

JÓ MODOR –
JÓ TÁRSASÁG

AZ ÚRI ELEGÁNS ÉLET MŰVÉSZETE

ÍRTA:

IFJ. GONDA BÉLA

II. KIADÁS

7-12. EZER

BUDAPEST, 1920

SZERZŐ KIADÁSA

Minden jog, a fordítás joga is fenntartva.

ELŐSZÓ A II. KIADÁSHOZ.

Munkám alig három hónap alatt 6000 példányban kelt el s most immár a 7-12. ezredik példánnyal a II. kiadást éri.

Könyvemnek ezt a nagy sikerét annak tulajdonítom, hogy a forrásban levő mai nagy világalakulás, bántó szélsőségei közepette, a művelt közönség szívesen menekül a művészi szépnek öröktől fogva derűs harmóniát sugárzó világába.

Olyan kort élünk, mikor a külső élet folytonos robbanékonysága gyötör, fáraszt; – kétszeresen jól esik tehát az otthon csendje, nyugalma s ott az asztali lámpásnak egy-egy olyan olvasmányra vetődő fénye, amelyből a régi idők szépségei mozaikszerűen csillognak felénk s amely az élet művészetének jegyében egy szebb jelen és jövő kárpitját lebbenti fel az olvasó előtt.

A mai viszonyok éppen elég tanulság rá; nincs boldogság és boldogulás ott, ahol a nemes életstílusnak a fénye, ereje elhalványul.

A művészi elegáns élet még nem fényűzés, de viszont az élet művészetének megtagadása már veszedelmes tékozlás.

A szépnek mindig örülünk, teljék benne igaz örö-

münk; – hiszen olyan az, mint zord időbeli az otthoni kandalló tüze: oly jól esik köréje ülni, a, fénytőlde-rülni, a lángjánál melegedni.

A szép világában vala ilyen csendes, derús együtt-létre hív 'munkám minden sora, örömmel látom és szívből köszöntöm ott, könyvem minden megértő olvasóját.

Budapest, 1919. évi november havában.

A szerző.

ELŐSZÓ.

Egy nemrég megjelent német illemtankönyvben olvastam, hogy az ember az adósaival emberséges és udvarias legyen, a hitelezőivel pedig tegyen különbséget aszerint, amint azok becsületes kamatra vagy uzsorára dolgoznak.

Ez a mulatságosain komoly intelem jut az eszembe, mikor mint író azt vallom, hogy az olvasóközönség nekem hitelezőm s így én az ő adósa vagyok. Az említett illemszabály értelmében tehát kérnem kell, hogy az olvasó e munkámmal szemben legyen emberséges és udvarias, én pedig mint szerző, Ígérem, hogy annak telik majd nagyobb öröme a könyvemben, aki megelégszik szerényebb szellemi kamattal és nem akar abból a tárgykörből, amit könyvem felölel, – sokat „kiuzsorázni”.

Munkáié nem illemkönyv. Nem pedig azért, mert magyar voltomból eredő biztos meggyőződése, hogy a magyar embernek nincs szüksége paragrafusokba, szedett illemszabályokra. Mindig azt vallottam: ahogy a magyar paraszt belép a szobába, vagy ahogy egy magyar úr az ellenségének megbocsát, abban annyi kultúra van, mint kevés más fajtában.

Könyvem csak arról szól, milyen szép és lélekemelő. ha valakinek az egész egyénisége nem egyéb, mint mű-

velt ésszel átgondolt esztétikai világnézetre épült teljes harmónia.

Ezt a harmóniát kezdetben csak ösztönszerűen érezzük, később már felismerjük s ismét egy későbbi lépés, hogy magunknak tudatosan megteremteni is tudjuk. Ezt a lélektani sorrendet követem nagyjában a könyvemben is.

Az otthoni és a társaséletnek évekre visszanyúló s minduntalan ismétlődő sok vonatkozásáról először azt mondom el, hogyan fejlődött az ösztönből – kultúrává, ezután arról beszélek, hogy a természeti hajlamok nyers bájából hogyan fejlődött fokonként tudatos esztétikai életstílus. Az ösztönös életmódtól kezdve megyek tehát az életművészetig s e hosszú, de kellemes úton velem tartó olvasó minduntalan látni fogja, hogy mennyire nincs semmi új a nap alatt s hogy csak a nap, vagyis a kor stílusa változik, de az ember mindig csak ember marad.

Elmondom, mi a szép s megokolom, miért és hogyan fejlődött a társadalmi élet művészete koronként más- és mássá!

A múltra sok ezeryi gyertya fényével világítok rá, a jelenre csak egy kis fel-felvillanó kézi villanylámpással, amelynek a fényét csak odairányítom, ahol érzem, még kissé homályban van az élet művészete.

Ifj. Gonda Béla.

Jó modor, – udvariasság.

A régi gáláns világ egyik kedvelt lovagjáról, *Saint Aulaire* márkiról írta egyik kortársa, hogy nemcsak a modora, de a *szelleme* is udvarias volt. Valóban, a tökéletes udvariasságnak elengedhetlen feltétele, hogy az érzések finomságából fakadó jó modor a szellem fényében váljék még közvetlenebbé, melegebbé és tartalmasabbá.

A jó modor lehet velünk született, vagy belénk nevelt jó tulajdonság, amit azonban csakis a szellem *jegyében* lehet mindig frissen és üdén megőrizni és – tovább csinósítani. Valamint minden életmegnyilvánulásban, aképpen a modorunkban is van: rendszer, tartalom, – stílus. A rendszert belénk nevelik, a tartalmat és a stílust az érzés és szellemvilágunk, az *egyéniségünk* adja meg neki.

Lord Chesterfield írta egyszer a fiának: „sokkal inkább javadra válhatik, ha egy elejtett legyezőt elegánsan átnyújtasz, mint ha száz font sterlinget ügyetlenül elajándékozol. Inkább tagadj meg egy szívességet, mintsem esetlenül teljesítsd.”

A modorunkban, az udvariasságunkban is legyen stílus, artisztikus finomság és – *szépség*, más szóval: legyen benne kultúra. Mert igenis, mélységes kultúra le-

hot abban is, hogyan fogunk kezét, hogyan viszonzunk egy köszönést, hogyan hajlunk meg egy kedves elismerés hallatára, vagy – hogyan tolmácsoljuk a magunk elismerését, hódolatát. A jó modor hol bársonyos kezű simogatás, hol szellemi törvívás, törrel, melynek a végén kímélő gomb van. S e finom és hajlékony pengével gyors mozdulattal kell szűrni és – védeni. S a penge e közben csillogjon és ragyogjon: fénye hol megvillan, hol egy pillanatra eltűnik s az ellenfél e villanást talán alig lássa, de azt, hogy a penge talált: érezze. De utána: ő álljon rögtön en garde-ha és – viszonzza.

A szellemről írja egy régi gáláns társaságbéli, hogy „az esprit nem. időzik, – a kifejezéssel nem várhat, mert mihelyt vár, már nem fejezheti ki oly üdén, tisztán, találóan, minden pillanatnyi elfogultságtól menten a gondolatot. – Az udvariasságnak is ilyennek kell lennie: nem időzhet, a kifejezéssel nem várhat, nem előzheti meg még percig tartó gondolkodás sem, annak melegiben, üdén, frissen, tisztán – minden pillanatnyi elfogultságtól menten kell kifejezésre jutni, fél kell villanni: az udvarias szónak *nyomban* el kell hangzani, az udvarias *tettnek* nyomban be kell következnie. Erre visz rá a nevelésünk, az érzésünk s hogy a szavunk és cselekedetünk kifejezési formája minél artisztikusabb legyen, arról gondoskodik a szellemünk, a tudásunk, a műveltségünk.

A finom udvariasság művészi aktus, meg van benne a művészet két lényeges eleme: a forma és a szín s vala-

mini, a művészi képben e kvalitásoknak a tökéletessége és harmóniája kap meg, aképpen az udvariasságban is, a jó modor és a szellem tökéletes harmóniájának a szépség gyönyörködtet.

A mindig a maga idején és bolyén megcsillanó udvariasság valóban esztétikai látvány, olyan, m int a szép művészi alkotái: jól esik látni az alkotójának és gyönyörködteti a szemlélőt.

Balzac mondja a *comme il faut* asszonyról, hogy „legszebb formáit éppen az által sejteti, hogy kitűnő tudja elleplezni s ennek titkát meg tudja őrizni anélkül, hogy szabadságot kellene reá vennie.” Az udvariasság is a finom, kultúrált ember titka s megőrizhető minden szabadság nélkül. Olyan, mint a *comme il faut* dáma ruhája: mindig az egyéniségre szabott s mintahogy nincsen két egyforma nő és női öltözék, aképpen nincs két teljesen egyformán udvarias ember. De természetesen, amiképpen, van itéli, tavaszi, otthoni, ünnepi öltözék, aképpen vannak az udvariasságnak is helyhez és időhöz simuló változatai, amelyeknek nem is kell mesterkélteknek lenniük. Lehet az udvariasság hideg, kiméri, fagyos, de azért mégis csak van formája, színe, stílusa, mintahogy az alpesi rózsa is a, fagyos sziklán terem, de azért mégis virág: van élete, formája és színe. De a fagyos udvariasság inkább legyen olyan ritka, mint az alpesi rózsa és helyette legyen inkább minél több szín, melegség, hangulat és harmónia a modorunkban.

A természet a legtökéletesebb alkotó művész; ter-

meszeitől teremtett legyen az udvariasság is. Fakadjon a szívünkől, a lelkünkől és a műveltségünkön és a szellemünkön át nemesedjék. Ne teljesen olyan legyen tehát, amilyenek a francia gálánskorban *La Bruyère* meghatározza, aki imígyen ír róla: „Az udvariasság nem jelent mindig egyszersmind jóságot, háladatosságot, kedvességet, de legalább a látszatát kell hogy adja ezeknek; – az embert külsőleg olyan színben jelenteti meg, amilyenek belsőleg valóban lennie kellene.”

Az udvariasság – még ha a legmesterkétebb fajtából való is – feltétlenül egy szükséges belső érzésnek a megnyilvánulása, mert abban, hogy belőlünk előtör, belső erők működnek közre s ezek az erők *legyőzik* azt, hogy akárcsak külsőleg is, de rossznak mutatkozzunk.

Az udvariasság a jó modornak egyik legértékesebb megnyilvánulása, már pedig a *jó* modor sohasem lehet ránkerőszakolt. A jó modor, az udvariasság előnyös tulajdonságainkat árulja el és pedig anélkül, hogy fitogtatni akarnánk azokat: az emberek maguktól látják meg érzésvilágunk finomságait s ösztönszerűen megérik, hogy a jó modor mögött értékes belső kvalitásoknak kell rejtőzniök. S ne a jó modor, de a felszínesség és a rossz emberismeret rovására írjuk, ha néhány üresfejű vagy szélhámos jó modora néha sokakat megtéveszt. A szép női ruha is sokszor testi fogyatkozásokat takar, de a vizsgáló orvost nem tévesztheti meg.

Az udvariasság a jó modor tolettje s valamint a ruha jobban érvényesül, mihelyt pompásabb termetre

kerül, az udvariasság is annál kellemesebb formában jelentkezik, minél tisztább, egészségesebb és szebb növésű lelket takar.

De vigyázzunk, a legszebb termetre is kerülhet Ízlést sértő ruha: a legderekabb embernek is lehet rossz modora. Ez azonban ritkán bűn, inkább szerencsétlenség, amit azonban szigorú önfegyelemmel és művelt, okos elmével lassankint el lehet hárítani.

Egy másik véglét: aki mindenáron és mindenkor udvariaskodó. Az ilyenek rendszerint bőbeszédűek is és nem mulasztják el minduntalan jelezni, hogy ők „udvariasak”. Az udvariasságnak is vannak határai s aki átlépi őket – karrikaturát csinál magából.

Az udvariasság olyan, mint a szép dallam: bármilyen hangszeren játszuk is, megkap. Ma az ajkunk nyílik udvarias mosolyra, vagy beszédre, máskor a szemünk pillantásában, a tekintetünkben villan fel az udvariasság. Majd a kezünk gesztusa., a fejünk biccentése, a derekunk könnyed meghajlása^ egy előzékeny lépés oldalt vagy előre, jelzik, hogy az udvariasság, mint valami ezer kerekű motor, folyton hajt bennünket.

De korántsem, elég, hogy az udvariasság csak beszédben és finom mozdulatokban nyilvánuljon meg, sokkal fontosabb, hogy annak cselekedeteinkben, tetteinkben is nyoma legyen. Már a régi nemes lovagkorban, mikor az udvariasság még csak az első gyermeklépések-

nél tari”, egy provencai költő: Garin de Braune azt írja: „Az udvariasság arra való, hogy az ember a beszéde és a lettéi révén kedvelté legyen és mindig vigyázzon arra, mi tetszik másoknak.” S valóban, az e korbeli dámáknak egész sor illemszabályt kel] betartaniuk, hogy másoknak lessenek. Arról a nőről mondják, hogy finom modorú, aki büszke, merev tartással ül, apró léptekkel jár, a ruháit jól redőzve veti magára.

Jellemző, hogy a lovagkorban, mikor még a léleknek miami értelemben vett finomsága és kultúrája jóformán teljesen hiányzott, az udvarias tett fogalma nem a ma szokásos előzékeny magaviseletben és eljárásban, hanem inkább a bőkezű vendéglátásban és a megajándékozásban nyilvánult meg. Az volt az „udvariasabb”, aki minél többeket megvendégeli és megajándékozott. Természetesen, e lakomák és ajándékok mennyisége a mai fogalmak szerint az esztelenséggel határos. Raibaux Bertrand lovag, egy lovagi torna mezejét 12 pár ökörral szántatja fel és a szántásba 30,000 ezüst pénzt szórát. Toulouse gróf 1174-ben egy lovag bajtársának 100,000 aranyat ajándékoz, amit az „udvarias gesztussal” száz más lovag közt egyenletesen feloszt. Gros de Martello lovag 400 lovagnak olyan ebédet tálatat, melyhez, minden ételt – fáklyalángon melegített. Az ilyen bőkezű lovakat a trubadúrok, mint az „udvariasság” felkentjeit ünneplik. A bőkezűségen felül még elengedhetetlen feltétele volt a modornak már abban a korban is a jó öltözködés. Erről ehelyütt egyelőre csak annyit, hogy az

öltözködésbeli hibát egyenesen megbotránkoztatónak tekintették. A lovagkori étkezés modorbeli szabályai mulatságosan kezdetlegesek, amint arról ugyancsak később szólunk.

A léleknek a jó modor és az udvari asság jegyében való finomodása csak a gáláns koral (1600-1789) kezdődik. De a cselekedetre, a *tette* ez az udvariasság még alig terjed ki. A mások *érdekében* való az a sok utánjárás, amit a mai társadalom a jó modorú embertől megkövetel, a régi időkben még jóformán ismeretlen. A ma társadalmá a *szociális* élet jegyében fogant s így természetes, hogy a társaságbeli ember idejének nem is jelentéktelen részét az embertársainak ügyei veszik igénybe. S az ilyen vonatkozásban megnyilvánuló jó modor ina nemcsak illembeli kíváncsalom, hanem – *kötelesség*. Gondoljunk csak arra a sok hatáságra, hivatalra, hol naponta a felek százezreit kell közérdekből udvariasan megsegíteni.

Modorunk belső méltóságot, szerény, de tudatos önértetet áruljon el, gögöt, leereszkedést soha. Ahol helyénvaló, sejttsen tudást, tehetséget, szellemet, de sohasem tolaakodón, mindig csak annyit, amennyi az irántunk való figyelem felkeltésére szükséges. A tudásunk, a szellemünk garcierobjánait ajtaját ne nyissuk ki egészen akárki előirt:, érdemes ember előtt is elég, ha csak annyira tárjuk ki, hogy éppen bepillantasson. A *inasok* tudásával ne házaljunk, idegen tollakkal ne ékesked-

jünk. Knigge báró, a híres társadalmi író találóan mondja: inkább pislákoló kis lámpás légy a magad erejéből, mint nagy tányérú hold, melyet egy más, idegen égitest (a nap) világít meg.

Kiben sok a tudás, szellem, ne fitogtassa minduntalan. Ki ezt teszi, olyan, mint aki folyton a tükörbe néz. Még elitelendőbb az olcsó szellemeskedés, melynek mint erőmutatványnak, inkább csak vásári értéke van. A szellem nem nyárspolgár asszony, aki mindig korzózni akar, inkább olyan, mint a pompás, dáma, amint egy előkelő halion átsuhan. A társaságban a komolykodó száraz tudományosság is nyárspolgarivá lehet, sőt – unalmas. A katedrán azonban értékes és tanulságos; tehát – mindent a maga helyén és idején. Gondoljunk mindig arra, hogy az emberek a társaságban – *mulatni* is akarnak s a legjobb mulattató, aki szellemét és tudását sűrűn tarkítja derűvel, jó kedéllyel. Már a rómaiaknál szabály volt, hogy a vendégeket úgy kell összeválogatni, hogy mindnyájan mulassanak. Szellemdús római írók vállalkoztak arra, hogy egy társas összejövételnek a programját a szellem és a derű jegyében válogatják össze, mert – mint mondták – ez egyszersmind a legészrevétlenebb módja annak, hogy – művelődjenek.

A szellemet és a tudást is okosan és tapintatosan kell éreztetni. A tehetség és a műveltség csak annál fénylőbben ragyoghat, minél jobb modor övezi. Társaságban az egyéniségünk soha sem lépjen tolakodóan előtérbe, ne nyomjon el szándékosan másokat. De ha szellemünk ál-

talános meleg; érdeklődésre talál, adjuk a javát, de könnyedén. vonzó előadásban. A fő itt az önfegyelem és a jó ízlés, aminek eredménye a mérték és a – *tapintat*.

Egy szellemes könyvben olvastuk: a tapintattal úgy vagyunk, mint mikor valaki négyes fogatot tanul hajtani. A tapintatlan ember csak a két rudasra vigyáz és nem látja, hogy a két ostorhegyes hova szalad.

A tapintat jó lélek, megértés és okosság dolga. Kinek nincs szíve, érzéke és esze hozzá, még ha keresi is, rá nem talál; a legtöbben ráhibáznak: a jó barátoknak akkor mondják meg az igazat, mikor azt a legjobban bántja. Érdekes, hogy a gyermekben általában nincs még kifejlődve a tapintat érzéke még akkor sem, ha különben jól nevelt, kitűnő modorú és – udvarias. Az „enfant terrible” esetek legnagyobb része teljes tapintathiányra vall.

Ki a tapintatos ember; s nagy általánosságban az, aki mások öröme, baja iránt ildomosán érdeklődik, a magát nem emlegeti, senkit sem hoz zavarba vagy kényes helyzetbe, mindenkor diszkrét, másokkal csak elfogadható módon tesz jót, senkinek az érzékeny oldalát nem firtatja, az embertársával mindenkor annak érzés- és kedély világához mértén bánik; az örömhírt közli, a rosszat csak sejtetően jelzi. Becsüli a másokban rejlő értéket és elnézi az embertársa gyengéit. A tapintat alapja, tehát a finom érzék és a jó *emberismeret*. Ehhez sem elég a hajlam, a tehetség, ezt is fejleszteni kell. A társaságbeli embernek kell időt és fáradságot venni magának

ahhoz, hogy embertársai érzés-, jellem- és gondolatvilágát megismerje. A régi gáláns világban nemcsak a bonionhoz tartozott, de egész kultuszt csináltak abból, hogy az ember a maga és ismerősei tulajdonságait tanulmányozza, vizsgálja. A finomabb társaságbeli urak és dá-mák magukról „önarckép” jegyzeteket készítettek, másokról egész tanulmányokat írtak s ezeket egymásközt kicserélték. La Rochefoucauld-nak, La Bruyérenak, Göthének világhírű ilyen feljegyzései forogtak közkézen, nam is szólva a társaságbeliek sok naplójáról, emlékiratáról és leveléről, melyek javarésze ilyen „arcképek” feljegyzése. Természetesen, ahol az ismerősökről ilyen pontos – hogy úgymondjuk – lelki terepfelvételek álltak rendelkezésre, ott könnyebb is volt egymás iránt finomnak, tapintatosnak lenni. De éppen az a megbecsülendő, hogy az emberek a tapintat, a finom érintkezés *érdekében* figyelték, vizsgálták önmagukat és környezetüket s alihoz alkalmazkodtak. Mint a tapintat mesterére, gondoljunk csak a gáláns franciára, aki a halálos ágyán összehúzza a függönyöket, hogy másoknak ne okozzon fájdalmat az ő szenvedése, elmúlása.

A tapintatosság művészetének a koronája: hallgatni arany. S miután ezt minden jó modorú, tapintatos ember tudja, – fő elv legyen: az embereket helyesen ne arról ítéljük meg, amit beszélnek, vagy amit elhallgatnak, hanem arról, amit *cselekednek*. Hány rosszmodorú, kellemetlen ember van, akinek szíve és cselekedetei azonban csupa jószágot árulnak el. Ha az ilyenektől valamelyes

jó cselekedetet kívánunk, azt nem is lehet másképpen, mint sok türelemmel és tapintattal elérni; vagyis a modorának a nyersségét el kell néznünk. Kétségtelen azonban, hogy a szív jóság annál értékesebb tulajdonság, minél szeretetreméltóbban, minél tapintatosabban jut kifejezésre.

A jó modor kincs, amit részben mint természettől való hajlamot örökölünk, részben pedig a magunk erejével gyarapítunk. Ha a vagyonunk el is vész, ha a ruhánk a nyomortól szegényes is, a jó modor állandóan kincsünk maradhat. A modorunkat lehet és kell fejleszteni és tökéletesíteni, s ezt a legjobban a tudásunk és a szellemünk egyidejű gyarapításával és csiszolásával érhetjük el. Minél többet tud, minél kiválóbb szellem valaki, annál tudatosabban tökéletes lehet a modora. Minél műveltebb egy társaság, annál finomabbak az érintkezési formái.

Az embernek a természettől való célja, hogy az életét minél kellemesebbé tegye. A jó modor – elsősorban, szolgálja ezt a célt s ezért társadalmi *közzükséglet*. A jó modor esztétikai *öröm* és – gazdasági *haszon* is. Aktív ereje van, mert elősegíti boldogságunkat és – boldogulásunkat. A rosszmodorú ember, ha még annyit tud és még oly kiváló szellem is, mindig nehezebben boldogul. Viszont kisebb tehetség és kevesebb tudás többre vihet, ha jó modorral párosul. Ezek ugyan már az unalomig ismert igazságok, de nem árt felfrissíteni, mert az emberek egy részének a modor tekintetében van a leg-

kevesebb önkritikája. Ritka eset, hogy egy korlátolt ember magát lángésznek tartsa, de viszont számtalan közismerten rossz modorú ember meg van győződve arról, hogy ő nála előzékenyebb és kellemesebb úr nincs a világon. E tekintetben sokaknál szinte valami hihetetlen vakság uralkodik. Ezért van annyi lehetetlen modorú ember, még az egyébként képzett és okos emberek közt is. S jellemző, hogy míg az egyszerű paraszt, mikor úrral beszél, a mulatságosságig kicifrázza a mondani valóját, csakhogy okosnak és ildomosnak lássék s ez nála egyenesen ambíció és – hiúság kérdése, addig az intelligens emberek közé soroltak egy nagy része a felsőbbrendű vagy rangúakkal szemben nem lélekből és hiúságból, nem is annyira a valóban átérzett tisztelet okából, mint inkább önző érdekből vagy gyáva meghunyászkodásból, szolgálai megalázkodásból ildomos. S nem egy van köztük, akit határozottan bánt és kellemetlenül feszélyez az, hogy ha csak néhány percre is *comme il faut* modort kell tanúsítania. Némelyikük szinte megkönnyebbülten felvidul, mikor eltávozik attól az előkelőbb úrtól, akivel szemben jó modorra *kényszerült*. Ez arra vall, hogy az illetőnek teljesen hiányzik a lelki kultúrája. Az ilyen ember, ha egyébként képzett és tanult, azt a benyomást kelti, hogy nála a kvalifikáció és a tudás is semmi egyéb, mint a megélhetésre megkívánt szükséges rossz. Még jobban elítélendők azok, akik alárendeltjeikkel, vagy általában az alacsonyabb sorsból valókkal szemben modortalanok.

A valóban kultúrált embert az élet minden megnyilvánulására kiterjedő *esztétikai érzék* jellemzi. Az esztétikai világszemlélet pedig, – ha még oly kis mértékben is van meg, – a jó modort is esztétikai szépségnek tartja, élvezi annak formai és színárnyalatbeli szépségeit, nemes *stílusát*. A valóban kultúrált jó modorú ember örül, ha a családban, a társadalmi és a közéletben alkalma nyílik arra, hogy szeretettől és öntudatosan megformált jó modorával magának és másoknak kellemes pillanatokat szerezhet. Tudatosan és meglelégedéssel élvezi ennek gyönyörűségeit: jó modorának az öntudata növeli a lelki harmóniáját. Sőt a jó modor az embernek mindig bizonyos fokú *üdeséget* kölcsönöz. Gondoljunk csak a diplomátákra, az előkelőbb urakra, a katonatisztekre és a klérus tagjaira (nálunk Magyarországon többnyire ezeknek van a legjobb modoruk), akikkel – csekély kivételtől eltekintve – a társas érintkezés valóságos – üdülés, felfrissülés. S hogy a modor tekintetében mennyire eredményes lehet a *nevelés*, a céltudatos fejlesztés, mutatja az, hogy úgy a katonatisztek, mint a klérus legmagasabb rendű tagjai közt is számtalan akad, aki alacsonyorsú szülőktől származott s mégis olyan finoman cizellált a modoruk, mintha legalább udvari környezetben nőttek volna fel.

Arra kell törekedni, hogy az emberekkel való érintkezésünkben gyönyörűségünk teljék. S már ebből a szempontból sem helyes az újabban némely részről általánosan érvényesíteni kívánt az az elv, hogy a társas érint-

kezésből, a beszélgetésből stb. ki kell küszöbölni a formát, helyesebben, hogy „leegyszerűsíteni kell a formákat.” Ennek következménye azután, hogy még a jobb szalonok egy részében is parlagi stílus kapott lábra, Ez a felfogás az irodalomban, a művészetben és az egész közfelfogásban manapság még túltengő *naturalisztikus* irányzatnak egyik velejárója, sőt még inkább „a ma divatos „modern” *destruktív* szellemnek a terméke. Ennek az irányznak az irodalmi nyelvben, és a társas érintkezésben való szószólói elfelejtik azt, hogy a jó modor, és a társaságbeli érintkezés választékosága évszázadokon át való *szerves* és *szükségszerű* fejlődéssel alakult ki s hogy az egész művelődéstörtenelem azt bizonyítja, hogy a jó modor minidig felfelé emelkedést és mind szélesebb rétegekre való elterjedést mutat s ebben az útjában még a mai destruktív szellemnél sokkal hatalmasabb francia forradalom durvaságai sem tudták annak idején megállítani. A világháború okozta általános elvadulás - mely éppen a modornak annyi kárt okozott, - csak átmeneti jelenség, melynek a visszahatása biztosan el fog következni. Valahányszor hosszabb ideig tartó háború folyt, mindig elvadultak az erkölcsök, brutálissá vált a modor.

Még alig egy évszázaddal ezelőtt a jó modor jóformán csak egy kiváltságos osztály féltve őrzött privilégiuma volt s ez az odakötöttsége csak akkor kezdett enyhülni, mikor a szociális és a politikai viszonyok hatása alatt a kiváltságosoknak engedniök kellett zárkózottsá-

gukból s a polgársággal (lásd bővebben a „Társaság-szalónélet” fejezetben) közelebbi érintkezésbe kerültek s annak tanulékony elemei a finomabb érintkezési formák előnyeit és szépségeit felismerték és elsajátítani kezdték.

Régi találó mondás: a legvadabb anarchistát is meg lehet szelídíteni, csak tartósan be kell fogadni egy előkelő társaságba. A legkezdetlegesebb kultúrájú emberben is van szépérzék, nagy vonzóereje van rá mindennek, ami finom, előkelő. A jó modor kultuszának is meg volt, van és lesz ez a vonzóereje.

A szép, a nemes mindig feltétlenül diadalmaskodik a rút felett. A francia gáláns korban a Rambouillet márkinő szalonjában megteremtett és megformált udvariasság és jó modor az egész világra szétáradt, viszont a forradalom durvaságai csak szűkebb körben és csak néhány évet éltek.

De a társaságbeli ember fogalmának az az ideális, sokvonatkozású és klasszikus tömörségű meghatározása, mely a, Rambouillet márkinő szalonjában született meg, helytálló ma is és szól pedig aképpen:

„A *bonnête homme* – a társaságbeli ember – legyen a kor eszméit megértő, a nőekkel szemben gáláns, fegyverben bátor, beszédében ildomosán szabad és szellemes, gesztusaiban artisztikus. Modorának választékosága ne legyen kényszerű; elmésségei legyenek természetesek, nem erőltetettek; értsen a tudományokhoz, szeresse a művészetet s az irodalomban legyen tudatos kritikája.”

Lovagiasság. Nők tisztelete.

„Lelkem az Istené, életem, királyomé, szívem az aszszonyoké, becsületem az enyém.” Íme, a régi páncélos, nrmes lovagok büszke jelmondata. A vallásosság, vitézség, szerelem és becsület jegyében indul útjára a lovagkor, melynek közel fél évezredes múltjára talán csak az vet némi árnyat, hogy nem tudott olyannak maradni, amilyenek indult, hanem – a lovagok elszaporodtával és a vagyon csökkenésével – rablógazdálkodássá fajult s mint ilyen fejezte be pályafutását. Ez azonban nem halványítja el azt az érdemét, hogy a *nőt* minden igaz férfi szemében magas piedesztálra emelte. A *lovagiasság* fogalma ebben a korban kristályosodik ki s e lovagiasságnak a magva, lényege: a nők tisztelete, mely sem azelőtti, sem azóta nem ért el oly magas fokot, mint a lovagkorban.

De vessünk előbb egy futó pillantást; a nők korábbi helyzetére. A pogány világ vallási és társadalmi felfogása a nőt teljesen elnyomja – szerinte – a nő alsóbbrendű, megtúrt, nem egyszer megvetett lény. A pogány vallások némelyikében megengedett többnejűség a nőt élvezeti cikké súlyesztí, a férfi rabszolgájává alacsonyítja. A régi zsidó nép emelkedettebb világszemlélete már ma-

gasabbra emeli a nőt, nem zárja M a nyilvános szereplésből sem: Sarak, Deborak, Ester, Juditok stb. történeti szerepet játszhattak. A rómaiaknál a nő kezdetben teljesen a családfentartó férfi hatalma alatt áll, később annyira szabad, hogy a vagyona felett is korlátlanul rendelkezik; majd oly nagy a függetlensége, hogy egész házának ura, parancsolója, sőt zsarnoka. A császárság korában már teljesen szabadon garázdálkodnak a férfiak felett; akad köztük, aki huszonhárom férjtől vált el. „*Nem* annyira tisztelőt, mint félelem övezi őket; – hatalmuk nagy, de ilyenmértékben nő az erkölcstelenségük is. Ez viszont lassankint megőrli a hatalmukat s társadalmi és erkölcsi értéküket teljesen alá szállítja. A túlságos szabadság mindig káros a nő erkölcsére. A nőnek ezen a teljes leromlásán segít azután a kereszténység, mely a házasság intézményét újra szervezi, a nőt újból erkölcsi alapra és a családja körébe utalja, de ott meg is védi: a házasságot szentségnek, felbonthatatlannak jelenti ki. A nőt a férfival egyenjogúsítja, de ezzel szemben tőle a legszigorúbb erkölcsöt kívánja meg. A pogány vallásból a, keresztény hitre térő nők helyzete a korábbikoz képest lényegesen megváltozik. A nő megszűnt rabszolga és élvezeti cikk lenni, család anyai és fajfentartó hivatásában nagy tiszteletnek örvend. Később a keresztény vallás jobb elterjedésével a nő befolyása egyre nő. Bizáncban már világi hatalomra kap: Eudokia, Zoe, Irene, Ariadne császárnék kezében világhatalom összpontosul. A nő immár uralkodik korábbi elnyomója, a férfi világ felett.

Az ezt követő lovagkorban a nő erkölcsileg is magasabb piedesztálra kerül. Szinte határtalan nőkultusz fejlődik ki, mely a nemes lovagok mély vallásosságából fakad.

A középkori keresztény mély vallásosság gyújtópontjában rendkívül erős Mária kultusz áll, mely a férfi szemében szentté avat minden nőt és – anyát; a nőt. társadalmilag a férfi elé helyezi: a férfinak lovagi kötelességévé teszi, hogy életcélja a nőnek való szolgálat és hódolat legyen.

A nemes ifjú, mihelyt lovaggá ütik, maris kiválasztja azt a nőt, kinek szolgálatába lép s kiért lovagi tornákban és véres harcokban küzdeni kész. Természetesen a nő neve örök titok, ezt megőrizni becsületbeli kötelesség. Jellemző, hogy a feleség sohasem lehetett ilyen „választott” nő: a provencai lovagoknál elv? hogy „igazi szerelemnek csak a házasságon kívül lehet helye”

A lovagi nőkultusz csakhamar szélsőségekbe csapong. Jellemző példa rá Lichtenstein Ulrich lovag, aki levágja egyik ujját s azt pompás művészi verseskönyvbe foglaltatva küldi hódolattá jelül szíve asszonyának. Egy más alkalommal eldicsekszik vele, hogy asszonyának mosdóvizét titokban hazaviteti és – megssza.

A visszautasított lovagok egész kálváriát járnak, csakhogy meghallgattassanak. Egy trubadúr, Peire Vidal, hogy szíve választottjának kegyét megnyerje, farkasbőrbe bújlik s a nő várának tövében levő erdőbe vonul s ott a pásztorok és; kutyák által hagyja magát üldöztetni, tépetni. A vár ura már félig szétmarcangolt álla-

potban talál rá s megkönyörülve rajta, ápolásba veszi. A nőként folytatott párviadaloknak, lovagi tornáknak, élet-halál harcoknak se szeri, se száma. Vannak lovagok, kik fél Európát bejárják s minden elébük kerülő lovagot párviadalra hívnak fel s az eredményt dicsekedő, alázatos levelekben közlik szívük választottjával. Lovagi elv, hogy a nőért mindent meg kell tenni, még ha előre-láthatóan biztos romlás is a. j utal írta.

S e lovagok keze izmos, erős és gyors, mikor a kardot vágja a lándzsát forgatják, de az acélos ujjak finommá, lággyá válnak, mikor az imádott nő előtt a lantot pengetik] S kinek hangja a viadalban pattog, szikráz, szíve asszonya előtt lágyan csendülő versekbe olvad. E versek és ritmusok sokszor akadozók, nehezen gördülők, több bennük az érzés, mint a gondolat és a forma. Be csakhamar teremnek – nem is a lovagsorból – ifjú lángelmék, kik a nőt szebb, tisztább hanggal, csengőbb ritmussal, a lantnak művészebb pengetésével tudják elbájosítani s ezek a – *trubadúrok*, kiket csakhamar szívesen látnak és örömmel fogadnak a legzárkózottabb lovagvárak is. A delnök büszkének rá, hogy a trubadúr hevül, rajong értük és dalban önti ki szerelmét. Kinek nincs ilyen szerelmes lantosa, azt nem tekintik előkelőnek, nem tartják szépnek.

A trubadúrok némelyike szédületes karriert csinál, nagy vagyonhoz jut sőt – a lovagsorba is emelik őket. ami a legnagyobb megtiszteltetés. íme, a költők, a szellem arisztokratái előtt a nők, a hiú és szerelmes asszo-

nyok nyitják meg az ajtót, ők teszik a múzsát szalonképessé. Később – a renaissance-ban, mint a gáláns korban, ismét csak a nők azok, akik a tudás és a szellem előtt szívüket és ajtajukat kitárják s nincs az a gögőshwag vagy főúr, aki ez ellen eredménnyel tiltakoznék. A kultúra, évszázadokon át a nők társaságában jut újabb és újabb lendüléshez. Az író és π művész a nőnek hódol, hogy észrevétesse magát s a nők iránt való határtalan tisztelet megtöri az előkelő férfiak rideg zárkózottságát s a múzsák fiainak a legelőkelőbb társaságban is helyet, szorít.

A lovagkor egész irodai ma a nő kultusz jegyében alakul s a hosszú versekben megénekelt lovagi erények és hőstettek háttérében mindig ott látjuk a nőt, mint mozgató erőt. A lovagkor egész életművészete: ki tud jobban epedni, szeretni, szebben énekelni és a nőért bátrabban küzdeni, – meghalni. A társadalmi és a politikai élet középpontában a nő áll, társaságbeli ember csak az lehet, aki a nőnek feltétlenül alázas, hódoló lovagja s aki a nőért szenvedni, gyötrődni, elpusztulni kész.

Termesztésen, ennek is elkövetkezik a reakciója. A nő kezd visszaélni előnyös helyzetével: a férfinak zsarnokává válik. A férj a legtöbbször távol a családi tűzhelytől, a harcoknak él; az asszony ezalatt odahaza részben szerelmeskedik, részben vezeti a gazdaságot: ura, parancsolója lesz környezetének, de a hazatérő férjnek is. Ez a, zsarnokoskodás nem egyszer hisztériás túlzásokba csap, ami a férfiban lassankint azt a gondolatot

kelti fel, hogy hiszen a nő nem annyira angyal, mint inkább – ördög, vagy legalább is annak szövetségest. *boszorkány*. íme, – a boszorkányhit, mely hosszú ideig tartja magát s ártatlan nőkre is végzet.« lesz. A férfi ismét, erélyes kézzel nyúl a nő megrendszabályozásához s ennek folytán a nő lassankint lekerül magas piedesztáljáról s a lovagkori követő polgári középkorban már ismét a családi életbe szorítják vissza, ahol jó anya és hűséges élettársa az urának, gondozója a házi tűzhelynek; minden erénye a háziasság.

A renaissance kor a háziasságot művészi erénnyé emeli. A férfi tudatosan neveli a feleségét arra., hogy belőle, az egykor szerény engedelmes leányszóból a házban engedelmességet parancsoló, fegyelmet tartó gondos anya és háziasszony legyen. A ház körül mindennek rendesnek, tartósnak és szépnek kell lennie: a berendezés, a bútor, az asztalterítés művészi, a kiszolgálás mintaszerű, az élelem kiadós, a gyermekek nevelése szolid és – sokoldalú műveltséget fejlesztő. A háziasság fogalma a *műveltséggel* bővül s csak természetes, hogy ehhez művelt asszonyok, anyák kellenek. S a renaissance asszonya erre nevelődik már mint leány, de még jobban kiművelődik mint asszony; – férjével az olvasmányokat és a kultúra, iránt való meleg érdeklődést megosztja s a gyermekeibe átlántálja.

Csak természetes, hogy a nőknek ez az önművelése az egyéniségük fejlesztésére vezet s valóban, a renaissance nő minden emancipáció és „feminizmus” nélkül, a

maga erejéből jut el odáig, hogy a férfival egyenlő értékű *egyéniség lesz* s mint ilyen, többé nem a társnőinek, lia nem a férfiaknak igyekszik imponálni. A legnagyobb dicséret, ami az akkori nőt érthette, ha azt mondták róla, hogy a kedélye, tudása és energiája *férfiás*. A „*virago*”, ez a ma oly kétértelmű fogalom, – akkoriban a művelt, képzett, férfias egyéniségű nőt jelentette, de ez volt a neve a *hős* asszonyoknak is, amilyenek szintén szép számban termettek a renaissanceban. Catharina Sforza, akit a kora „prima donna d’Italia” jelzővel tisztelt meg, személyesen száll fegyverbe ura ellenségeivel, maga tart szemlét katonái felett, diplomáciai tárgyalásokat vezet s mikor ellenségei azzal fenyegetik, hogy a gyermekeit öletik meg, cinikusan vágja a szemükbe, hogy akkor majd szül újakat. Végtelen a sora ezeknek a *hős* asszonyoknak, de éppúgy találunk az előkelő donnák közt kiváló tudású, nagy szellemű nőket is, kik a tudományt, a művészetet tejszik szalonjukban otthonossá, a társasélet szintáját emelik s az érintkezésbe hoznak be finomabb formákat.

Olasz eredetű a híres Rambouillet márkiné is, aki a francia társadalmi életbe viszi át az olasz tudást és előkelőséget s ezeket a francia szellemén át teszi még tartalmasabbá, finomabbá. Ő nyitja meg a *gáláns* kort, a *nagy* nők korát, melyben a tudományos, a társadalmi és a politikai életet másfélszázadon keresztül kiváló szellemű dámák vezetik, sőt a Katalin cárnők és Mária Terézia, mint nagy birodalmak uralkodónői aratnak világszóló sikereket.

A nőnek ez a szellemi és politikai előtérbenyomulása ismét bajokra vezet: a francia társadalmi szellemes dani csakhamar az élvezetekbe merülnek, a gáláns nőkultusz a női test kultuszára alacsonyul s az egész gáláns férfi társadalmat is az erkölcsi és az anyagú romlásba, majd a – francia forradalom előidézésével, a végpusztulásba viszi. – A szép delnőknek tisztelet helyett (megvetés jut osztály részül, majd a guillotine a lehető legnagyobb tiszteleti en seggel végez velük.

Napoleon korában a nő ismét háttérbe szorul, legfeljebb parádézna vele s az utána következő kor ismét a, polgári felfogásnak hódol: a biedermeier nő otthon, a családi fészekben mint gondos háziasszony, jó feleség és anya él jó erkölcsök közt, szerényein, de polgári közimegbecsülésben.

A biedermeiert ismét kulturális fellendülés követi s benne a nő megint előtérbe nyomul. A modern korban már új fogalom is keletkezik, a *kereső*, a *dolgozó* nő s ez nagy nő proletariátust teremt. A nők tízezrei szakadnak ki a családi körből, jutnak nagyobb önállóságához, és – felszínes műveltséghez, melyért cserébe mindjárt több befolyást, jogot, hatalmat és – szabadságot kívánnak. E nők egyik csoportja helyes nővédelmi és más szociálpolitikai intézkedéseket sürget, de ezt a férfiak meggyőzése útján akarja elérni, míg a másik csapat, az úgynevezett túlzó feministák, bizonyos fokig való férfigyűlölettől áthatva, a nő teljes szabadságát követeli. A szabadság alatt ők általában a szabadabb erkölcsöt értik: a femi-

nista apostolok egészen nyíltan a szabad szerelem létjogosultságát hirdetik s hogy mindjárt a következményekkel is számoljanak, egyidejűleg az államtól és a társadalomtól teljes erkölcsi és anyagi védelmet követelnek a – törvénytelen gyermekek számára. Egyidejűleg férfiszexuális életet emlegetnek, sőt a férfit mint alacsonyabb rendű lényt igyekeznek beállítani s ily módon deklasszifikálni. Világos, hogy ez az erőltetett fejlődés ismét nőuralomban szeretne végődni, csakhogy a lovagkor romantikája s a renaissance és a gáláns kor nagy nőinek kultúrája és kiváló szelleme nélkül. Több mint bizonyos, hogy ennek az irányzatnak már meglevő és még várható túlzásai ismét reakcióra fognak vezetni. Az első nyoma már is megvan: a feministák jelentékenyen csökkentették a férfi - nemnek a nők iránt érzett tiszteletét. Ennek a tiszteletcsökkenésnek logikus folyománya lesz, hogy a férfi, akár csak a fentebb vázolt történelmi korokban – ismét kénytelen lesz a nőt kellő eréllyel a maga helyére és hivatására szorítani. És valamint a mai – legmodernebb korban a feministák minden széleskörű propagandája ellenére is, a valóban művelt nő a hivatását az erkölcsi és a szellemi életének magasabbrendűségében látja s ezért az ilyen nő a férfiak részéről a legnagyobb tiszteletben részesül, aképpen a nőknek az az – esetleg a közel jövőben még megnövekedő serege, mely a férfit legyűrni akarja, – előbb-utóbb rá lesz szorítva annak a belátására, hogy a nemzetet fenntartó családi élet tisztasága, a tiszta női erkölcs s a nő természetes hivatásának betöltése

az egyedüliek, melyek a férfiak részéről a nővel szemben tiszteletet váltanak ki s viszont ez a nőtisztelet az egyetlen alap, mely mind a két nemnek, tehát a nőnek és a férfinak egyaránt – biztosítja a boldogságot és a boldogulást, a teljes harmóniát.

A nők iránt érzett tisztelet erőt ad a nőnek és – megemésíti a férfi lelket. Ez, a tisztelet enyészeti el a közöttük a természetnél fogva meglevő súrlódó felületeket, ez tartja a lelkeket egyensúlyban a családi és a társadalmi élet minden megnyilvánulásában. Boldogságra és boldogulásra csak az a nőnemzedék számítson, amely nemcsak megőrizni, de növelni tudja a férfiak nőtiszteletét. Ennek módja pedig nem a proletáros erőszak vagy a szószátyár demagógia., hanem a nő erkölcsi és értelmi fokának és munkaképességének a tudatos továbbfejlesztése. A modern nő igenis fejlessze az erkölcsi és a szellemi tartalmát, törekedjék egyéniség lenni s az egyéniségének adjon jellemző sziluettet, de ne akarjon erkölcsi alacsonyrendűség útján érdekesnek mutatkozni, divatos jelszavakkal feltűnni. Kétségtelen, hogy egy társaságban hamarabb feltűnik az, aki grimaszokat vág, mint aki bölcsesket mond, de a tisztelet mégis inkább a bölcsnek jár ki.

A nők tiszteletének szüksége – mint vázoltuk – a« egyes korok minden különbözősége mellett is állandó és változatlan tudott maradni. A tanulság az, hogy a tisztelet mindaddig harmóniában tartja a férfi és a női nemet, ameddig akár a tisztelet adása, akár a tisztelet megköve-

telese finoman megvont határok közt mozog. A tisztelet csak addig ér valamit, amíg önszántunkból fakad, mihelyt azonban erőszakkal csalják ki belőlünk, az már nem tisztelet, hanem meghunyászkodás. a férfi és a nő nem között mindig csak valóban átértett *kölcsönös* tisztelet legyen, mert mihelyt közülük valamelyik meghunyászkodik – a másik a legtöbb esetben visszaél vele. A lovagkor nagy nőkultusza – mint láttuk – abban a pillanatban női zsarnokságra vezetett, mihelyt meghunyászkodássá fajult. A gáláns korban a nőtisztelet az érzékiség terére csapott, a női testet tette zsarnokká, ami egy egész birodalmat tett tönkre. Általában: a női nem mihelyt korlátlan uralomra jutott, erkölcsi züllésbe került s a férfineM előbb-utóbb kénytelen volt ezt az uralmat erőszakkal letiporni, csakhogy az erkölcsi rendet a nő érdekében helyreállítsa.

A nő természetéből következik, hogy a férfiban védőjét, oltalmazóját látja. A valóban lovagias gondolkozású férfi teljes mértékben átérzi ezt s éppen ezért minden *olyan* alkalmat megragad, mikor a nőt megvédheti. Erre minden tiszteletreméltó nő teljes joggal számíthat. Abban a pillanatban azonban, mikor a nő olyan magatartást tanúsít, mely a vele szemben tartozó tisztelet elhalványítja, – már kisebb mértékben, vagy egyáltalán ne tartson igényt lovagias védelemre. A lovagiasság tehát csak addig kötelező, amíg a tiszteletre minden ok meg van. Mikor azonban ismeretlen nő fordul kellő formában a férfihoz védelemért, – ez meg nem tagadható,

mert kötelező elv, hogy a nő mint olyan már eleve tiszteletreméltó.

A nő ösztönszerűen érzi, hogy ő a férfi védelmére szarul. Ez az oka annak, hogy a szálásabb, erősebb férfi, mint aki valószínűleg erős karú oltalmazó lehet – a nőknél általában különösebb érdeklődésre talál. A nő a „szép férfi” kifejezést leginkább a szálásabb, erősebb férfiakra használja. Az a mondás, hogy a nők csak a szép férfiak és a csúnya nők iránt elnézők, részben szán-tén a nőnek védelemre szorulásában leli magyarázatát. A nőnek férfi részről való köteles védelme azonban korántsem jelenti azt, hogy a nő, ha kell, nem tudná önmagát a legerélyesebben megvédeni. Hogy azonban a védelem mennyire férfias vonatkozású, írni sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a magát erélyesen megvédeni tudó nőt férfiasnak mondják.

Lovagias elv, hogy a nő (megvédése, vagy az iránta tanúsított figyelem ellenszolgáltatásra nem jogosít. Annál finomabb a figyelem, minél jobban kiérzik belőle, hogy érte ellenszolgáltatásra még csak nem is gondolunk. De tanúsíthatunk a nők iránt sokféle olyan figyelmet, amit a nő természeténél fogva talán észre sem vesz, a férfi részéről azonban mégis tudatos figyelem lehet. Például a nők túlnyomó része más- és másnak szeret látszani; – az egyik azt szereti, ha műveltnek, okosnak nézik; a legtöbb a szépségére és a toilletjére büszke; a harmadik férfias allűrökéi szenved; ismét egy másik az érzékenyt vagy akár a cinikust, a szkeptikust játssza.

A figyelmes férfi ügyel arra, hogy a társaságban a nő ilyenmő keav feleseihöz bizonyom határig alkalmazkodjék.

A nő általában kíváncsi; ezt a figyelmes férfinak honorálnia keli: a nő kíváncsiságát felébreszteni, foglalkoztatni és – ami a legfőbb kielégíteni illik.

A nőknek egy másik alapvető tulajdonságuk, hogy szeretik a változatos, fordulatos cselekményt, eseményeket, újdonságokat. Ezért kedvelik a férfiaknál sokkal jobban a regényt, a novellát, s ezek körül leginkább azokat, melyekben valóban sok a cselekmény, fordulat. Ugyanezért szeretik a pletykákat. A figyelmes férfi, – nem mondjuk, hogy éppen pletykázzék, hanem a társaságban ügyeljen arra, hogy előadása eleven, színes, fordulatos, a kíváncsiságot hirtelen felköltő és ügyesen kielégítő legyen. Ezt tartsa szem előtt akkor is, ha nagyon művelt nők társaságában irodalomról, művészeiről, tudományról, vagy más nagyobb horderejű közérdekű kérdésről beszél. Még az intelligens férfinak is kellemesebb, ha valamit szórakoztató előadásban hallhat. A nőnek annál inkább, mert a nő a társaságban elsősorban mulatni akar, azt szereti, ha mulattatják. A kellemes, mulattató társalgót általában jobban kedveli, mint az okos, tudós, de száraz embert. Az ilyenre azt mondja: lehet, hogy okoSj de unalmas.

Aki súlyt helyez arra, hogy a társaságban egy kiválasztott nőnek a rokonszenvét megnyerje, ügyeljen arra, hogy csak azt a nőt mulattassa, csak neki tegye a szépet. A nő nem szeret megosztott lenni, *egyedüli* akar ma-

radni. Egyébként, hogy melyik nővel hogyan bánjunk, azt legjobb tőle megtanulni.

A nő hiú; ez a gyengéje de az – ereje is. Másképen: a nő gyengéjében, a hiúságban végtelen nagy erő rejlik. Gondoljunk csak a divatra, a szépségápolásra – hány millió embert látnak el munkával, hánynak adnak kenyeret, hány feltalálónak ösztönzési, hány művésznek ihletei, alkotó kedvet, mennyire terjesztek és fejlesztik az esztétikát s végül a női hiúság hány férjnek vagy más férfinak kelti fel és fokozza az ambícióját, segíti elő az érvényesülését. A női hiúságot tisztelni kell, sőt lehet értékesíteni is, – csak esztelen áldozatokat nem muszáj éppen hozni érte.

Lord Chesterfield mondja: „ha egy nőnél be akarsz magad hízelegni, – bízz rá egy titkot, – örülni fog neki és büszke lesz rá.” Tegyük hozzá: de nem árt, ha minél kevesebbszer szerzünk ilyenfajta, örömet. A mi kíváncsi természet, s ezért nem tudja őrizni a titkot: tovább adja, mert – egy más „titkot” remél érte cserébe s ez izgatja a fantáziáját.

A női fantáziáról is essék néhány szó. A nőtisztelethez, a nők iránt való figyelemhez az is hozzá tartozik, hogy ok nélkül ne izgassuk a fantáziájukat. Különösen a fiatal lányokkal szemben kerüljünk minden romantikát, mert ez károsan hat a fantáziájukra, Ügyeljünk arra is, hogy a nőt sohasem szabad az átértett hivatásától eltéríteni igyekezni, nem szabad a boldogságában, esetleg bájos naivitásában megzavarni. Például a kisvák-

rosi lányt, ki ott magát jól érzi, ne izgassuk a nagyváros nőmozgalmaival, vagy divatdámáinak efemer értékű szereplésével. Kerülni kell mindent, ami a fiatal leány vagy asszony kedélyét megrázza. A leglelketlenebb léhaság, amikor fiatal emberek fiatal leányoknak csak puszta mulatságból szerelmi vallomásokat tesznek. Általában, nagy tévedés azt hinni, hogy a nőt egyedül csak az érdekli, ha a szépet tesszük neki. Ily vonatkozásban elég néhány udvarias megjegyzés – a többi legyen más téma. A valóban művelt okos nő azt szereti, ha vele magasabb szintű, tartalmasabb dolgokról, elevenen, szellemesen beszélgetnek: ezt tiszteletnek tekinti. Általában: a legnagyobb tisztelet és figyelem, amit egy határozottabb egyéniségű nővel szemben tanúsíthatunk, ha úgy bánunk vele, ahogy azt az ő egyénisége megérdemli. Minél kiválóbb egyéniség egy nő, annál határozottabban ő maga szabja meg a vele való bánás módjait.

A nő egyéniségének a kisugárzása a nő körül olyan atmoszférát teremt, amely éltet minden odavalót, de egyszerűsmindenkorra megfojt minden mást. A témáknak a nők iránt való tisztelete kormányozható, de a kormányrudat az okos *nő* tartja a kezében.

A nő általában nem szereti, ha a férfi vele bizalmasodik s ezért a bizalmaskodás sokszor bizonyos fokú tiszteletlenség. A nő sokkal zárkózottabb, mint a férfi, még a maga nemével szemben is az. A nők közt nagyon ritka az olyan mély barátság, mint a férfiaké.

Még kevésbé szereti a nő, ha egy másik nővel hason-

lítják össze. A nő nemcsak akkor szerei egyedül lenni, ha egy férfi barátságáról vagy szerelméről van szó, hanem általában *specialistának* hiszi magát. A legtöbb nő azt képzei magáról, hogy jó egynéhány tulajdonsága van, ami más nőnek nincs, nem lehet meg. Egy nőt azzal lehet a legérzékenyebben megbántani, hí azt mondjuk rá, hogy „sablonos”. A legsablonosabb asszony, aki szinte tuoatszerűen olyan, mint sok más ezer nő, a legnagyobb sértésnek veszi, ha egy férfi erre a sablonosságra csak célzást is tesz.

A nő csúnya gyengéiről is essék néhány szó, azokól, melyek joggal megingathatják a férfiak részéről irántuk érzett tiszteletet. Ezek között első helyen kell említeni azt, hogy van elég sok, nem is olyan szép és nem is olyan okos leány és asszony, aki a férfit lenézi, vagy legjobb esetben vállveregetve kezeli. Nagyon sok leány maradt már emiatt pártában és nem találta meg soha a boldogságát s nagyon sok asszony vált már miatta lehetlenné a társaséletben. A helyes megoldás: a nő tisztelje a férfit legalább annyira, mint a férfi a nőt. Gondoljunk csak arra, hogy ma a nők az elragadtatás hangján nyilatkoznak az olyan nőkről, akik például egyetemet végeztek, – ezeket az átlag nőnél sokkal *különbnek* vallják; viszont; az intelligens férfinél az *átlag* az, hogy egyetemet végez. „Vagyis, ami a nőknél már valami rendkívüli kiemelkedés a sok közül, az a férfinél az – átlag.

Ugyancsak nem elfogadható gyengéje némely nőnek,

hogy pusztán csak azért, mert feltűnően szép, különleges és tartós tiszteletet kíván meg a férfiak részéről akkor is, ha egyébként értelem, műveltség és szellem dolgában nagyon is elmaradott. A női szépség – szellemi tartalom nélkül, lehet némely férfinak több-kevesebb ideig tarló gyönyörűsége, de nem lehet jogcím arra, hogy tartós tisztelet, valami különleges megbecsülés járjon érte. Az a nő, aki *csak* szép és – semmi egyéb, nem *esztétikai*, hanem csak *kellemes* látvány. Ahhoz, hogy valaki esztétikai hatást keltsen, kell mélységes gondolat és tartalom is. A legszebb nő is veszít a szépségéből, ha a szeme, a tekintete üres, színtelen, belső tartalmatlanságot árul el; viszont a csúnya nő szinte megszépül, mikor a szeméből, a szavaiból értelem és szellem sugárzik. Férfiember férfiról ritkán mondja, hogy szép, de azt sokszor hallani férfiszájából is, hogy egy író, egy művész, avagy bárki, aki alkot, szinte megszépül, mikor az eszméiről beszél.

A legtöbbit veszít a szépségéből az a nő, aki kihívóan viselkedik. Nincs az a szépség, kinek ezt megbecsátani lehetne. Abban a pillanatban, mikor egy nő mértéken túl kacér, a férfi már nem tisztelettel, hanem más, sokkal alantasabb érzéssel közeledik feléje.

A nő őrizze meg mindig a méltóságát. Az emberi méltóságnak a maga helyén és idején való öntudatos éreztetése mindig tiszteletet parancsol. Az igazi, finom nőiesség két fő alkateleme: a báj és a méltóságérzet. A méltóságérzet a lényeg, a szerkezet – a báj a díszítés.

A szobrász, mikor egy szép női szobrot mintáz, először egy vázat állít föl s erre rakja köré az anyagot, amikből azután a finomabb formákat alakítja. Ha a váz nem volna, a szobor összeesnék, hiábavólnának bármily szépek is a formái. Ilyen váz a női méltóságérzet is: ha nincs meg avagy gyenge, – összeomlik a külső forma, a szépség és a báj is: s vele elmúlik az iránta való csodálat, tisztelet.

A nőnek – sokkal inkább mint a férfinak – belső lelki szépségre is kell törekednie. A szép arc és termet, a megjelenés bája mind elhomályosulnak, ha a férfi vagy egy pillanatra megérzi, hogy mindez méltatlan lelket takar» A nő tisztelete esztétikai és etikai öröm: csak azt a nőt tudjuk valóban tisztelni, kiken a lélek szépsége mindenek felett *való*.

A férfi akkor, mikor valakit tisztel, a legnagyobbat, a legmagasztosabbat nyújtja, amit adhat. A valódi tisztelet nem olyan, mint az udvariasság: sohasem villan fel hirtelen, sohasem konvencionális, – mindig mélyen átorzott, jól megfontolt, nem egyszer hosszú évek kelle-
rmk a kialakulásához. Éppen ezért, végtelen nagy érték minden nő számára a férfi részéről való tisztelet, meri a férfi ezt a nőnek mélyen átértett nagyrabecsülés jeléül adja.

A régi lovagkorban, mikor a nemes ifjút nagy ünnepek közt, fényes és pompás társaságban lovaggá esdtek, szent fogadalmat kellett tennie, hogy a nőt nem fogja son: gondolatban, sem szóval vagy tettel meg-

sérteni. Ha ezt a fogadalmát megszegte, a sértett dáma panaszára, a legközelebbi lovagi torna alkalmával, a dámák jelenlétében a többi lovagok addig ütötték, verték, amíg félholtan kegyelmet nem könyörgött a megbántott nőtől.

A mai modern korban, az ifjúnak lovaggá emelése nem látványos ünnepek középette, nem csillogó dámák sokaságában, de a lélek bensejében történik meg, csillogó férfi erények környezetében. A lovagiasság ma már nem szabadság, amit csak az előkelő születés jogán gyakorolhatunk, hanem férfias kötelesség, amelynek azért, mert megszülettünk, már eleve eleget kell tennünk. A mai lovag páncélja a becsület, címere a hívő nemes lélek és a munka, a lovagi színek: a nők védelme, tisztelete, embertársaink megbecsülése. A lovagi tornák pedig: a szív, a lélek, a szellem, a „tudás, acélos tinóm pengével megvívott harcai és – győzelmei.

Otthon. Lakás.

1884-ben, a spanyolországi altomirai ősbárányokban érdekes falfestményeket, kis szobrocskákat, csontiból faragott díszes fegyvereket, majd hegyi kristálydarabokat, csillogó kagylókat és gömbalakú színes köveket találtak.

Íme, már a barlanglakó ősember is díszítette az otthonát, volt hozzá szíve, érzése, – kultúrája. S azóta, lakott bár az ember földbevált üregekben, sátrakban, cölöpházakban, fák lombjai közé elrejtett kis kunyhókban, fák törzsébe vajt odúkban, úszó házakban, avagy fényes palotákban, – mindenütt nyomát találjuk annak, hogy védte, szerétre és ápolta az otthonát s igyekezett azt a kultúrájához képest derűssé, meleggé, vonzóvá, széppé és – célszerűvé tenni.

A nagyobb szerű kultúra kezdetén, Egyiptomban, már fény és pompa honol az előkelők lakásaiban: márványoszlopok, színes falfestmények és reliefek; drágakövekkel, gyöngyházzá], arannyal kivert bútorok; szökőkutak, színaranyból készült szobrok és – buja színpompájú kertek tanúskodnak e kor otthonművészetéről.

Az asszírok lakásaiban hasonló fényűzés: Szemiramisz függőkertjei, Assurbanapad tündérpalotái s ezernyi más emlék regél csodákat a földi élet e paradicsomairól.

Bargon király híros korsabadi palotájában harminc udvar köré csoportosuló kétszázötz nagy szoba., a falak dombozművekkel, festményekkel ékesítve, a színezett reliefdíszek alabástromba vésvé s mindezeket erővel teljes, hatalmai épülethomlokzat teszi még pompásabbá.

A görögök lakóháza kezdetben szerény, később fényűző, de mindenkor derűs, világos, olyan, mint az éghajlatuk, az életük, a filozófiájuk. Az udvarcsarnok márványoszlopai Hellasz kék egétől tükröző, szökőkutas vízmedencét környeznek, körülötte buja színpompájú virágok, kúszó növények, a közepén Zeus szobra, köröskörül a szobák, a falakon stukkós festmények, a mennyezeten táblás faragványok. Az ajtónyílások pompás szőnyegekkel elfödve, a padlózat finom márvány, drága egekkel borítva; művészi szobrok, gyönyörű vázák, kandeláberek; kevés bútor, néhány karszók, összehajtható-hordozható ebédlőasztal, nyugágyak, triposok, valamennyi művészi formában és kivitelben.

A rómaiak otthona nagyjában hasonló, de később, a keleti befolyás alatt, már fényűzőbb. Változatos mozaik padozatok, a falakon nagy csatajeleneteket ábrázoló edények, avagy színes márványlapok, ritka fanemből, néha színaranyból készült asztalok; az ágyak elefántcsonttal, arannyal, gyöngyházzal kirakva. Bronz és murrha vázák, kandeláberek, gyönyörű kertek, messze idegenből hozott buja-szindús virágokkal, pazar kényelemmel berendezett fürdők, szebbnél-szebb nyaralók, vilák, kéj lakok. Néró császár palotájában a falak drága-

kövekkel és gyöngyházzal kirakva, néhány terem színarany lapokkal burkolva, az intimebb rendeltetésű szobák igazgyönggyel kárpitozva. Az étterem elefántcsont menyendezete szétnyitható volt, hogy felülről illatos vizet permetezhessenek és drága virágokat szórhassanak a vendégekre.

De mindez a pompa nemsokára rombadől a népvándorlás barbár hordái megdöntik a római birodalmat s honszerző útinkban az otthonok ezreit dűlják fel, hogy azok romjain új otthonot teremtsenek maguknak, de a pusztítás dühe lassankint alábbhagy; Nagy Károly császár felismeri a régi kultúra előnyeit, udvarába adósokat, művészeket hozat, önmagának művészi otthonot teremt, aacheni és Ingelheimi kastélyának példájára a, főnemesei is pompás palotákat építenek: a barbár világ az otthon művészetén át finomodik, lép be a kultúra világába.

A keresztény kultúra kezdetén a családi otthon egyszerű, igénytelen. A korábbiakhoz hasonló nagy otthonfényűzést már csak a messze Keleten és – egy keleti fajnak, a móroknak spanyolországi városaiban találunk, Abdurramám mór szultán, Azzahra szül tán a számára egy nyári lakot épít. a Medina Azzahr palotát, m elvhez 2400 öszvér és 400 teve hordta az építőanyagot. 10 000 munkás dolgozott raita s az épület mai pénzben mintegy 800 millió koronába került. A szultán a szalónia aranylapokkal volt kárpitozva, a hálósobájában életnagyságú szobra színaranyból, a mennyezeten emberfej nagyságú

gyöngy fénylett, a szobákban arany és ezüst boltívek, a fürdőkád drágakövekkel kirakva.

A lakásfényűzésnek hosszú ideig ez volt az utolsó fellobbanása Európában. A keresztény egyszerűség az otthonban is megnyilvánul s csak fokozatos, lassú fejlődés után alakulnak ki az ismert művészeti stílusok. Sorukat a *román* stílus nyitja meg, amely a szobák mennyezetét, falait és a bútorokat színes díszítésekkel látja el. Az utána következő s kifejezetten csak monumentalitásra alkalmas *gót* stílus a lakásban inkább csak a falaknak faragott díszítésű faburkolatokkal való díszítésére szorítkozik. A *renaissance* gyönyörű építészeti szerkezeteit a szobák falára és mennyezeteire próbálja, díszül alkalmazott, faragványos és intarziás bútorai inkább a falakhoz kötöttek; szobái nyomott hangulatúak, komorak, mint az egész kor maga, a helyiségek szervesen nem élnek együtt, inkább cellaszerűen elkülönítettek.

A *bárok* koraal elevebb-vidámabb élet kezdődik, ehhez képest módosul az otthon külső és belső képe is: a renaissance nyomottsága megszűnik, a helyiségek immár nem cellaszerűek, hanem szervesen egybefüggő, világos, magas, derült termek, melyekhez széles, tágas lépcsőházak és folyosók és nagy nyitott szárnyas ajtók vezetnek, melyek a termek hosszú sorára engednek pillmást s e tárt ajtókon keresztül egyszerre több teremben hullámszik fel alá a társalgó, szórakozó, vidám vendégsereg.

A *rokokó* a finomabb életművészet kora. A francia

Lajosok udvarában és az előkelők szalonjaiban kifejlődő kultúrált szellem, a vidám, gondtalan és gyönyörhajhászó társasélet a *stílusához* hasonló otthont is kíván. A rokokó stílus kifejezetten *palotaművészet*, lényege a reprezentáció, melynek keretében örökösen mozgalmas, ünnepi élet folyik. Ehhez tágas, világos, szellős termek kellenek, ahol akadálytalanul nyüzsöghet a selyem-bársony rokokó ruhás csillogó vendégsereg. A rokokó szellem és öltözék elevenségével és csillogásával vetekszenek a fiaiak és bútorok ragyogó aranydiszei, ötletes, találékony, minden szimmetria nélkül való díszítővonalai. A díszítések ott a falakon, a mennyezeteken, a bútorokon é.» dísz tárgyakon valósággal nyüzsgő életet élnek, mintha egymással ingerkednének; előkelők és könnyedék, derűsek és szeszélyesek, belső értékben azért tartalmasak, szóval – olyanok, mint a társaság, melyet környeznek. S csak természetes, hogy az örökké mozgékony rokokó nem tűri meg, hogy a bútorok, – mint a gót és renaissance stílus korában, nehézkesek és a falakhoz építettek legyenek, nem engedi meg, hogy minden bútor egy-egy különálló műdarab legyen, hanem a bútort is karcsúbbá, könnyedebbé formálja; elhossa a fal mellől s szabaddá és szintén – társaslénnyé teszi, a maga fajtájából való *társaságot* is ad neki, megteremt a *bútor garnitúrát*. S ezt a bútorcsoportot a nagy termekben ide-oda rakosgatja elevenen, változatosan helyezgeti el, hogy ebben is legyen ízlés, ötlet és találékonyosság, mint az egész társaságban.

A XVI. Lajos korában már fogytán van a pénz s – a tömegnyomor is minna veszedelmesebb kiáltásokat mulat, Érthető tehát, ha a rokokó szertelenségei fokozatosabban alábbhagynak s ehhez képest valamivel egyszerűbb lesz az életmód s az otthon belső képe is. A forradalom szédülje a művészi otthonokat s barbár vadsága természetesen nem teremt új otthonstílust sem. Napóleonnal mar a pénz és a parvenüség lesznek uralkodók s a régi antikvilágutánzása kap lábra úgy a társaséletben, mint az otthonban. A klasszikus kor megkedvelése már korábban felébredt: 1748-ban ássák ki Pompejít s az ott elég jó karben talált hátaK belső díszítései nyomán az ú. n. pompejánus stílus alakul ki, de csak keveseknél talál követőre. A Napoleon által Párisba hurcolt egyiptomi, görög és római műemlékük hatása alatt alakul ki azután az *művire* stílus, melynek elterjedését csak elősegíti az akkori hatóságoknak a maihoz hasonló régiséggyűjtő szenvedélye. Az empire otthon művészi, pompás, bar nemi parvenü árnyalata van. A társas-életben is görög római szokások utánzása válik divattá, a bútorok görög neveket kapnak (pl. a mosdó a tisztaság istennőjének, az ágy Morfeusnak az – „oltára”), a lakomákon régi görög étlapokon szereplő ételekét; találtnak, íaiernumi bort isznak, görög táncot lejteneK és – a nők görögös viseletben (empire ruha) járnak.

A Napóleoni kort követő nagy gazdasági összeomlás az életmódot s vele az otthon belső képét is gyökeresen megváltoztatja. A rossz pénzügyi és politikai viszonyok

az embert elvonják a nyilvános társasélettől s a család és, a jó ismerősök körébe utalják. A *biedermeier* (1817-1850) a szerény, szegény, igénytelen, apró házi örökökkel megelégedő családi és társasélet kora. Ily viszonyok közt az *otthoni* jobban megkedvelik, azt szerény anyagi eszközökkel kielégíthető művészi ízléssel díszíti. A bútor már nem pompás, fényűző *dísz tárgy*, hanem egyszerű ízléssel egybeállított *olcsó, tartós és célszerű használati* darab. Az ablakon otthon összeállított kis mollfüggöny, a falakon családi képek, újságokból kivágott színes könyvnyomatok, a lányok dilettáns – de hatásos kis festményei, egyébként sok virág, egyéni ízlés, otthon szeretet, melegség és – harmónia.

Az otthonművészetnek jelentékeny állomása még az *angol* bútorművészet, mely a bútor szerkezetét célszerűségi és kényelmi szempontokra figyelemmel építi fel s ehhez képest alakítja a sikerült művészi formát. Ugyancsak a célszerű használatra van figyelemmel a lakás beosztásában és amellet gazdaságosan használja ki a lakóterületet is: kevés helyre a korábnál jóval több lakószobát épít s a mellékhelyiségeket is világosabbakká és egészségesebbé alakítja.

A XIX. század közepe felé, – a meginduló nagy ipari termelés folytán előálló szociális nyomor enyhítése érdekében, lassankint megkezdődik a munkásotthonok építése is. A munkáselem elégedetlenségét elsősorban a jó lakás nyújtásával csillapítják. A munkásokat a kényelmes és célszerű otthonnal jobban odakötik a gyárte-

lepekhez, a munkaadóhoz való mélyebb ragaszkodásra, megelégedettebb munkára és – józanabb családi életre nevelik.

A *modern* otthonművészet a jó anyagból, becsületes munkával készült, célszerű szerkezetű s ennek megfelelő művészi formájú bútorokat kedveli. A fontos ma: a kényelem, célszerűség, tartósság és – az egyszerű, de művészi forma. Természetesen, az otthonművészetnek ehhez a fejlődési fokához csak hosszabb – meddő kísérletek után jutottunk el. A biedermeier kor után, egészen a múlt század kilencvenes éveinek elejéig a régi bútorstílusoknak elfajult, rossz, ízléstelen változatai voltak divatosak. Ezek a célszerűtlen, rossz anyagból, rossz munkával készült, ízléstelen bútorok (német renaissance, bárók utánzat stb.) még ma is a lakások ezreit csúfítják legújában pedig az angol *Chippendale* bútor utánzat kap lábra. Nem osoda, ha ennyi kísérletezés közepette a közönség figyelme a *régi* bútorok és dísz tárgyak felé fordul. Ez a divat, a finomabb ízlésű elemeknél már a múlt század utolsó évtizedeiben jelentkezett. A közönség a régi bútorban megtalálja azt, amit a modern fércmunkákban nélkülözött: a jó tartós anyagot, a becsületes megmunkálást és a – nemes művészi formát. De ez a régiséggyűjtés csakhamar a kevésbé kultúrált elemek szenvedélyévé is fajult, aminek az eredménye azután a régiséghamisító ipar fellendülése volt, amely a világháború alatt, – mikor a hadimilliomosok – akárcsak valamennyi háborús korban – a régiségekre vetették magukat s a vagyont

újdomságát az *otthon*, a környezet régiségével akarták leplezni, – immár mulatságos féktelenségbe csap.

Kétségtelen, hogy a jövő új stílusa előbb-utóbb ki fog alakulni. A modern iparművészeti törekvések arra valának, hogy a közönség és az iparművészek egyaránt valami újabb, a mai gyakorlati és esztétikai igényeket kielégítő formanyelv után kíváncsiak.

*

Felmerül már most a kérdés, milyen legyen az otthonunk, a lakásunk. A legmodernebb felfogás azt vallja, hogy a lakás célszerű, egészséges kényelmes, nemes ízlésű, derült és vonzó legyen. Mindenekfelett pedig legyen *egyéni*, feleljen meg az életmódunknak, az egyéni körülményeinknek, *egyéni ízlésünknek*. Az egyéniségünknek nyoma legyen az otthon minden darabján, az elrendezésben és a – használatban egyaránt. Az otthonunkat *magunknak építjük*, azt a magunk céljaira és örömeire használjuk. Ne *azért* tartjuk rendben, tisztán, szépen, hogy másoknak parádézzunk vele, hanem, hogy magunk élvezzük a célszerűségét és esztétikai előnyeit.

A jó lakásnál a legfontosabb a – célszerű mellék-helyiségek. Higiénia, rend, tisztaság csak az olyan lakásban lehet, ahol a mellék-helyiségek teljes mértékben megfelelnek hivatásuknak. Természetesen, nem minden lakás beosztása ilyen. De akkor igyekeznünk kell, hogy a mellék-helyiségeket a legmegfelelőbben kihasználjuk. Inkább tegyük az és kamrába még egy polcot, sem hogy az előszoba szekrény tetejére tegyük a befőttes üvegeket.

Általános elv legyen, hogy minden *helyiséget a rendeltetésének megfelelően* használjunk. Ízlés és kényelem szempontjából fontos, hogy a hálószoba, az ebédlő, a szalon, a dolgozó és a gyermekszoba kizárólag a célját szolgálja. Kétségtelen ugyan, hogy a világháború után még évekig lesz lakásínség, melynek folytán bizony kénytelenek leszünk pl. az ebédlőt egyszersmind szalonnak és dolgozószobának, a hálót esetleg gyermekszobának is használni, – de ez csak átmeneti állapot lesz. A helyes és célszerű mindenkor a fentemlített elvek lehető alkalmazása marad. Mindenesetre, addig is, amíg a háborús kényszerhelyzet okozta zsúfoltság a lakásban elkerülhetetlen, a berendezési tárgyakra ötletes, ízléses és célszerű csoportosításával kell az otthonunkat elviselhetőbbé és a szemnek is kedvesebbé tenni. A háború után hosszú időre az igények lefokozásával kell számolnunk s azért valószínű, hogy az ennek megfelelő művészi formanyelv is mihamarabb kialakul s a célszerűség is majd ehhez igazodik.

Eltételezve már most a háborús kényszerhelyzet által sújtott lakásoktól, a szobák berendezését és használatát illetőleg a következőket tartjuk szem előtt. Az *előszoba* derült, barátságos lepvén, hogy az érkezőkben mindjárt kellemes benyomást keltsen. Ha a helyisége sötét, akkor a falak, a mennyezet, az ajtók és a bútorok világosak, esetleg egészen fehérek legyenek, a falakon némi színes díszítőelemekkel. Ha a helyiség világos, akkor a halványabb, pasztell színek is megfelelőek. Komor, nehéz, sötét

színeket az előszobában lehetőleg ne alkalmazzunk. A berendezés – a férőhely nagysága, szerint változó lehet ugyan, de általában legyen az előszobában kényelmes és *elegendő számú* fogas (egyszersmind bot- és esernyő tartó), egy tükör, jó felülvilágító lámpa, néhány *egyszerű* szék a várakozóknak s ezenfelül, ha hely jut, odategyük a nem mindennapos használatra való holmik őrzésére szánt szekrényeket. Fontos az, hogy az előszoba *semleges* jellegű legyen, vagyis ott semmiféle intim vonatkozású tárgy, ruhadarab stb. ne legyen szem előtt. Faldísznek nagyon alkalmas a metszet, vagy néhány jó színes reprodukció. Feltétlenül ízléstelenek az előszobában a többek közt: az otffelejtett takarítószeres, a szarvasagancsok a falon vagy a fogason, a házigazda tagsági oklevelei, családi fényképek, lombfűrész munkák, olajnyomatok a falakon, művirág vázában, uborkás üvegek a szekrény tetején és – ha nem is láthatók: csészek, tányérok és evőeszközök az előszoba-szekrényben; ugyancsak ízléstelen az előszoba ajtaja elé tett olyan lábtörölő szőnyeg, melyein „jó reggelt”, „isten hozott”, vagy „töröld meg a lábad” feliratok vannak.

Az *ebédlő* lehetőleg tágasabb, világosabb s a konyhával célszerű összeköttetésben álló helyiség legyen. Ass *ízlés* és a *gyakorlatiság* szempontjából egyaránt fontot, hogy az ebédlőt ne parádés szobának, hanem valóban az étkezésre használjuk. A polgári családoknál gyakori az a szokás, hogy az előszobában étkeznek akkor is, ha ebédlőjük van, ízléstelenség és – rendtelenség. Ugyancsak

ízléstelen, amit különben leginkább vidéken láthatni, hogy az ebédlőasztalt dúsán hímzett bársonyterítővel takarják le s rá könyveket és egyéb dísz tárgyakat tesznek. Az ebédlő asztalon legfontosabb egy olyan egyszínű nehezebb szövetterítőnek van helye, mely az abroszra helyezett meleg tálak, vagy kiömlött víz, bor stb. káros hatásától az asztallapot megóvjá. Az egyetlen, aminek terítetlen asztalon helye lehet, a szép vázába helyezett virág.

Az ebédlőbútorok szerkezete feleljen meg a használatnak; vagyis, lehetőleg olyan szekrényt, tálalót válasszunk, amelyben minél több használati tárgyat a legközelebbi lehet elhelyezni és pedig anélkül, hogy a bútor sok helyet foglalna el. Általában: az ebédlőben lehetőleg csak olyan bútordarab legyen, amely az étkezés és – legfeljebb az étkezés után való könnyebb pihenés céljait szolgálja. Ruhaszekrényt semmi esetre sem, \ könyvszekrényt és zongorát csak végszükség esetén tegyünk oda. A bútorok csoportosítása olyan legyen, hogy az étkezés miméi kényelmesebb lebonyolítását elősegítse. Felesleges, oda nem való bútort, vagy dísz tárgyat az ebédlőbe sem tegyünk. Fontos még, hogy minden étkezés után szellőztessünk.

A *hálószoba* derült, világos, egészséges fekvésű legyen. Ablakai ne legyenek sötéten elfüggönyözve, a szobába annyi világosságot és friss levegőt engedjünk be, amennyit és amikor csak lehet. Bútor is csak annyi legyen, amennyi mulhatatlanul szükséges: ágyak, éjjeli

szekrények, ruhaszekrények:, egy pamlag, állótükör, fősülkődő asztalka s legfeljebb egy varróasztalka és néhány kényelmesebb szék – teljesen elegendők. Nehézszőnyeget ne használjunk, a padlózat inkább teljesen takaratlan maradjon, egy-egy ágyszőnyeg teljesen elég. Dísztárgyakat – néhány odavaló könnyebb stílusú képtől eltekintve – a hálószobába ne tegyünk.

A *gyermekszoba* ugyancsak derült, világos és egészséges legyen s a berendezési tárgyak, falak, mennyezet derűt sugározzanak. A bútor ne legyen díszes, faragványos, inkább egyszerű Ízlésű, de nagyon tartós. Legyer külön polc a gyermekek játékaiknak vagy könyveinek. A gyermeket arra szoktassuk, hogy szobájának mindéidarabját szerető gonddal őrizze, maga tartson rendet a holmijában s ezért olyan szerkezetű bútorokat kell összeszeválogatnunk, melyek a holmik rendes őrzésére, karbantartására minden különös ügyeskedés nélkül alkalmasak. A rend, tisztaság mindenekfelett való legyen lerre is a gyermek ügyeljen. A gyermekszoba a gyermeknek nemcsak otthona, hanem egész kis birodalma legyen, ahol a berendezési és dísztárgyak, a játékok és használati tárgyak mind a gyermek okszerű foglalkoztatását szolgálják s ahol a gyermek maga töprengjen a rend, tisztaság, a célszerűség, a kényelem és – az esztétikai szépség feltételein. Bútor csak a legszükségesebb legyen, hogy a gyermekeknek minél több mozgásra jusson hely.

A *szalon* ne csupán a vendégek számára fenntartott,

hanem elsősorban a magunké legyen. Ajtáját lezárva, bútorait huzatokkal bevonva ne tartsuk; ne „ünnepi helyiségünk legyen, hanem mindennapi. Az értékeesebb festményeinket, dísztárgyainkat inkább ide helyezzük, ízléstelen nippeket, hamisított műtárgyakat sem a szalonban, sem másutt ne halmozzunk fel. A szalon ne legyen zsúfolt, ellenkezőleg, a fesztelen szabad mozgás colját szolgálja. Hangulata legyen derűs, a belépőben nyomban kellemes benyomást keltsen. A garnitúra elsősorban kényelmes és – könnyen átcsoportosítható legyen. Nagyon ízléstelen, ha a szalónbútor csak ügyelbajjal használható. Ha a helyiség nagy, több bútorcsoport legyen, ezek azonban csak nagyon művelt ízléstik-1161 legyenek különféle stílusúak.

A szalónbútornak nena muszáj éppen valami régi stílus értéktelen-utánzatának lenni. Az egyszerű polgárcsaládnál, amely kiváló előkelőségekre és nagyon finoman ízlésű társaságra amúgy sem igen szokott számítani, teljesen felesleges a barok, Louis XVI., empire, vagy különösen a „japán” szalon. A vidéken gyakori „japán” szalonok egyenes kiáltó ízléstelenségek. A rokokó sem alkalmas polgári szalónbútornak. A rokokóról már mondiuk, hogy *palotaművészet*, tehát inkább csak nagy paloták, kastélyok tágas termeiben lehet helye. A bárók. Louis seize, empire stb. bútor *eredeti* példányai, avagy művész és műiparos kezéből kikerült értékes utánzatai inkább csak az esztétikailag nagyon művelt, kultúrált ízlésű, szellemi vagy születési előkelőségeknek valók,

akik azt ízléssel elrendezni, a környezettel harmóniában tartani, vagyis az egézetet a *stilus* eredeti szellemében érvényesíteni tudják.

A művészi berendezéssel vonatkozásban gyakran báljuk némelyekről dicséret képen emlegetni, hogy – a lakásuk valóságos „múzeum”. Eltekintve attól, hogy a legtöbb ilyen „múzeumnak” mondott lakás inkább az értéktelen ízléstelenségek és hamisított ócskaságok lera-kata, utalunk arra, hogy a lakásnak is, a múzeumnak is más a rendeltetése. Ez a kettő egymást nem helyettesít-heti, egymással le nem cserélhető. A lakásunk *otthon* legyen és nom múzeum, a múzeum pedig nem szolgálhat lakásul. A lakás mindig *egyéni*, szoros vonatkozás-ban van az életmóddal, a múzeum nem egyéni, hanem általánosan rendszerbe foglaló β semmi köze az életmóri hoz. A lakáében a muzeális felhalmozásnak csak ott le-het helye, ahol a házigazda egyénisége akár a művészet-tel, akár a tradícióval bizonyos vonatkozásban van, amit különben a kultúrált műgyűjtőnek a lakása első pilla-naíttra el is árul. Ezt azonban csupán pénzért, imáról-hol-napra megszerezni nem lehet. A fejletlen ízlésű vagy parvenü ember „muzeális” lakása nem művészi otthon, még kevésbbé múzeum, hanem csupán ócskásbolt, amely-ben ott is laknak. S ezen nem változtat az sem, ha szak-értővel rendeztetni el a tárgyait, mert az ízlés, az ottho-nosság kultúrájának személyi, egyéni vonatkozásait ide-gen nem pótolhatja.

Visszatérve a lakóhelyiségekre, a *dolgozó* vagy *úri*

szoba is minden tekintetben feleljen meg a rendeltetésének s ez a berendezési tárgyakban különös kifejezésre jusson. A bútor legyen kényelmes, tartós, színben komorabb, szerkezetben, formában erővel teljesebb. Semmi lágyág, inkább csupa erő legyen a szoba hangulatában, fejezze kihagy a *munka* otthona.

A *mellékhelyiségek* elsősorban tiszták és – különös gonddal rendbentartottak legyenek. A konyhában tisztátlanságot, avagy rendetlenséget egy percig sem tűrjünk. A konyhabútor egyszerű formájú s nagyon tartós kivitelű és – minden részletében célszerű legyen. Minden polc úgy legyen elhelyezve, hogy a rajta tartott holmi a főzéskor kéznél legyen. A takaréktűzhely a tisztaságtól ragyogjon. A fürdőszobában ne tartsunk semmi mást, mint ami a tisztázódás célját szolgálja. A cselédszoba a személyzetnek nem a férőhelye, hanem az *otthona* legyen. Egyszerű ízléssel kell berendezni a tan személyzetet otthona ápolására, díszítésére, állandó tisztántartására és szellőztetésére kell rászoktatni. A jó háziasszony a cselédszobának éppen úgy után a nézzen, mint a maga lakosztályának.

A berendezési és dísztárgyak esztétikáját s vele a lakás harmóniájának a törvényeit nagy általánosságban az alábbiakban foglaljuk egybe.

A berendezési tárgyak legfontosabbika a bútor. A bútor formájában nemes vonalozású, díszítésében minden szertelenségtől ment legyen: jó, tartós anyagból,, borsul étes megmunkálással készüljön s ne, legyen semmi-

féle helyet elfoglaló olyan része, ami a rendeltetés, a használat céljainak meg nem felel. A bútor elrendezése ne legyen zsúfolt, ne akadályozza a szoba használatát. Semmi sem legyen útban, minden a maga helyén legyen. A bútor csoportosítása feleljen meg a használat céljának. A törött vagy megrongálódott bútort nyomban javíttassuk ki. Nagyon ízléstelen, ha a vendéget figyelmeztetnünk kell, hogy valamelyik székre rá ne üljön, mert valami hibája van.

A *szőnyegekről* legyen elég annyi, hogy a válaszáékos ízléssel berendezett lakásban, a szőnyeg már nem él önálló *színeletet*, mint a régi törököknél, perzsáknál, araboknál, ahol a szőnyeg volt jóformán minden bútor a szobákban; – ennél fogva tehát lehetőleg kerülni kell a ma már különben is anilin festékkel színezett, hamisított keleti ú. n. perzsa szőnyeget, – melyeknek részletrajza is ma már teljesen dégénérait – meghamisított. Inkább olyan szőnyeget vásároljunk, – melyek a szoba uralkodó színének megfelelő *egy tónusban* pl. barnás, kékes, zöldes, vöröses színekkel készülnek, – kevés – a tónusba beleolvadó *művészi* mintázással. Erre a célra nagyon megfelelők a *gödöllői művésztelep állami szőnyegtelepén készült szőnyegek* is, – de jó minden más olyan szőnyeg, mely hasonlóképpen sűrű csomózással, jó minőségű fonálból készült és megfelel a színharmonia szempontjából előbb említett fel tételeknek. Különös nyomatékkal kell hangsúlyoznunk, hogy a szőnyeg *ma* a lakásnak *járvulékos* része, amelynek tehát mű-

vészi harmóniában kell a szoba többi berendezési tárgyaihoz simulni, – azok uralkodó színével egybeolvadni. A keleti szőnyegnek az a karaktere, hogy *nincs színtendenciája*, – nem kék, vörös, zöld, barna stb., hanem sokféle színből hoz létre egy színharmóniát, – amely azonban nyugtalan jellegű. A modern ember lakásában pihenni, szórakozni, avagy dolgozni akar β így nem nyugtalan, élénk színösszehalmozásokra, hanem egyenletes tónusú harmóniára van szüksége.

A *függönyök* elrendezésié ízléses, ha színben a falakkal és a bútorhuzatokkal harmonizálva, anyaguk a szoba rendeltetésének megfelelően könnyebb vagy nehezebb. A legfontosabb az, hogy a világosságot el ne zárják.

Az ízléses lakásban a legfontosabb és a legkönnyebben megvalósítható szerepe van a *színek*. Ez a legolcsóbb szép, amit megszerezhetünk. A falak, bútorok, szőnyegek, függönyök együttes színhatása lehet tökéletes a legolcsóbb anyagból is.

A színek egymás mellé helyezése a lakásban mindig *harmonikus egész*et adjon, olyat, amelynek a szem örül, olyat, amely nyugodt és derült benyomást kelt rendeltetésében, vagyis annak a célnak megfelelően, melyre a helyiség szolgál. A lakásban a legnagyobb színfelület mindig a falak, a legfontosabb tehát a falszín megválasztása. E tekintetben mindenekelőtt, azt kell figyelembe venni, hogy a szobafal színének miféle színhatást kell szolgálni, tudniillik a szobában a falszín legyen-e

uralkodó, avagy más. Ha a *falszín* az uralkodó, vagyis *kevés* bútor, kép, függöny, stb. takarja el a falakat, akkor általában a lágyabb, gyengébb, világosabb színek jók, falkárpit esetén igen kevés és nem nyugtalanító díszítésű mintázattal. Ha a falkárpit alaptónusa rikítóbb, vagy mélyebb színű, akkor a kárpit rajzának, ornamentikájának kell kiegyenlítőnek lenni.

Ha azonban *nem a falszín az uralkodó*, vagyis mikor, a szoba háttéréül nagyobb bútorok, képek stb. szolgálnak, akkor a mélyebb falszínek: sötétvörös, sötétkék- kékeszöld, kékesszürke ajánlatosak. Nagyon természetesen, függ még a falszín a bútorok színétől is. E tekintetben – szintén nagy általánosságban – irányadó legyen az, hogy a falszínek a bútorok színének lehetőleg *kiegészítő* színei legyenek; pl. sárgás tónusú bútorhoz a kék és vele rokon (kékesszürke, kékszöld); kékesre pácolt bútorhoz a sárga és az ezzel rokonszínek (alkalmazandók. Ha nagy felületeket betöltő bútordarabjaink vannak, mint pld. nagy ebédlőszekrény, hálószoba-szekrény, akkor ezek mögé lehetőleg nem a bútor színével egyező falszín válasszunk, míg viszont karcsúbb, kisebb vagy bizonyos formastílusban (rokokó, bárók, empire) tartott szalon-bútoroknál a bútorzathoz hasonló színű és tónusú fal igen kellemes hatást tesz.

Függ még a fal *színe a megvilágítási viszonyoktól is*. A gyérenvilágított szoba színe világos legyen, a világosabbé lehet sötétebb. A mennyezet legyen lehetőleg mindig fehér, így a szoba megvilágítása fokozottabb is

s ezenfelül a fehér mennyezet jöleső, derült érzést kelt s a szobamagasságot optikailag növeli. Ezt a fehér szint többé-kevésbé az oldalfalakra is ajánlatos lehozni; ha a szoba alacsony, akkor lejjebb, ha magas, akkor valamivel feljebb kell eresztani. A fehér mennyezet újabban tapasztalható sűrűbb alkalmazás árának egyik oka az is, hogy a modern házépítkezéseknél, különösen a nagyvárosi többemeletes bérházakban a szobákat jóval alacsonyabbra tervezik, mint azelőtt (ma a 280-300 m. szobamagasságot elegendőnek tartják), mert így a-z építkezési terület gazdaságosabban kihasználható s a szobáknak az alacsonyságot pótolhatják a szemben magassá gérzetet keltő fehér mennyezetszínnel. Egyébként az alacsony szoba azért is (c5szerff mert gyorsabban és jobban szellőztethető és – kevesebb fűtőanyagot emészt. A *világításra* vonatkozólag legyen elég annyi, hogy amennyi világosság az ablakon csak befér, azt mind engedjük be s ezért az ablakok elfüggönyözését kerüljük. Az esti -világítás lehetőleg mindig eloszló legyen. Ahol villayvilágítás áll rendelkezésre, legajánlatosabb a mennyezetégők alkalmazása, ezek egyenletesen eloszló fényt adnak s nem állanak útjában a falra helyezett műtárgyak (képek gftb.) szemléletének.

A szobafalszínnek *megválasztásánál* irányadó szempont legyen még az is, hogy mi a helyiségek *rendeltetése*. Iámét csak nagy általánosságban, mely alól okkal-móddal és főképpen ízléssel mindig van kivételnek helye, a leginkább társas össejövetelekre használt szalon legyen a de-

mit, könnyed hangulatnak megfelelően lágyabb, gyengédebb, lehetőleg egészen világos színben tartva, már azért is, mert így könnyebben megvilágítható. Régibb stílusú, tömörebb, szerkezetileg erőteljesebb szalonbútorok azonban elbirják a nehezebb, mélyebb színek élénk tónusait is.

A *hálószoba színe* lehetőleg *világos legyen*, mert így a reggel behatoló világosság, napfény, mindjárt kellemesebben, barátságosabban hat. Leányok, gyermekek szobájának a színe legyen friss üde, olyan, mint a fiatal-ság maga. Alkalmas a nagyon világos kék, rózsaszínű, avagy lila. E szobák bútorai, függönyei, ágytakarói lehetőleg szintén világos színűek legyenek. Ez elősegíti az ilyen szobáknál megkívánt derűs hangulatot.

Dolgozószobáknak viszont a mélyebb, sötétebb színek valók; a nyugtalan mintázatú és a rikító színek ezekben bántólag, zavarólag hatnak. A szellemi munkához nyugodt megfontolás kell és olyankor a szemnek is nyugalomra van szüksége. Köztudomású, hogy a színeknek az intenzitása erős hatással van a kedélyre. Az élénkebb, rikítóbb *vörös* és *sárga* sokkal jobban izgatja az idegeket, minit pl. a kék, a szürke, vagy a sötétzöld és barna. Ideg-betegeknél az orvosok gyakran még azt is előírják, milyen színű szobában tartózkodjanak.

A falszínekről szólva, nem mulaszthatjuk még el hangsúlyozni, hogy legszebbek és a kedélyhangulat szempontjából a legalkalmasabbak, sőt a mai kor stílusának a legmegfelelőbbek a mintázatokkal alig árnyalt tiszta egyszínek, egy tónusok – vagyis a zavaró, cifra

és ízlést: len szoba festő mintázatok nélkül készített falszínek. A falak a szemlélőben így egységes szín és tónus hatását keltik. Nagyon természetesen, az egységes tónushatás megengedi, – s ez különösebben a nagyon világos színű falakra vonatkozik, hogy a fal nagy színtelülete kisebb, inkább elszórtan fekvő, stílusos mintázatú, az általános faltónusból nem bántóan kiváló díszítésekkel élénkíttessék. Szalonokban nem bántó, ha ezek a díszítéseket alig észrevehető úgynevezett arany-szín vonalakkal is tarkítjuk.

A falszínek mellett fontosak még a lakásban a szőnyegek, függönyök és a bútordíszek színei. Ezekre nagy általánosságban ugyanaz mérvadó, amit főntebb a falszínről felmondottunk. Ezeknek a színeknek a falszínnel igen sok érintkezési pontjuk van s ezért kell, hogy egymást harmonikusan kiegészítsék, vagy emeljék. Fő elv legyen az: mély színek mellé hasonló nyugodt » az élönkek mellé hasonló derült színek kerüljenek. Ha pedig valaki mindenáron a keleti szőnyeget kedveli, célszerű ezeknek az uralkodó tónusát pl. kékes, vörös, stb. egyeztetni a szoba uralkodó színével, pl. vörös szalonba olyan keleti szőnyeget tegyünk, melynek uralkodó színe szintén a vörös.

Ezek volnának azok az általános elvek, melyeknek szemimeltartásával lakásunk színbeli harmóniáját elősegíthetjük. Természetes, hogy a kultúraltabb szem, a fejlettebb ízlés szabadabban választja meg a megfelelő színharmóniát.

Ennyit a színek szerepéről.

Nem volna azonban teljes a kép, amit az ízléses lakásról adni igyekezőnk, ha nem emlékeznénk meg a lakás értékesebb műdarabjainak, *a képeknek helyes elrendezéséről.*

Az alábbiak, hasonlóképpen mint a már említettek, szintn csak nagy általánosságban helytállók.

A kép legközvetlenebb környezeté a fal, fontos tehát, hogy a *falszín* a képnek ne ártson. E tekintetben általános elv az, hogy a képek nem igen tűrik az úgynevezett piszkos falszíneket, amilyen pl. a drapp, sárga, vagy az úgynevezett rózsaszín, a halványlila stb. A legjobb szín kétségtelenül a szürke, emellett jók még a sötétkék, a kékeszöld kevés szürkével keverve és a sötét bordó. A legkevésbé alkalmasak a világos alapon igen élénk sötétebb színű rajzzal telített falkárpitok. A falfestésen levő sok és élénk rajz nyugtalanná teszi az egész fal-síkot, képeknek pedig csak nagy, nyugodt felületek alkalmasak, tehát az *egyszínnel* bevont falak, vagy pedig az ugyanazon szín többféle – világosabb – jsőLétebb tónusával mintázott falfestés. Nem alkalmasak még az úgynevezett mérges színek, mint pl. kénsárga, mérgeszöld, cinóberpiros.

A fal és a kép között az átmenetet a képkeret közvetíti, fontos tehát, milyen legyen a keret. Téves az a sokszor hallott megállapítás, hogy a keret a képet „lezárja”. Ellenkezőleg, a keretnek a képpel szervesen együtt kell élni, a kép hatását emelnie kell. A keretezés tekinteté-

ben általános szabályt felállítani nehéz, mert sok függ attól is, mi a kép rendeltetése. Egy reprezentációs arckép, portré megtűri, sőt gyakran kívánja a szélesebb s amellet dúsabb ornamentikával. ellátott élénkebb aranyozású keretet, míg egy finomabb színvázlatnál a keret lehetőleg vékony lécs legyen, mely alig észrevehetőleg éppen hogy csak átmenet a kép és a fal között. Ha túlnyomó a fehér, pl. téli tájképen, vagy a sárga,, amikor általában nem célszerű az arany, vagy bronzszínű, de annál megfelelőbb ia fekete, vagy a paliszander keret. Kisebb, intimebb tájképeken, amelyekben uralkodó saín a zöld, igen jó a sárga (arany) keret, de ha a zöld valami könnyű, szinte leheletszerű, tavaszi zöld, vagyis világosabb tónusú, igen jól használható a krétafehér keret is.

Tekintettel arra, hogy az úgynevezett valódi aranykeretek melyeken tehát az aranyozás valódi aranylemezekkel készül, meglehetősen drágák, sűrűn alkalmazták az aranyutánezatú úgynevezett bronzkereteket. Ezek azonban legyenek minél egyszerűbbek, minél kevesebb ornamentals, cikornya legyen rajtuk. Fontos még, hogy közvetlenül a kép mellett, tehát ahol a keret megszűnik és a kép kezdődik, ne legyen cikornyás arany díszítés, hanem inkább egy alig egycentiméteres sima aranyléc vegye körül közvetlenül a képet.

Irányító hatással van a képkeretre maga a festmény, helyesebben szólva annak festési módja is. A kis, majdnem miniatűr olyan képek, melyek minuciózus aprólék-

kossággal vannak kidolgozva, az aránylag igen széles keretet kívánják meg és lehetőleg fekete vagy nagyon sötét színűt. Az ilyen keret a kis képet nagyon emeli, a néző szemét jobban ráirányítja és a látást erősebben koncentrálja. Viszont azonban, amennyire emelhet egy festményt egy jó keret, tehát az olyan, amely színben, ornamantikában és szélességűen megfelelő, épúgy árt a *legjobb* képnek is, ha a keretezés nem megfelelő. Gondoljunk csak arra, ha egy könnyű, majdnem átlátszó, szinte leheletszerű színekkel megfestett képet, mint aminek például színben és vonalban a japán vagy kínai festmények, – ugyanolyan díszes agyonornamentikázott, széles aranykeretbe tennénk, mint egy reprezentációs női portrét, amelyik véletlenül sötét háttérrel, nehéz színekkel van megfestve, ebből a példából következik egy másik általános elv; a nehéz, sötétebb tónusú képek általában szélesebb és díszítésekkel teltebb, a világosabb tónusban tartott képek pedig a keskenyebb és kevesebb ornamentikával ellátott kereteket kívánják. Az olyan festmények, melyeken a színek tobzódnak, melyek telve vannak szín- és rajzbeli élénkséggel, inkább egyszerű léckeretet követelnek, mert hiszen felesleges volna a kép ábrázolta mozgalmasságot a keret túlságos fényességével és agyonhalmazott díszítéseivel zavarni. De ugyanez áll viszont a nagy nyugalmat élénk táró festményekre is, azokra, melyek látásakor a nyugalom és csend érzete váltódik ki belőlünk; a keret ily esetben is a lehető legegyszerűbb legyen. Tehát a nagy mozgás és a nagy nyu-

galom egyaránt nyugodt, sík felületű és kevés fényű keret után kívánczok. Vannak; azonban olyan buja színtechnikájú képek is, melyeknél viszont stílusos a nyugtalanabb és pompázatosabb keret.

Egyébként egedig, legjobb a keret megválasztását magára a festő;nű vészre bízni. Ebből a szempontból is leg helyesebb, ha a képet nem műkereskedőnél, hanem vagy nyilvános kiállításon, vagy magánál a művésznél vásároljuk.

A képek elrendezése tekintetében – szintén nagy általánosságban – a következők irányadók. Sötét tónusú képet ne tegyünk nagyon világos tónusú, régi képet egészen modern szomszédságába. Úgyszintén ne helyezzünk értékes, művészi képek közé színes reprodukciókat, ha azoknak semmiféle *művészi* értékük nincs. Ami pedig a magasságot illeti, amelyben a képet elhelyezzük, vegyük figyelembe, hogy a legjobban látni a képet akkor, ha a látótengely merőleges a kép síkjára és annak vízszintes középvonalába esik. Ha ez nem volna lehetséges, fontos, hogy a néz őszik legalább is ne essék ki a képből, vagyis ne legyen feljebb, mint a kép felső és ne legyen lejjebb, mint a kép alsó éle.

Ami pedig a falak kiválasztását illeti: arra a falra, melyen az ablakok vannak, lehetőleg ne tegyünk fel képet, mert ez a fal a legsötétebb, erre jut a legkevesebb fény. Ilyen fal viszont a legjobb tükörnek. Az ablakfallal szemközt levő fal szintén nem alkalmas, mert oda viszont a legtöbb fény esik s ennek folytán a különben

is fényes festékanyaggal és firniisszel bekent kép olyan erős reflexeket ad, hogy nemcsak a képet nem látni, hanem meg romlik a szem is. Ha azonban a többi falak zsúfoltsága, vagy más egyéb elkerülhetetlen körülmény folytán erre a falra mégis kép kerül, akkor a képet előre kell dönteni, vagyis a falsíktól felénk kihajlólag függeszteni. Ezt a kihajlást addig kell próbálgatni, míg a legkevesebb fényvisszaverődés mutatkozik.

Legalkalmasabb a képeknek az ablakoktól *két oldalt eső két fal*, még pedig azért, mert ezek az ablakon át *oldalvilágítást* kapnak. A legjobb megvilágítás a képre mindig az, amely irányú fényben a művész festette. Mivel pedig a művész festés közben a vászonhoz *oldalt* áll, vagyis *ferdén a fényforráshoz*, azért a legjobb a képet a lakásban is a fényforráshoz ferdén, vagyis az ablaktól két oldalt álló falakra tenni. Fontos még az is, melyik oldalra esnek a képen az *árnyékok*. A képet lehetőleg úgy kell elhelyezni, hogy a képen festett árnyékok befelé, a szoba belseje felé essenek, vagyis a képnek fényben festett része az ablakhoz közelebb, az árnyékos rész az ablaktól távolabb essék. Végül figyelembe kell még venni azt is, hogy ha valakinek néhány igen jó, de viszont annál több rossz, vagy nagyon gyenge kvalitású kepe van, az a pár jó kép lehetőleg külön-külön, teljesen környezetmentesen legyen elhelyezve, míg a gyengébb művek – ha kevés a hely – sűrűn egymás mellett is éghetnek.

Hangsúlyozzuk még azt is, hogyha valakinek az íz-

lése éppen a képgyűjtés folytán fokozatosan fejlődik és ennek következményeképpen mindig jobb és jobb képekéi ért meg és vásárol, akkor legyen szíve ahhoz, hogy a kezdő műgyűjtő korából származó gyengébb műveket lassankint távolítsa el a falairól. A jóízű ember szemét bántja, ha egy már fejlettebb ízlésű műbarátnál *művészi* szempontból *értéktelen* festményeket lát. A művészetben nincs soha megállás – így van ez a műgyűjtésnél” is. – A *művész* jobb megértése szempontjából mindig érdekes lehet egy – a műveiből rendezett retrospektív kiállítás – de viszont a műbarát lehetőleg *kerülje* el *művész-kulturái* fejlődésének *retrospektív* bemutatását.

Meg kell emlékeznünk még egy lakásdíszről, a különösen női szobákban annyira otthonos *virágról*. A virág a szobában nemcsak ülsz, hanem *egy darab élet*, egy darab *természet* is.

Illat, frissesség, szín és formabeli szépségek jellemzi általában a virágot, ezekért szeretjük. A *lakásban* az a rendeltetése, hogy ezekkel a tulajdonságaival gyönyörködtessen. *Diszít* szempontból sokkal fontosab a *színe*, mint a formája. – A *színek* szempontjából a legalkalmasabban használhatók a szoba díszítésére a többek közt a vörös rózsza, vörös vagy anilinpíros szekfű, a mimóza, ibolya, krizantémum, dália stb.; a mezei virágok közül pedig a pipacs, kökörcsin, búzavirág, nefelejts. A virágos a levélzetformák együttes hatása szempontjából pedig az üde tavaszi zöld színű levélzettel bíró gyöngyvirág, a szarkaláb, a eiklámen, a lilium és a százszorszép. A

virágok a szobában elsősorban a *színhatásukkal* érvényesüljenek, s ezért inkább *élénk* színhatású, mint csak formaszépségekkel és illathatással bíró virágokat használunk.

A virág a lakásba kerülve, a *színhatás* szempontjából már *nem él* önálló életet, hanem alkalmazkodnia kell a környezet harmóniájához. A szobák uralkodó színei határozzák meg, hova milyen színű virágot tegyünk. Előrebocsátva, hogy a színhatás egysége és ereje szempontjából mindig előnyösebb, ha nem kötünk egybe mindenféle színű virágot – általános elv legyen, hogy minden szobába annak uralkodó színével *egyező*, vagy azzal *harmonikusan* kiegészülő virágot tegyünk. Tehát pl. kék falak mellett, vagy kékes terítővel borított bútorokon jó az ibolya, a búzavirág, a nef el ejts – de még jobban érvényesülnek az élénk *sárga* (a kék kiegészítő színe) virágok, mint pl. a mimóza, a sárga dália stb. Az anilinkékes árnyalatú vörös rózsák, szekfűk szintén megfelelők. – míg a *tiszta* vörös virágok még jobban érvényesülnek a *zöld* környezetben. Viszont a sárgás, vagy sárgásbarna tónusú szobákban nagyon jól hatnak a *kékes* színű virágok. A szürke, kékes vagy zöldesszürke tónusú környezetben általában jól hatnak a *vörös* színek, de jók a sárgák is.

A vázák – (a virág lehetőleg mindig- vázában legyen) és a virágok színe között lehetőleg szintén legyen harmónia. Kék vázában legjobban hatnak a sárga, zöldes vázában a vörös színek. A legkevésbé emeli ki a

virágot a fehér váza. Legyen harmónia a bútorterítő és a ráhelyezett váza színe között is. Kék asztalterítőre, vagy kékes fal mellé, kékes tónusú vázába tegyük a virágot, – vagyis a váza színe lehetőleg egyező legyen a közvetlen környezetével.

A virágok *forma hatása* szempontjából fontos, hogy a csokorbakötés is izléses legyen. A csokor általános formája is segítse elő a színhatás minél jobb érvényesülő; ét. Mellesokrot ne tegyünk soha vázába, mert formája erre alkalmatlan. A virágot lehetőleg a saját levélzetével kössük csokorba. A fővárosi virágos kofáknak és kereskedőknek az a rossz szokása, hogy pl. egy vörös rózsacsokor „díszesebbé” tevése céljából a rózsák közé és körül mindenféle erdei és mezei füveket dugdosnak, tűzdelnek – feltétlenül izléstelenség. A virágcsokornak a karakteréhez az esztétikai egyéniségéhez tartozik a virág sajátos szára, levélzete, s ezért ezen a *természeti* szépségen változtatni nem helyes.

Művirágot sohase tegyünk a szobába; – sem vázában, még kevésbé pedig földdel telerakott cserépben. Sodronyból, festett vászonból, vagy színes papírból virágilluziót felidézni lehetetlen. A művirág lehet jó díszítő elem a női kalapokon, ruhákon stb., de a *lakásban* a valódi virágot *nem* pótolhatja. A művirágnak sem természetes illata, sem üde frissége nincsen. Nincs *élete*. A *lakásban* a virág nemcsak *színfolt*, hanem az *élet* szimbóluma is, a túlnyomó részben *holt* anyagból készült környezetben.

Befejezésül néhány tanulságot szűrünk le. Míg a léceknél – mint rámutattunk – az otthon stílusa simul az életmódhoz, a foglalkozáshoz, addig a modern igényeknek inkább az felel meg, ha az otthon az életmódhoz a gyakorlati célszerűség jegyében simul ugyan, de egyszersmind a külső élet izgalmait feledteti, enyhíti. Ha a mai kor ideges, izgalmas mindennapi életet az otthon belső képére átvinnénk, még a rokokó szeszélyes, örökké vibráló vonalai sem volnának elég hűen kifejezőek. Ha ma, mint az a biedermeierben különösebben kifejezésre jut, az *élet* stílusát vinnők az otthonunkba akkor az nem a kívánatos derűt, nem a sóvárgott nyugalmat adná, hanem *egy* még zűr-zavarosabb káoszt nyújtana, amely még jobban gyötörné az idegeinket.

A *ma* ízlése tehát nagyon helyesen azt kívánja, hogy az otthonunk *stílusa* a külső élet stílusának éppen az *ellenkezője* legyen. A külső világhoz csak a levegő, a világosság és a célszerűség kapcsoljon. Egyébként pedig: künnt zűr-zavar, bent nyugalom; künnt a gondolatoknak s a tetteknek, a cselekményeknek és eseményeknek szertelenül cikázó stílusvonalai, bent a nemes egyszerűségnek, a nyugalomnak lágyan egymásba olvadó csendes harmóniái.

Ennek figyelembevétele mellett, legyen a lakásunkban, az otthonunkban színbeli harmónia, formabeli nyugodt szépség, elrendezésbeli összhang, levegő, napfény, világosság, célszerűség és kényelem s mindazt lehetőleg mérsékelt anyagi eszközökkel igyekezzünk elérni. De

nemcsak pénz kell hozzá, hanem még inkább művelt ízlés, jó szem, meleg érzésvilág és sok – gyakorlati érzék. Az ilymódon felépített otthonban könnyebben fakad derti, nyugalom és boldogság. Az otthon harmóniája fejlessze a lelkünk harmóniáját, adja meg az erőt, kedvet és a nyugalmat a munkához; gyűjtse körénk és tartsa állandóan vonzókörében a családunkat, nevelje azt is nemesre, szépre és harmóniára. A boldog otthon a boldogulás útja!

Öltözködés. Divat.

Balzac mondja: „Az állat ruházatával védekezik; – a parvenü vagy a tökfilkó felcicomázza magát, az elegáns ember pedig felöltözik! – Ez az *öltözködés* művészete. a *divat* pedig: az öltözködésbeli *jó modor*, vagyis a művészete annak, hogyan kell az egyéniségünket a kor gondolkodásmódjához mértén az öltözködésben is artisztikusan kifejtésé juttatni.

A ruházat csak az időjárástól véd meg, a helyes öltözködés a modortalanságtól. A ruházat csupán az ember-illatot takarja el, az elegáns ruha úgy takar el, hogy egyidejűleg felfedi a társaságbeli kultúrembert.

Mi az elegáns öltözködés: mikor a divatból csak annyit veszünk át, amennyi, az egyéniségünk stílusos és artisztikus kifejezésére szükséges. Az elegáns ember mindig divatos, viszont a divatos öltözködés nem mindig elegancia. A divathoz elég a pénz és a – szabók ízlése, az eleganciához ennél több: egyéni kultúra kell. A divathajhászt bárki felismerheti, az elegánsat csak a hozzája hasonlók. A divatot lehet utánózni, az eleganciát soha. Mindjárt több elegáns ember volna, ha kevesebben elégednének meg az utánzással. A divat-lehet szeretlen, fényűző, az elegancia soha. A fényűzést – ha

módja van rá – bárki elsajátíthatja, az eleganciát már sokkal kevésbé. Ugyancsak Balzac írja: „Csak azok, akik megszokták a fogatok pompáját, értenek ahhoz, hogy mint kell helyesen felöltözni a gyalogjáráshoz.” Egészítsük ezt ki egy modern tapasztalattal; hány divathős gyalogjáró válik esetlen figurává, mikor fogatba ül. A gyalogjárók eleganciája még nem biztos fokmérő, – nézzük meg, hogyan szállnak be egy autóba, hogyan ülnek a kocsiban és még inkább – hogyan szállnak ki belőle. Ehhez is vérbeli kultúra kell, sokkal több, mini némelyek gondolják.

A fényes báli ruha, avagy a tenniszöltözék, – ha még oly szabómestermű is, – egy magában még nem tesz elegánssá; előbb látni akarjuk, hogyan táncol vagy tenniszezik a viselője. Hasonlóképen érdekel, hogy a színházi páholyban hogyan viselkedik az elegáns toletteban tündöklő nő. Mert ez is külön tudomány és a modor kérdése: amilyen a ruhánk, olyan legyen a viselkedésünk is. A ruha és az ember *együtt* változnak az alkalommal és simulnak hozzá. Más a magatartásunk díszmagyarban, mint dolgozó kabátban; a nő pongyolában egészen más, mint estélyi ruhában s csak a modortalan tud egyformán esetlen lenni. A *comme il faut* asszony pongyolában is *dáma* és nem *csak* háziasszony, az estélyi öltözékben is *úrnő* és nem – parvenü vagy kokott. Az eleganciának *stilusa* van, ezt érteni, átérezni és – érezteni kell tudni, minden legapróbb vonatkozásban.

Az igazi elegancia a mindig *egyéni*, ez adja neki a leg-

több báj. Csak az a baj, hogy vajmi kevesen tudnak egyénien elegánsak lenni. A nagy tömeg átlagos eleganciája rendszerit talmi, sok benne a kölcsönvett. Akonfekciós boltban vett kész ruha a legtöbbször ilyen talmi elegancia, olyan, mint mikor valaki kölcsönként fogattal és személyzettel parádézik.

Mi a konfekciós ruha lényege: kész ruhákhoz emberek kerestetnek. Igaz, találni néha teljesen megfelelő embert, de ez a legritkább eset. A konfekció esztétikai szempontból nem egyéb, mint törekvés az *industrializált eleganciára*. Az ilyen eleganciának azonban legnagyobb hibája, hogy hiányzik belőle az – *egyéniség*. Az eleganciát; nem lehet az egyénre szabni, ellenkezőleg. az egyén szabja meg magának, mi az elegáns.

Engedményeket azonban kell tennünk: a konfekcionált elegancia bármennyire nem kell a kultúrembernek, – a köznapi viseletnél mégis megtűrhető. Az alkalmi ruhák azonban legyenek mindig egyénien elegánsak. Ez a férfiruhára is vonatkozik. Az igazi világfit a tömegtől az is megkülönbözteti, hogy a köznapi és az alkalmi ruhát mindig helyesen választja meg. Ebben az angol a mester. Az alkalom a helyes öltözködésnél mindig per-döntő tényező.

Régi helyes mondás: a ruha együtt sír és nevet az emberrel. Csak vigyázni kell, hogy a velünk sírni akaró soha ne legyen nevetséges s a velünk örvendező öltözők se legyen szomorú esztétikai látvány. Hány női gyászruhát láthatni, amely a mulatságig szertelen és hival-

kodó s hány estélyi öltözéket, mely elszomorítóak ízlés-
telen. Az igazi elegáns dáma ruhája sohasem mutathat
ilyen visszás képet. A *comme il faut* asszony gyász-
ruhám nem lehet nagyon fidres-fodros, avagy mélyen
dekolletált, mert nem a testi bájak felfedezésére, hanem
a gyász eltakarására való. A bájaknak nem a maga he-
lyén és idején vló fitogtatása – szeméremtlenség.

Áruba és a szemérem egymástól elválaszthatatlanok. Ezen nem változtat az, hogy a szeméremről való
felfogás koronkint és helyenkint más. A forró égövi
vad nőnek alig tenyéryi „ruhája” nem egyéb, mint a
szeméremérvzet jelképe. A görögöknél a mezítelen test
szép esztétikai látvány; a japán nők a nyílt utcákra ki-
tett kádakban a járókelők szemeláttára fürödnek. – vi-
szont a középkorban a dámáknál még a lábfejnek sem
illik a szoknya alól mutatkozni: a régi spanyol dámák
hintáján külön leereszthető csapóajtó van, mely a ki-
szálláskor előbukkanó lábfejet a kíváncsiak elől elfödi;
de ugyanakkor a felsőtest majdnem a derékgig dekolle-
tált. A török megbotránkozik, ha egy mohamedán nő
„mezítelenül” hagyja az – arcát; az 1917. évi divat a
lábat majdnem térdig, a felső testet is ugyancsak eléggé
láttatja. Ettől eltekintve, az újabb korban általános elv:
a ruha úgy takarjon el, hogy a bájakat sejtteni engedje.
Tehát nem a pozitív *látásnak*, hanem inkább a *fantáziá-
nak* enged teret. S a mai kort jobban izgatja az agya-
fürt sejtés, mint a leplezetlen mezítelenség.

A női idomok, bájak artisztikus sejtetése *művészet*

s éppen ezért, csak az próbálkozzék vele, aki minden tekintetben rátermett. Nincs ízléstelenebb látvány, mint az órmótlan bájak ízléstelen mutogatása, de hasonlóképpen nem ízléses a szép idomok feltűnő sejtetése. Általában, a divatnak nem az a célja, hogy feltűnést keltsen, hanem inkább, hogy megnyugvást adjon a tekintetben, hogy nemcsak a beszédünkben és a magaviseletünkben, hanem a megjelenésünkben is modort látunk. Minden öltözködésbeli hibának van valami nyárspolgári mellékíze; már pedig a nyárspolgár tói ritkán tagadható meg a modortalanság némi árnyalata.

Mondtuk már, a ruha és az ember együtt simulnak az alkalomhoz. Ennek eredménye az öltözködésbeli jó modor; de viszont: az öltözék a modorunkat is befolyásolja. A régi spanyol dámák merev nyakgallérja és magasan fűzött dereka a nyak és testtartást is merevebbé, ünnepire teszi, – a járást bizonyos grandezza kényszeríti, – az egész magatartásba méltóságot visz, sőt még a beszédet is tartózkodóbbá teszi. Viszont a mai szabadabb és elevebb formájú ruha mindenben több könnyedséget, szabadabb mozgást, elevebb szellemet és beszédet enged, illetve fejez ki.

A ruha az emberi kultúra külső fokmérője. Az Európába került sziámi herceg lehet Taxisban iskolázott nagyon művelt ember, de azért mégis „vad ázsiaiak” mondjuk, amíg köztünk a saját nemzeti viseletében mutatkozik; de mihelyt európai szabású ruhájában jelen meg, mindjárt kész a vélemény: ez egy európai művelt-

ségű nagy úr. Vagyis, ha azt mondjuk: „európaiasan öltözik”, – ezzel a kultúrfokát ismerjük el.

Az ilyen és hasonló felfogást soha sem „fogja megszüntetni az a bizonyos, vigasztalásra szánt axióma, hogy „nem a ruha teszi az embert”. Ezt az elvet, melynek pedagógiai értéke kétségtelen, amely tehát helyénvaló a nevelésnél, a felnőttekre inkább csak azok alkalmazzák, akik a gondos és takaros öltözködést társadalmi kényszernek tekintik, vagy pedig azok, akik ízlés hiányában képtelenek jól öltözködni. Az anyagi szempontok – a csak átmeneti világháborús drágaságtól eltekintve, – komolyan nem jöhetnek számba, mert ízlésesen, tisztán és takarosan lehet olcsón is öltözködni, csak *kultúra* kell hozzá.

Otthon, társaságban, vagy bárhol a nyilvánosság előtt, a ruha mindig hamarabb szólal meg mint jó magánk. S mi se jellemzőbb, mint hogy sokszor azzal kezdjük a beszédet, hogy – mentjük a – ruhánkat. „Bocsánat, hogy nem jöttem feketében” – kezdi a rekkendő hőségben első látogatást tevő gavallér; „óh uram, így nyáron a könnyű sűrű ruha is megfelel” – folytatja az engedékeny háziasszony. Ilyen eset van száz és száz, de egy is elég annak a megerősítésére, hogy a helyes öltözködés, a jó modornak és vele a társadalmi együttélés harmóniájának elengedhetlen követelménye.

A ruha társadalmi szerepe valamennyi társadalmi osztályra egyaránt kiterjed. A falusi népnek, a munkásnak, az iparosnak, a hivatalnoknak, a gazdag par-

venünek stb. éppúgy meg van a maga „livréje”, mint az – inasoknak. A nyomor, a munkaka fényűzés – nagy általánosságban más és más – könnyen felismerhető „formaruhát” viselnek. A ruha tehát jelent egyszerűsrankot, vagyont, életpályát, hivatást. A katonai egyenruha mindezt még felismerhetőbben mutatja s ezenfelül jelent még hódítást is – hol a harctereken, hol a női szívek körül.

A gyárváros utcáin este munka után éppúgy felismerjük, hogy az utcai sokadalomban melyik a lakatos, vagy szerelő, a kőműves, vagy a szobafestő, a mázóló, – mint ahogy a nagyváros sétahelyein megismerhetni az elegáns dámát, a polgárásszonyt, a hivatalnokleányt, avagy – a félvilági nőt.

Általában az ember természetében rejlik, hogy társadalmi állását a ruhájával is sejtetni tudja. Éspedig azért, mert mindaz, amit a műveltség, életmód, szokások, munkakör belénk nevel, együttvéve adja az *egyéniségünket*, s ez –akarva nem akarva – többé-kevésbé mindig kifejezésre jut az öltözködésünkben.

Az egyéni öltözködést *művészetté* a görögök emelték.

Az egyszerű vászon lepelből alakított görög női ruha még nem ismeri a varrást, az öltéseket (mindössze néhány csatt tartja egybe a ruhát) s a görög nő az egyéni ízlése és kultúrája szerint alakítja a redőket, ruharánccokat. Miután pedig a női ötlet és találékonyság jóformán kimeríthetetlen, nagyon természetes, hogy a görög nőknek nem kellett szabók tervezte újdivat, hanem a re-

dőknek és ráncoknak mindig más és más elrendezésével teremthetett magának úgyszólván mindennap másféle divatot. Ez volt a *legegyénibb* divat mert a ruha *viselője* és *alkotója* egy személy volt s így a görög nő a maga változó hangulatához és kedélyállapotához mértén, tehát mindig az egyéni benső érzésünkhöz képest, igazán a maga képére és hasonlatosságára formálja az öltözéket. Ezért volt a görög nők ruhája mindig nemcsak egyéni, hanem *művészi* és mesterkéletlen: a nőnek leg-sajátabb szellemi terméke. Kivételek természetesen voltak: a kiváló művészi érzékű hetairák ötletes ruharedőzéseit sokan utánozták, sőt akadtak előkelő nők, akik jóízű rabszolganőkkel formáltatták magukon a ruhát. A római nő ruhája hasonlóképpen készült s így esztétikai hatásában is mindig sok volt az egyéni. Még ez a ruha is csak *tűzött*, nem varrott. A varrás-öltés a hidegebb-éghajlatú országokban jön divatba s vele megkezdődik a *női szerepe*. A ruha formálása most már nem a viselőjére, hanem idegen kezekre hárul s ily mértékben veszít – egyéni hatásából. Csak a *renaissance* kor emeli ismét művészi színvonalra az egyéni öltözködést. A renaissance művelt, nagyvilági dámái már maguk irányítják a szabókat, maguk állítják össze ruháik formáját, színeit, díszítéseit. A flórenci és velencei nagymesterek női portréi csodákat mesélnek e kor dámáinak választékosan finom és igazán grandiózus művészi ízléséről. S ha még arra gondolunk, hogy e korban a férfiak is hasonló ízléssel és műgonddal öltözködtek, csak telje-

sebbé válik az a kép, amit az irodalom, művészet és tudomány minden ágában oly tökéletes renaissanceról magunknak alkothatunk.

A rokokó kor már teljesen a szabóművészeké s a nők egészen ezek rabszolgái. akkoriban indul világhódító útjára a francia divat. Divatlapok még nem voltak, így hát negyedévenként egy felöltöztetett divatbábút küldenek el Angliába, majd Spanyol- és Olaszországba., Rambouillet márkiné szalonjában készül az első ilyen bábu, a híres *Pandora baba* s ez hódítja meg rövid idő alatt az egész kultúrvilágot a párisi ízlés és divat számára, melynek azóta az egész világ engedelmes adófizetője. A Haború előtt, csak maga Paris évente mintegy 2000 millió frankot vett be divatcikkekből.

A rokokó – a női ruha általános formáját megszabván, a ruhát viselő nő egyéni találékonyságának inkább csak Tajnuíjamszek és színek egybeállításában engedett érvényesülést. A drótabroncsokra épített bő aljra alkalmazott színes szalagocskák és művirágdíszek voltak mindig az *egyéni* ízlés és találékonyság kreációi. De azért a rokokó ruha mégis engedte kiemelkedni az egyéniséget és pedig aképpen, hogy az egész ruha kompozíció az *arc*, a *tekintet* minél jobban érvényesülhessen. A rociót úgy építette fel, hogy a nyak, a fej és vele főképpen kókó a nagyműveltségű, szellemes asszonyok kora, miután pedig a *szellem* a szemből sugárzik, a gondolatok a rózsás szájacskákon át jutnak hanghoz s a derű a szájpartra kerülő mosoly vagy az ajakról kitörő kacagás

alakjában jelentkezik, – az egész rokokó ruha úgy épül fel, hogy a fej, mint a test koronája és véle az arc, minden többi testrészt messze túlhaladóan kiemelkedjék a a figyelmet teljes egészében magára vonja.

Ennek a szolgálatában az alj túlbő, széles nagy tömegű, hogy ezzel a tömeggel annál inkább emelje a felső test ráépített filigrán, könnyed, karcsú körvonalait, melyeket méltóan koronáz be a magastornyú, hajporos paróka frizura. S ez a ruha mindig ötletes, csillogó, derűs, színes, pompázó, – olyan, mint az egész kor maga. S vele teljesen harmonizálnak a pompás paloták csillogó, szeszélyes vonalú berendezései, a szép bútorok, csillárok, képek, porcellánok és művelt, szellemes társaság egész életmódja.

Az *empire* nem sokáig tartja magát. Egyebek közt azért sem mert ezekhez a görög-római mintára készült lenge-szellős ruhákhoz nem volt megfelelő a hidegebb éghajlat. Leányok és dámák százai pusztultak el az empire ruhában szerzett meghülésben.

A *biedermeier* kor divatja nem annyira a szellem, mint inkább a megjelenésbeli báj érvényesítését szolgálja s vele az arc szépségét, üdeséget is kiemeli. Még szabatosabban bieder ruha az üregszépségnek is sok érvényesülést enged. Ez is *stilusos* volt és pedig nemcsak esztétikai szempontból, hanem azért is, mert megfelelt a kor nyárspolgárius, esprit nem igen bántotta szellemének.

A modern kor divatjai, bár a női ruha ma túlnyomó

részben divatlapok nyomán készül, vagy pedig konfekció áru, mégis elég tért engednek az egyéniségnek. Csak – megfelelő, *tudatosan művelt* ízlés kell hozzá. Azok számára, akik ízlésükben nem elég biztosak, az alábbi néhány megjegyzés szolgáljon – *nagy általánosságban* irányításként.

Mindenekelőtt a fő hibára mutatunk rá. A legtöbb öltözködésbeli ízléstelenségnek az oka az, hogy a nő nincs figyelemmel az egyéniségére jellemző *termet, mos gas* (mozdulatok, járás) és *temperamentum* sajátosságokra. A legtöbben minden megfontolás nélkül utánakészítetnek – másokon látott – olya ruhákat, melyeknek egész szerkezete, felépítése, színe és díszítése egészen más termetre és mozdulatbeli jellegzetességekre készült. Nálunk, nagyon divik az úgynevezett „egyenruhadivat”: mindenki úgy akar öltözködni, mint a „másik”, ellentétben pl. Parissal ahol *senki sem* akar olyan ruhát, amelyet már *máson* is látott. A párisi szegényebb sorsú nőnek is van annyi ízlése, hogy még a konfekciós ruhára is ráapplikálja az – egyéniségéhez megfelelő néhány díszet.

Ugyancsak fejletlen ízlésre vallót, hogy nálunk – mint az még néhány év előtt oly gyakori volt – a párisi kokottokra tervezett szertelen egybeállítású ruhákat utánacsínáltatták úriasszonyok is. Ezek számára legyen elég annyi, hogy – mire azok a kokottruhák hozzájuk kerültek, Parisban már nem viselte még a kokott sem. Továbbá, a kokott nem *elegáns*, hanem *feltűnő* akar lenni, s már ezért is *cseréli* sokszor a divatot. Végül:

a páriái előkelő dáma mindig disztinktív s a világot sem visel kokott ruhát.

Az *egyéni* öltözködésre szabályokat felállítani bajos ugyan, mert hiszen az egyéniség a legváltozóbb jelenségek egyike a világon. Mégis – nagy általánosságban a következőket kell szem előtt tartani.

Az egyéniséget, vagyis a nőnek megjelenésbeli együttesét elsősorban a *termet* befolyásolja. A termet többé-kevésbé korlátozza már a ruha-*színek* megválasztását is, de befolyásolja az *általános formát* s a formavonalaknak – szóval a részleteknek – díszítés stb.) elrendezését is. A mozdulatbeli sajátságok – a járás, mozdulatok, gesztusok – pedig a *formát* feltétlenül, a *színt* azonban már kevésbé korlátozzák.

Széles, alacsony termet, nehézkes járással és mozdulatokkal lehetőleg ne viseljen fehér, nagyon világos, vagy világos tónusú, túlélénken színes ruhát, vagy ha már alkálomszerűleg mégis elkerülhetetlen volna, a világos színek tompább tónusait válassza. A ruha formája sem legyen túlságosan eleven.

A vékonyabb, nyúlánkabb, élénkebb temperamentumú nőnek *jó* minden világos, élénk szín s a díszítés *h* lehet elevenebb.

A középtermetű, sem nem vékony, sem nem teltebb nőnek jó minden általános formája, a részletformák, a redőzések, a ruhadíszek elevenesége azonban a mozdulatbeli sajátságokkal egyen arányban.

A nő az öltözködésben legyen figyelemmel a *korára*

is A *korral* nemcsak az idő haladása, hanem az *egyéniség* több-kevesebb változása is együtt jár. A.kor az egyéniséget néha lassan-lassan megőrli, sokszor azonban még markánsabbá teszi. A *női divat* szempontjából elég, ha a ruházkodás az egyéniségnek a korral járó több-kevesebb módosulásához simul, alkalmazkodik. A hatvanéves asszonynak bizonyára más az egyénisége, mint a harminc évesé, de mind a kettőé egyformán jól kifejezhető és hangsúlyozható az öltözködéssel.

Az egyéniségnek akár a húsz, akár a hatvan éves korban *van* az meg, – egyaránt célja az *érvényesülés*, ennek eszköze pedig a többi közül való kiemelkedés. Kérdés, hogyan szolgálja ezt a logikai folyamatot a divat. A női egyéniség kiemelkedése rendszerint hármas úton: a szellem, a szépség és az öltözködés útján történik. A szellem és a szépség isteni adományok s mint ilyenek nagyrészt önmagukban rejlik az érvényesülési képességük. Az ízletes *öltözködés* azonban, a szellem és a szépség, vagyis a kultúra és az esztétika jegyében megvalósítható olyan emberi *képesség*, mely egy bizonyos irányú *kiemelkedés* elérésére mint eszköz, tudatosan felhasználható. A minden különösebb szellem- és kultúranélküli gyermek, pl. a kis fiú, vagy lányka is társainál mindjárt különbnek, kiemelkedőbbnek érzi magát, ha szépen felöltöztetik.

A férfi, ha keztyűt húz, mindiárt disztíngváltabbnak, előkelőbbnek érzi magát, a kéz gesztusaira is jobban ügyel. A szmoking, a frakk felöltése nemcsak egyszerű átöltözés vagy: külső burok változás, hanem *emeli*

az öntudat, a megelégedettség s a választékosság *érzetét* is. A napközben folyton számítgató kereskedő este a frakkban már nem annyira „üzletember”, hanem inkább *úr*, esetleg *bohém*, akit a munka, izgalmi, a napi gondok mintha már nem is érdekelnének. Hiába, – van valami abban, ha az ember társaságba menet átöltözik: mindjárt frisebb, beszédesebb. Míg ha a napi munkaruháját hagyná magán, mintha az ahhoz tapadó fáradtságot is magával cipelné.

S az *egyéni* közérzetben ily hirtelen létrejövő változást nagy részben mi idézi elő: a ruha finomabb anyaga, más szabása, szebb, ünnepibb formája. A *nőnél* az estélyi, látogató, színházi ruhák színének, formavonalainak, díszítésének valami különösebb *művészi* átgondoltsága, választékossága, szóval és röviden ugyanaz, ami felemel bennünket akkor, mikor egy azépen, ízlésesen berendezett lakásba, egy értékes múkincsekkel telt múzeumba lépünk s ez: a *művészet* levegője, illata, aromája, – kultúrája.

Az öltözködés útján való kiemelkedésnek a *formanyelve* poliglott, épúgy szól hozzánk a geometria, a dinamika és a fonetika nyelvén, mint akár a tapintási é« a szaglási érzékek közvetítésével. Az egyiptomi uralkodók lótusz koronái, a mexikói kacikák toll bóbitái, a XIV-ik század kúpalakú, magas női kalapjai, a közelmúlt évek kócsag, struiotoll és egyéb kalapdíszei, a nők ünnepi magas, tornyos frizurái, férfiak köcsöskalapja

mind a *kiemelkedésnek* egyik módját, a *magasítást* szolgálják.

A *térbeli* érvényesülés másik formája a szélesítés, a plasztikusnbbá tevés: a kebelnél a fűző, a keskeny csípőnél a ruhadredők elrendezése, a vékonyabb nőknél a bő alj, a régibb divatoknál a puff, a turnőr, a krinolin szolgálták ezt a célt. De épígy a térbeli *szép* érvényesülés érdekében történik a túlzottan kifejlődött formák elplezése is.

A *mozgást*, a dinamikai hatást pedig *növelik* a ruhadredőzések, a diszítések; *szabályozzák* a formák kötöttsége, a szűk szoknya, az uszály, avagy *fokozzák* a bő alj, a szabadabb derék, a könnyedén szabott hónalj, a nem feszülő könyök. A kis kalapban a köszönés lehet élénkebb, a nagy karimájú kalap már lassabb tempójú, méltóságteljesebb fejbólintást kíván meg; az uszályos ruha lassúbb, méltóságosabb járásra, a szűk szoknya rövid, apró, gyors léptekre kényszerít.

Mint már említettük, a régi spanyol viselet *kényszerít* a méltóságteljes testtartásra, a járás, a mozdulatok grandezzajára s ezzel együtt a gondolkodás, a beszéd, a modor választékosságára. Az *egyéniiség* tehát a kor hangulatának megfelelően korlátozódik, s ezt *nagyréstben* a ruha, a *divat* is elősegíti.

Ami pedig az érvényesülés *fonetikai* eszközeit illeti, a ruha *suhogása* egyszersmind hangbeli fokozá&a a megjelenés bájosságának, nőiességének, éppoly *artisztikum*, mint a harmonikus színek, a ritmikus formavonalak és

az egyensúlyozott ruhakompczció. Tegyük még hozzá, hogy az akusztikai érvényesülés iránt való törekvés épp úgy megvolt abban a régi divatban, mely a *csikorgó* cipőket kedvelte, mint abban, mely a hangbeli választékoság legtökéletesebb fokát a csöndben, a zajtalan járásban, vagyis a cipőkre alkalmazott gummisarkokban, vagy akár a suhogó selyem *zsúpon* mellőzésében keresi. A *hangbeli* érvényesülésnek más kifejezését is megtaláljuk nemcsak a vad népeknél, hanem a később Európában is divatban volt, a fejen, nyakon, vállon és a ruhaderek övén alkalmazott harangocskákban, csengetyűkben, az üveggyöngyben, majd később a retikulókra alkalmazott mindenféle fém nécessaire tárgyak felhalmozásában. A szaglási érzék útján való kiemelkedést pedig évezredek óta a legkülönfélébb illatszerek, virágillatok, majd állati szagok (pézsmá stb.) használata segítette elő. S ha már az állatok szerepét is említettük, szóljunk még arról, hogy kezdetben csupán csak a hideg elleni védekezés, majd az állati bőrök esztétikai előnyeinek egybefűzésével jelennék meg a divatban a mindenféle prémek, melyek a természetet hozzák közelebb az emberhez, a nőhöz, a divathoz. Az állatvilág éppúgy *kiemelkedik* a prémmel, mint a növényvilág a virágdíszsel s a virágot a divat szintén alkalmazta, úgy természetes élővoltában, – mint kebel- vagy fejdísz – mint ahogy holt, plasztikus utánzatában a kalapon s mint rajzolt és festett dísz a selymen, a brokáton s az egyéb ruhaanyagokon egyaránt.

Íme, mennyi módja, eszköze az egyéniség érvényesítésének, amihez még csak azt fűzzük, hogy a szociális helyzetére is figyelemmel legyen az, aki az öltözködésben ildomosán akar egyéni lenni. A dolgozó szegényebb nő, pl. az, aki otthon a háztartásában és a gyermekei nevelésével nagyon el van foglalva, vagy aki túlsók fizikai munkát végez, ne akarjon úgy öltözni, mint a tétlenebb gazdagok, akik a maguk mindennapi körében is folyton divatot, öltözködésbeli ötleteket figyelhetnek meg, a akiknek a gondolatviláguk javarészét a toalette tölti ki. A kisvárosi szatócsné, aki hétköznap a boltban árul, hamisan, groteszkül szólaltatja meg az egyéniséget, ha abban a vidéki környezetben ünnepnaponkint francia kokott módra öltözködik, míg – ha egyébként rátermett – ugyan-abban a ruhában kevésbé feltűnő lehet egy külföldi fürdőhelyen. Az egyéniség az öltözködésben nem használhat tetszése szerint való kifejezőmódokat, mert könnyen nevetségessé, groteszkké válik s immár nem egyéniség többé, hanem – figura.

A fentieket egybefoglalva, egyénien és ízléssel öltözik az a nő, aki természet- és mozdulatbeli sajátságainak, életkorának, kedélyvilágának művészi szemmel való figyelembevétele mellett, az anyagi és társadalmi viszonyaihoz mérten igyekszik az egyéniségét a ruha útján választékosan és artistikusan érvényesíteni. Ez egyszersmind azt jelenti, hogy a ruha a *nő egyéni stílusának* a kifejezője.

Ismét hangsúlyozzuk, a stílusos öltözködéshez toda-

tos művészi ízlés kell és pedig azért, mert a női divat – *művészet*. A művelődéstörténelem is azt igazolja, hogy mennél nagyobb volt egy nép művészeti kultúrája, annál ízlésesebb, artisztikusabb, művészibb volt a divatja.

A női ruhát széppé, ízlésessé a formák és a színek helyes és harmonikus alkalmazása teszi és pedig mindez a termetre alkalmazott, ötletes, egyensúlyozott kompozíció keretében. A művészet három fő alkateleme, a szín, forma és a kompozíció tehát alapja egyúttal a divatnak is. Ennélfogva a helyes divat kreálásához művészi elme és kéz szükséges, vagy legalábbis fejlett műízlés.

A nő kezdettől fogva mindig vagy *szép* volt, vagy *szép* akart lenni. Ebből önként következik, hogy az öltözékének, mint az egyéniségétől elválaszthatatlan érvényesülési eszköznek a *formanyelve* is a legszebb szép, az *esztétikai szép* jegyében alakult ki. A szépnek kezdettől fogva való, örök kifejezője pedig mindig a *művészet* volt. Érthető tehát, hogy a nő az öltözködésben! szépet is mindig a művészet örök törvényei és kifejező eszközei segítségével akarta elérni. A női divatnak a nő természeti tulajdonságaiból, *egyéniségéből* kifolyólag kellett rátalálni a művészetre s a művészetnek a nő szépségétől megihletve kellett magát önként felkínálnia a divat szolgálatára.

*

A divat, mint minden művészet, a kor gondolkodásmódjának a kifejezése. Hű tükre azernberek éjetmódjának, szokásainak, visszhangja a szertelen életkedvnek

éppúgy, mint a nyárspolgárius józanságnak. Szoros vonatkozásban van az emberi művelődésnek úgy fejlődésével, mint koronként való visszaesésével. A szociális viszonyoknak is mindenkor hű tükre. A feudális korban a divat, a pompás öltözködés éppúgy csak egyes kiválasztottak kizárólagos joga, mint a hatalom és a vagyon. Évszázadokon keresztül, egészen a francia forradalomig, a törvények és rendeletek egész sora tiltja a népnek és a polgárságnak, hogy olyan kelméket, egyéb öltözkédarabokat és ékszereket viseljenek, mint az előkelő osztályok. A divat tehát a hatalmi állapotnak a kifejezésére és éreztetésére is szolgált. De viszont, az egyes államok hatalmi helyzete mindig befolyással volt a divat irányítására. Mikor Spanyolország világuralmon volt, ő irányította a divatot, utána a hatalom súlypontja Francia országba került s vele átvette a divatirányítást is, amelybe eredetményesen csak Anglia tudott beleszólni, mikor ipara és kereskedelme a franciáét túlszárnyalta. Az angol a női divatban is maradandót (trottőr ruha, angol szabás) alkotott, a férfidivatban pedig kezdettől fogva egyeduralmukodó. A demokrácia fejlődésével járó jogegyenlőség a divatra is kiterjedt.

A divat demokratizálódásának első következménye, eltekintve annak nagy nemzetgazdasági eredményeitől, az volt, hogy a divat, a pompás öltözködés veszített korábbi nagy jelentőségéből. Ma már a legvagyonosabb és legelőkelőbb dámák még a legünnepebb alkalmakkor sem öltöznek olyan drágán, mint a középkorban és a

gáláns világ idején. Mégkevésbé fejtenek ki olyan ékszer-fényűzést, mint a rómaiak korában, vagy mint a XV. században.

Általában, a ruha- és ékszer-fényűzés ma összehasonlíthatatlanul kevesebb, mint régen. Olyan drága selyembársony, arannyal átszőtt, vagy aranyból vont kelméknek, drágakövekkel elborított cipőknek, aranyfonáldígszel ellátott selyemharisnyáknak, arannyal és drágakövekkel túlhalmozott hajékeknek és deréköveknek, amelyeket például a kuruckori magyar nagyasszonyok viseltek, ma híre se hamva. Nem is szólva arról, hogy egészen a XIX. századig a férfiak is a nők módjára pompázatos öltözékeket viselnek, festik, púderezik, illatosítják magukat, selyembe-bársonyba, csipkébe öltöznek, drága tolldíszeket és fényűző ékszereket viselnek, – rá kell mutatnunk még arra, hogy úgy a lovagkorban, mint a renaissanceban, de már a rómaiaknál is, az előkelő nők naponta öt-hat órát töltenek a toilette-asztalnál és se szeri, se száma a nagy személyzetnek, amit erre a célra igénybe vesznek. 1450 körüli a nép körében is annyira lábra kap a fényűző és „divatos” öltözködés, hogy rendeletileg tiltják el a „paraszt gigerliket” bebörtönözéssel büntetik. Jellemző, hogy pl. a XIII. Lajos korában divatba jött parókaviselet, mely kezdetben csak az előkelők, a kiváló államférfiak és tudósok előjoga, néhány év alatt annyira elterjedt, hogy még a parasztemberek is parókát készíttetnek, pamutból vagy kecskeszőrből. XIV. Lajos korában a párisi diágyverek azért

gyűjtik a garasokat, hogy parókát vehessenek. A Napkirálynak 48 udvari parókakészítője volt s valamennyi állandóan el volt foglalva.

Vagy szóljunk arról, hogy pl. a női frizurák, elkészítése naponta hány embernek, mennyi ideig tartó munkát adott. Már 1434-ben rendeletileg maximálják a frizura magasságát, megszabván, hogy az 30 centiméternél több. nem lehet. Ugyanakkor az uszály hosszát 80 centiméterben állapítják meg. Az 1680-1715-ig oly divatos híres Fontange-frizura oly magas, hogy a dámák fél-térdre ereszkedve kénytelenek a zárt hintójukban ülni, nehogy a hajtornyuk a kocsi fedelébe ütközzék. Ezek a hajviseletek egész építmények; kis réz- vagy aranyrúd-állványok voltak a hajba beépítve s ezekre „szerelve” nemcsak a haj, hanem a rengeteg arany, drágakő, szalag, virág, nem ritkán eleven madár és más díszek. Mme de Maimtenon 1692-ben egyik levelében kétségbeesve és talán kissé túlozva említi, hogy a Maine hercegnő frizurájába beépített arany és drágakő súlya több volt, mint a hercegnő egész testsúlya. Mine Campan pedig megjegyzi, hogy a magas tornyos frizurák lehetetlenné tették, hogy a dámák az ablakon kihajoljanak, mert az ablakfélfá alatt a frizura nem fért el. Ugyancsak ő említi, hogy a táncestélyeken sok kellemetlenséget okozott, hogy a frizurák minduntalan a csillárokba akadtak.

A rokokó dámák frizurájában az említetteken felül még vizes üvegecskék is voltak elrejtve, hogy a hajba tűzött virágokat sűrűn öntözhessek. S ha még megem-

lítják, hogy az arcfestés és a különféle illatszerek alkalmazása is órákat vett igénybe s mindez a személyzetnek mennyi állandó gyöttrésével járt, talán eléggé teljes képet adtunk arról, hogy a régiek összehasonlíthatatlanul több idol, fáradtságot és pénzt pocskoltak az öltözködésre, mint azok a mai asszonyok, kiknek csupán egy órai öltözködését a férjurok már morogva veszik tudomásul.

Nagyon természetesen szó sem lehet arról, hogy ezek az idők még valaha visszatérjenek. A mai korban az öltözködésre, a divatra csak éppen a legszükségesebb idő áll rendelkezésre. De nem térhetnek vissza eredeti formájukban és pompájukban a régi divatok sem, mert – eltekintve az általános demokratizálódástól – nem engedi azt meg a mai technika előhaladott állapota. A mai közlekedési eszközök nem tűrik meg pl. a rokokó vagy a biedermeier állandó viselését: ezekben a ruhákban ma sem vasútra, sem kocsiba, sem villamosra, sem színházban, hangversenyen ülni nem lehet. A drága fényűző ékszerek már a tolvajok miatt sem igen viselhetők. Szinte bevett szokás már manapság, hogy előkelő estélyekre mindig egy pár detektívet is hívnak, hogy vigyázzanak a dámák ékszereire.

A mai életmódnak egészen más a *stílusa* s csak természetes, hogy ehhez alkalmazkodik a divat is. De viszont, ellentétben a régi időkkel, a mai technika lehetővé teszi, hogy az *égész művelt világ* szépen, elegánsan és – mindenütt *egyidejűleg* divatosan öltözködhessenek.

A posta, távírda s távbeszélő, a fényképezés, a divat-kreációkat rövidesen az egész világban megismertető nyomdai sokszorosító ipar, a mozgófényképfelvételek stb. ma mindenütt egyenletesen és eléggé egyidejűleg eloszló világdívatot teremtenek, vagyis az öltözködésbeli jó modort világszerte egységesen szabályozzák.

A divat ma lényegében és alapvető formájában nemzetközi, kozmopolita. *Nemzeti* divatról csak két vonatkozásban lehet és kell is, hogy legyen szó. Az egyik, hogy a nemzetközi ruhaformákon a díszítés lehet nemzeti (népies); a másik pedig, hogy – a ruhák hazai földön, oni divattervezők és a hazai ipar útján készüljenek, aminek kulturális és gazdasági jelentősége nagyon számotteve volna. Minden egyéb vonatkozásban a divat nemzetközi, mintahogy nagyjában *az* a modorunk, a viselkedésünk, a társadalmi életünk.

És valamint a társadalmi kozmopolitizmus mindenütt teret hagy a nemzeti és faji jelleg helyes és megokolt érvényesítésére, aképpen az öltözködés formanyelve, minden nemzetközisége mellett, engedi megszólalni a *égyéniséget*.

Aa igazi elegáns dáma egyénisége az öltözködésébea mindig visszatükröződik és pedig anélkül, hogy sokat kellene – tükörbe néznie. A *kultúrait lélek tükre* mindig az *égyéniségnek* megfelelő képet mutatja s ebben a tükörben nemcsak az öltözködésünk, de minden mozdulatunk, egész viselkedésünk, modorunk artistikusan olvad mindig teljes harmóniába.

Szépségápolás.

A renaissance kultúrájának egyik nagy tanulsága: minél tökéletesebb a férfi szépség ideál, annál inkább fejlődik a női báj is.

Izomerő, ápoltság, gondolkozó homlok és a szellem bája teszik a férfit széppé, a nő pedig annál bájosabb tud lenni, minél tökéletesebb férfi ideált talált magának.

A test ápolása és az izmok fejlesztése mindig *kultúra*. A műveletlen parasztnál a többek, közt ez a kultúra is hiányzik. Aki vidéki parasztvárosban járt, bizonyára feltűnhetett neki a paraszt ödöngő, botorkáló, nehézkes járása. Ezzel szemben a tornázott, sportoló kultúremler járása, mozdulatai mennyivel artisztikusabbak, az ilyen, mennyivel erősebben áll a lábán, határozottabbak a lépései, a járásába, a mozdulataiban bizonyos *ritmus*, ke-rekded befejezettség, hajlékonyság, símulékonyság és – *méltóság* van.

A mozgás báját a test tudatosan fejlesztett izomzata és az izomerővel való helyes bánás biztosítja. A régi görögöknél, ahol a test és a szellem *együttes* fejlesztésének filozófusok által kidolgozott külön *esztétikája* volt, az isteneknek hódoltak azzal, hogy a szép és egészséges testben szép és egészséges lélek lakozzék. A lovagkorban

a nők iránt való végtelen hódolatnak volt sok része abban, hogy a jovagi tornák szereplőitől nemcsak ügyességet és izomerőt, hanem nemes méltóságot, szép „tartást, kerekded hajlékonyságot és a mozdulatoknak mesterkéletlen báját is megkívánták.

A lovagi tornáknak tehát szintén megvolt a maguk esztétikája, kultúrája, A nemes lovag már abban a gondolatkörben nevelkedett, hogy *felelős* a testi erejéért és a magatartásbeli szépségéért. Akkoriban szó sem lehetett a manapság a célt félreértő *rekordhajhászásról*, hanem minden eredményt a józanság, a nobilitás és az esztétika határain belül igyekeztek produkálni. A természet, az izmok és a mozdulatok *esztétikai* ápolása nem volt alárendelt cél abban a korban, amikor a bátorság és a nyers erő túlsúlya egyébként elnyomta a jó *modor* esztétikáját.

A *szabadban* való torna, testmozgás, a játék volt a régiéknél a testápolás lényege, tehát ugyanaz, amire a mai modern kor annyi előző tespedés után logikusan visszatérni kényszerült.

De hasonlóképpen a régi római, majd a középkori felfogás visszatérését láthatjuk, abban a modern elvben, amelyet a középkor után egészen a XIX. századig teljesen figyelmen kívül hagytak s ez a test *tisztántartásának* a kultusza, A bárók és rokokónak óriási tévedése volt, amikor *kendőzött* anélkül, hogy a testet tisztántartotta volna. A római sokkal józanabb volt: a kendőzést folytonos fürdéssel frissített bőrre alkalmazta.

A rómaiakról írt művelődéstörténeti munkákban

gyakran olvashatunk a tisztaság „fényezéséről”. S valóban, a modern kor annyira reklámozott „higiéniját” is megszegyeníti a tisztaságnak az a tudatos kultusza, amely a régi Rómában virágzott. A közismert római fürdőkről nem is szólva, elég ha megemlítjük, hogy pl. vízvezetékek és fürdők nemcsak Rómában és a nagyobb városokban voltak, hanem kisebb faluhelyeken. A lex Quinctia 100.000 szeszterciusnyi pénzbüntetéssel sújtja azt, aki vízvezetékét vagy fürdőmedencét megrongál. Gazdag emberek egész sereg alapítványt tesznek hideg és meleg közfürdők felállítására, fenntartására és – *ingyenes* használatára. Galenus szerint a mindennapos fürdő használata a falusiak közt is általánosan elterjedt szokás.

A lovagkorban, különösen a XIV. században, a fürdés-tisztálkodás úgyszólván a jó modor kérdése. régi lovagvárakban majdnem mindenütt vannak kis fürdőszobák, ahol nemcsak lovagi tornák előtt és után, de reggelenként is meleg fürdőt vesznek. Az e korbéli valóságos emberek a fürdőt egyszersmind lelki megtisztulásnak is tekintik, bár a papság, az akkori aszkétikus felfogás szerint általában nem barátja a testjofortán tartásának, mert a fősúlyt a *lelki* tisztaságra helyezi, melynek „szolgálatában a testet önsanyargatásra buzdítja.

A lovagkorban a fürdőhasználat csakhamar túlzásba csap. Eltekintve attól, hogy a lovagokat fürdés közben szép parasztlányok szolgálják ki és masszírozzák, divatba jön a fürdés közben való vendéglátás és lakmáro-

zás, melyen nő vendégek is részt vesznek. Aki maga nem igen fürdött, fürdő ismerőseinél látogatásokat tett. A közös fürdőkben, a fürdőmedencék körüli nyílt folyosókon egész sereg vendég tanyázott, köztük fiatal leányok, akik rózsát szórtak a fürdőzőkre s e virágok a vízmedencét gyakran csaknem teljesen elborították. Dél tájban úszó asztalokon finom lakomákat szolgáltak fel a vízben s a bor és a zene sem hiányzott ezeken a vízi-ünnepélyeken, melyek később már erkölcsi kifogás alá is estek.

Egyébként is a fürdőzés, a fürdőhelyekre járás (Baden, Gastein, Karlsbad stb. már a középkorban híres fürdőhelyek) annyira divatos volt, hogy pl. a XIV. századból fennmaradt házassági szerződésekben sűrűn találhatjuk azt a kikötést, hogy az asszony – a társadalmi követelményekhez mérten – évente legalább négy hetet tölthessen el fürdőhelyen. Az akkoriban ismert és ma is divatos fürdőhelyek némelyike arról is híres volt (akárcsak ma), hogy az oda ellátogató asszonyoknak gyermekáldást biztosít . . .

A renaissanceban a tisztaság minden vonatkozásban nagy szerepet játszik. Nemcsak a test, hanem a ruha, a lakás és a terített asztal tisztaságára is nagyon ügyelnek. De ugyanakkor szinte a inértéktelenségbe csap az arcfestő és illatszerek használata, amely e korban még az egyiptomiak és rómaiak kendőzését is messze fölülmúlja. A rómaiakról Plinius írja, hogy „egy az utcán elhaladó nő közelségét a hajából és a ruháiból kiáramló illat még azokkal is észrevételte, akik különben reá sem ügyeltek

volna.” A renaissanceról pedig, mikor nemcsak a testet, a ruhát, a lakást és a használati tárgyakat sőt még az ünnepélyeken szereplő állatokat és a pénzküldeményeket is parfümözték, jellemző megjegyzés, hogy az a korabeli tárgyak még ma is illatosak.

Az *arcfestés* keleti eredetű. A keleti háremek kényurai kezdőtől fogva megkövetelték, hogy asszonyaik fessék az arcukat. A régi egyiptomi asszonysírokban ott található az arcfestékek és kenőcsök maradványait és tégelyeit; az egyiptomi nő *kékre* festette az ajakát, az arcát: az „ottani megvilágítási viszonyoknak és a faji vonásoknak ez a szín felelt meg legjobban. A bibliában is sűrűn olvashatunk kendőzött arcú asszonyokról. Keleten nagy divatja volt ezenfölül a körmök megfestésének és a szempillák megfeketítésének is, ami a különben is érzéki arcot csak még bujábbá tette. A keleti, inkább kreol nők körében szinte leküzdhetetlen vágy volt a *fehér* arcbőr iránt s ezért kréta és babliszt keverékből készült pudert használtak. A rómaiak bőrfinomító olajokat is használtak, ezekkel kenték be éjszakára az arcukat és a kezüket, nappal pedig szamartejfel finomították a bőrüket. Poppaea császárné az utazásaira egész szamarcsordát vitt magával, hogy egy pillanatra sem nélkülözze a szamartejet.

A régi egyiptomi, görög és római emlékekkel megakott múzeumokban ezerszámra található kenőcsnek, illatszereknek, pirosítóknak és púdernek használt tégelyeket, dobozokat, üvegeket. A többnyire a keletről be-

szerzett egy-egy kendőzőszer receptjét az asszonyok drága kincsként őrizték; egymásnak új és új szépítőszerek ajánlásával kényeskedtek. A római előkelő férfiak a messze idegenben viselt hadjárataikból szépítőszerekkel megrakodva tértek haza s ezekkel okozták a legnagyobb örömet asszonyaiknak és – barátnéiknak.

A rómaihoz hasonló nagyarányú kendőzést az újabban csak a bárok és a rokokóban találhatunk, de mint már említettük, ez a sok szépítőszert nagy testi tisztátalanságot lengezett. Navarrai Margit dicsekedve mondta egyik hódolójának: „nézze, a kezem milyen szép, pedig már nyolc napja meg sem mostam.” XIV. Lajos korában – az uralkodó példájára – teljesen elégnek tartották, hogy reggelenként az arcot és a kezét egy alkoholos ronggyal letöröljék; mosdásra a legkritikábban kerül a sor.

A tisztátalanságtól eredő testi illatok ellensúlyozása volt az egyik célja e kor férfiai és dái határtalan parfümhasználatának. A haj, az arc, a kebel, a ruha, a harsnya keztyű, cipő – mind erősen parfümözve, a haj (paróka) telve szagos púderrel az arc és a kezék szentén, ezenfelül az arc- és kézfestékek és kenőcsök egész serege.

Az arcra, előbb a fehér szín került, azután erre rá a vörös és pedig rang szerint a legkülönbözőbb árnyalatokban, így pl. a márkinő vörös színe halványabb volt, mint a gazdag polgárnőé. Évente mintegy két millió nagy tégely vörös festéket fogyasztottak csak az udvari dái. Az ereket kékre festették, a szempillákat mély feketére, a szem alá vöröses barna karikákat festettek.

A dámák a festékes dobozokat állandóan maguknál hordozták, hogy a festést bármikor felújíthassák. A kendőzés annyira divatos volt, hogy még a hullákat is kifestették. Oldfield híres színésznő végrendeletileg hagyta meg, hogy a koporsóba szépen kifestve helyezték.

Csak természetes, hogy ezek a mindenféle mérges festékek nemcsak a bőrnek, de általában az egészségnek is sokat ártottak. Az arcon keletkezett vérmérgezések akkoriban mindennaposak, éppúgy mint a migrain, a kínzó fejfájás, amit a mindenféle mérges festékillatok belehelése okozott.

Az „arctoilettehez” tartozott még a mouche, a fekete szépségtapasz, amely már IV. Henrik idejében divatbajött. A legkülönfélébb alakban használták: négyszög, körcsillag, félhold, nap, szív, sőt – kis állati és férfi alakokban is. A szerint, hogy hogy hova tették az arcra, változott a neve, a jelentősége. A homlokra tett mouche volt a „majesztétikus”, a szemre helyezett a „szenvedély és a szájszögletben a „csókra éhes”, az ajakon a „kokett”, a száj és az alsó ajak közt a „hallgatag”, az arcon a „gáláns” stb. Voltak dámák, akik a szépségtapaszt még apró gyémántokkal is kirakták.

A rokokó hanyatlásával a kendőzés is lassankint alábbhagy. A XIX. század demokratizmusa a szertelen arcfestést és a mértéken túl való parfümözést is a régi relikviák közé tette. A szociális élet fellendülésével a *higiénia* kerül előtérbe s ez nyílt hadat üzen minden keidőzésnek, amely lassankint inkább csak a nép körére

szorul, ahol ma is nagyon divatos. Így például nálunk Magyarországon is. Szolnok, Szeged, Szabadkara Sárköz, Horvátország stb. stb. vidékein nagyon sok fiatal leány és asszony kendőzi magát.

A kendőzés az előkelő világban ünnepi alkalmakkor ma is eléggé szokásos, Parisban a nők körében mindennapos, bár megközelítően sem abban a mértékben, mint a rokokóban.

A *modern* szépségápolás a *higiénit* tartja elsősorban szem előtt, tehát egyrészt a kendőző szereket a minimumra redukálja, másrészt ebből a kevésből is száműzni igyekszik minden mérges anyagot. A szépségápolás modern tudományának a lényege: a jelentkező szépséghibákat nem eltakarni kell, hanem azok keletkezését kell lehetőleg megakadályozni. Ez tehát preventív törekvés, éppúgy, mint ahogy a higiénia is az.

A mai *szépségápolás* tulajdonképpen egyszersmind *egészségápolás*. Alapja a teljes *tisztaság* minden vonatkozásban s azután a bőrnek olyan karbantartása, hogy az a *szépet* természetbe produkálja. Vagyis: természetes módon kell megalapozni az emberi test szépségének feltételeit. A termet és mozdulatbeli szépségre az izomerő edzés (torna, sport, tánc stb.) nevel, a bőr finom. lágy-ságára és üde színére a helyesen alkalmazott fürdők, le-dörzsölések, masszázs és mindenekelőtt a sok szabad levegő. Az angolok, Amerika és Skandinávia a legjobb és legmodernebb mesterei a természetes szépségápolásnak g valamint a rokokóban az arc minden egyes részére

külön festék volt, aképen ma külön kezelés van az arc, a szem, az ajak, a haj, a fog, az orr stb. természetes szépítésére és üdén tartására.

A legkitünőbb szépítőszer azonban mindenki számára a megelégedettség, a boldogság, a jó kedély. Sok az igazság abban, mikor valakire azt mondják, megcsunyl mihelyt haragszik. De talán még megdönthetlenebb igazság: megszépül amikor boldog. A nő legszebb amikor szeret.

A természeti szépséget messze meghaladó esztétikai öröm, mikor a *lélek szépsége* ül ki az arcra, Nincs az a csúnya nő, aki ilyenkor meg ne szépülne. A férfiak közül nincs egy se, aki meg ne szépülne, mikor a szellemének megértő közönség előtt szabad utat engedhet.

Nézzünk meg egy anyát pár pillanattal azután, hogy a gyermekét a világra hozta, vagy nézzünk egy férfit, mikor a szellemi kincseinek a fénye vetődik rá; – van e ennél kedvesebb szépség, kellemesebb báj, nagyobb esztétikai öröm. Ez a legtökéletesebb *természetes* szépség, melynek szépítőszerai: szellem, boldogság, harmónia és kedély.

A lélek színt fest és derűt formál az arcra, ragyogó fénysugarat lop a szembe, felüdíti a testet, rugalmasságot visz az izmokba, eleganciát a mozdulatokba.

A lélek szépítőszerének hihetetlen nagy az átsugárzó energiájuk: a férfit a nő, a nőt a férfi teheti szebbé. Igaza volt a renaissancenak: minél tökéletesebb a férfi szépség ideál, annál jobban fejlődik a női báj is!

Terített asztal. Vendéglátás.

Kr. e. 540-ben Theognis megarai bölcs, a tanítványa Kynos számára írt asztali illemszabályokban a többek közt a következőket mondja: „az asztali szomszédoddal viselkedj illedelmesen, okosan; ha kell, tégy úgy, mintha semmit sem látnál, mintha ott sem volnál. Ha valaki még oly sokat nézett a pohár fenekére, azért ne tartsd vissza az ivástól; aki a bortól édes álomba merül, fel ne ébreszd. Jó magad azonban kelj fel az asztaltól, mielőtt az ital eszedet venné, mert eszét vesztetten ittasnak lenni, csak rossz rabszolgához méltó. Az asztalnál légy derült kedélyű, de a bölcseségedet se felejtsd otthon; a társalgásban mindenkivel egyformán végy részt; arra igyekezz”, hogy az asztali együttlét ne csak neked, de valamennyi résztvevőnek együttvéve kedves öröm és szórakozás legyen.”

Hellasz derült életfilozófiájának ott van tehát a nyoma az asztali együttlétben is. A görögök, mint a finom életművészet megteremtői, a szellemi jólétet a testi jóléttel kötik össze. Régi görög klasszikusok minduntalan hangoztatják, hogy a szellem jól tápláltságával egy-

formán kell a gyomrot is ellátni. Homérosznak az istenek lakomáiról való szindús, eleven és derült leírásai is arra vallanak, hogy a görögök szerettek „jól élni”, ezt elvárták az isteneiktől is; a finom evés-ivásból valóságos kultuszt űztek. Folytonos vendéglátás, lakomák, nagy ivások voltak náluk napirenden, melyek a keleti befolyás növekedtével csak még fényűzőbbek lettek. A szakácsművészet aranyapokat él: a roppant drága szakácsokat alkalmilag szerződtetik a piacon, ahol már kora reggel csalogatják őket a vendéglátók: „Ki akar ma nálam főzni, ennyi vendég lesz, fizetek ennyit vagy annyit.” Valósággal egymásra licitálnák egy-egy jó szakácsért s nagy az öröm, ha sikerül egy híresebb szakácsművészt más elől jó pénzért elkaparítani. Később Persiából, s máshonnan Keletről hozatnak drága szakácsokat, vagy egy-két ügyesebb rabszolgát taníttatnak ki valamelyik országos híru szakácsnál.

Más helyütt még szólunk arról, hogy a görög társasélet java az asztal körül játszódik le, megemlítjük majd azt is, hogy a vendéglátás lassankint annyira elfajult, hogy a vendégek számát hatóságilag maximálni kellett, – ehelyütt egyelőre annyit, hogy miután sok vendégre való asztalneművel, evő- és ivókészlettel csak kevesen rendelkeztek, a piacokon voltak olyan üzletek, melyek kizárólag a terítékhez való holmiknak a kölcsönzésével foglalkoztak. Hasonlóan nagyon keresettek voltak a lakomák elmaradhatatlan mulattatói, a zenészek, énekesek és a táncosnők, akik nagy fizetségért jártak

lakomáról-lakomára, A korabeli illemszabályok nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy a más ven légét, táncosnőit és zenészeit elcsalni nem ülik.

A nagyobb lakománál külön lakoma-rendező is szerepelt, akinek a feladata volt az is, hogy a féktelen ivásnak gátat vessen. Plutarchos szerint az ilyen rendezőtől megkívánták, hogy jó emberismerete legyen, hogy a különféle boroknak minden egyes vendégre való hatáság megítélni s ehhez képest az italokat beosztani s a vendégeket a részegségtől lehetőleg megkímélni tudja.

A görögök a gyomor legbőkezőbb ellátása közben sem feledkeztek meg a szellem táplálásáról. A lakomák közben való társalgás náluk egyszersmind a műveltség forrása is. A terített asztal körül magas szintájú eszmecserék, filozófiai viták voltak szokásban, nem egy nagy probléma ott került napirendre és megoldásra. A lakomázók at szórakoztató zene, tánc, ének – mind művésziek voltak, nem, egy nagy művésztehetség ott került felszínre, ott kapta a biztatást a továbbfejlődésre. S bár akkoriban – mint ahogy a XVII. századig mindenütt – kézzel ettek, az ujjukkal nyúltak a tálba s bizony egyéb, a mai fogalmak szerint illetlen dolgokat is elkövettek – ezeken a lakomákon nevelődtek az akkoriak jó modorra, finom társasérintkezésre, egymás megismerésére és megbecsülésére. A görög vendégeskedés a kultúra jegyében zajlott le s a terített asztal körüliek jó barátsága az együvértartozás érzését izmosította s ilyenképpen a lakomák – sokkal inkább mint ma – jelen-

tékeny politikai és nemzeti célokat is szolgáltak. Már a görögök is jól tudták, amit egy sokkal későbbi francia mondás így fejez ki: „Le coeur nest jamais reconnoissant, lestomac quelquefois.” (A szív sohasem hálás, a gyomor néha igen.)

A rómaiak még tökéletesebbé fejlesztik az asztali barátkozás művészetét. Egy-egy jól rendezett lakomával nagy diplomáciai sikereket aratnak, növelik a vagyonukat, a hatalmukat. Lakoma-fényűzésük jóformán minden képzeletet felülmúl.*) De viszont a lakomák során fejlesztették társaságbeli ügyességüket, modorukat. *sőt szellemüket is. Ott keltek* versenyre abban, ki tud valamit színesebben, elevebben elbeszélni, előadni, ott fejlesztették a nyelvet irodalmibbá, vittek a nyelvbe bájta, könnyedséget, változatosságot és finomságot. A római írek egész sora ír könyveiben az asztal körüli társalgás művészetéről, kiváló szellemű férfiak segítettek a vendéglátó házigazdának szellemdús és finom modorfr társaságot jól összeválogatni. S ha még hozzátesszük, hogy a lakomákat nem egyszer színielőadásokkal, ének-, tánc- és zeneszámokkal, sőt tudományos és művészeti felolvasásokkal tarkították s a hallottak megvitatása csak újabb szellemi tornára adott alkalmat, megérthetjük a rómaiak lakomáinak kulturális jelentőségét. S ezt nem csökkenti a római parvenü gazdagoknak inkább csak a drasztikus örömök és a dorbézolás jegyében le-

*) Bővebben a „Fényűzés” fejezetben.

zajlott lakomafényűzése, melynek jellemző vonása a messze külföldről hozatott ínycsemesegéknél kérkedően és vinesés áron való megszerzése.

Mutatóba közöljük egy ilyen, a Kr. sz. előtti utolsó évszázadban lezajlott díszebéd étrendjét. Előételek: tengeri sündisznó, nyers osztriga, kétféle csiga, rigó spárgával, hizlalt tyúk, osztriga és csigavagdalék, fekete és fehér gesztenye; azután csiga fűgemedárral, özcomb, vaddisznó, szárnyasok, haifricassé stb.

A rómaiak ínycsége örökségül maradt a birodalmukat tönkretevő barbár hordákra is, akik lassankint nemcsak a művészeti kultúrát, de a terített asztal művészetét is elsajátítják. Az *étkezés kultúrája* mindig együtt fejlődött az általános kultúrával. Így például Parisban már a XIII. században a gourmandok egész sereg él. Akkori feljegyzések szerint kedvelt csemegék voltak a ma is ismert „fromage de Brie”, a burgundi körte, az auvergnei alma, a vermondoisi borsó, a lombardiai gesztenye, a máltai füge, a levantei mazsola, a moseli bor, a spanyol, olasz, ciprusi és görög fajborok. De az akkori németek sem maradiak hátrább: egy nemes lovag büszkén írja egyik levelében, hogy – jó csemegéért nem keli Franciaországba menni, ő mindent a hazájában szerez be angolnát Pomerániából, süllőt Berlinből, hideg pástétomot Hanauból, fenyőrigót a Harz-hegységből, lacánt Csehországból, rákot Sonnen hurgból, sódort pezsgőben főzve Westfálából, kaviárt pedig Königsbergből hozat.

A lovagkor dús lakomái is telve ínycségekkal s ez a gourmandéria végigvonul egészen a XIX. század elejéig, amikor a bőséges étkezés és ivás végre alábbhagy s az ínycségek is a korábnál jóval kevesebb mennyiségre redukálódnak.

A lovagkorban az asztal körüli viselkedés valamelyest megfinomodik, ele még mindig sok a kívánni való rajta, amint az az alábbi – korbeli illemszabályból látható: „ne fenevad módjára essél a tálnak, hanem várj, míg a többiektől hozzáférhetsz. Ne magadnak vedd a legjobb falatot, hagyj másnak is. Csak akkor nyúlj a tálba, ha a szomszédod már vett. Ne *öt* újjal nyúlj a tálba, hanem csak hárommal.” (Sokáig ez volt az előkelő, a polgárok és a parasztok *öt* újjal ettek.) XIV. Lajos volt az utolsó francia király, aki még szintén az ujjaival nyúlt a tálba.

A lovagkori nagy nőtisztelet a nőnek különleges szerepet juttatott a terített asztalnál is. A nőnek bájosan, artisztikusan kellett ennie s az ő feladata volt, hogy egyrészt a férfinak a szép evésre példát mutasson, másrészt, hogy az asztalszomszéd lovagot folytonosan kínálja, neki a legjobb falatokat rakja a tányérjára. A dámák ezzel annyira el voltak foglalva, hogy magukra kevés idejük jutóit s ezért úgy illett, hogy a jőneveítésű dáma a közös ebédek előtt odahaza már jóllakjék.

Az ételeket fődött fazekakban hordták fel az asztalra és pedig egyszerre mindig egy *fogást* (több tál étel együtt) hoztak fel a konyhából. A fazekakat később

lezárták, aminek mulatságos története van. A lovagok, későbbi elszegényedésével a szolgaszemélyzetnek már alig adtak enni s ezek, hogy éhen ne maradjanak, a konyhától az ebédlőig való útjukban a fazekakat megdézsmálták, sőt néha a húskételeket egészben kilopták. Egy spanyol író szerint ünnepi lakomákon gyakran előfordult, hogy üres fazekak kerültek az asztalra. Hogy ezt megakadályozzák, a fazekakra zárat csináltattak, az egyik kulcs a konyhamesternél volt, aki a fazekat lezárta, a másik a ház uránál, aki azután a behozott fazekat kinyitotta. Ily módon a szolgák nem lophattak s kénytelenek voltak az ételeknek csak a – szagával megelégedni.

Az ételek elfogyasztása után az urak és dámák az ujjukat az abroszba törülték. Emiatt hosszabb ebédek-nél az abroszt étkezés közben is kicserélték. A *szalvétát 1450-ben* kezdik először használni; kezdetben csak az ujjakat törlik bele, a száját nem. Étkezés közben a térdre teszik, a nyakba csak később kerül, mikor a férfiak a hollandus, spanyol stb. festők híres arcképeiről ismert széles „malomkerék” gallérokat viselik. A gallérok finom csipkéit óvták a szalvétával az ételfoltoktól. A kiszolgáló személyzet a bal vállon, majd a balkarra vetve viselte felszolgálás közben. Ez szigorú előírás volt, amire az előkelő házaknál nagyon ügyeltek. Az asztalra csak később került a szalvéta, XIV. Lajos idejében már művészi formákban alakítva szerepel az előkelők asztalán, de az udvari ebédeken csak a király és a vérbeli herce-

gek használhatták. XIV. Lajosnak illatos dobozra erősített arany kosárkában nyújtották át étkezés után a szalvétát. Később a szalvéa új szerephez jut: a fazekakban behozott ételeket takarják le vele, hogy melegen maradjanak. Az ilyenletakart ételfogás neve „*couvert*” (innen a mai vendéglői *couvert*). Az ételeknek ilyen *couvert*-szerű feltalálása sokáig csak: a főúri köröknek volt az előjoga, a polgároknak és egyebeknek csak *découvert*, vagyis takaratlanul volt szabad az ételeket az asztalra tenni.

A *villa* használata 1550-ben kezdődik s csak 1700 után terjed el általánosságban. Arany, ezüst, vagy elefántcsontból készül, kezdetben csak a legelőkelőbb körökben használják, de ott is inkább a dús nedvű gyümölcsökhöz. Később, a már említett széles nyak gall ér-divat korában, kénytelenek a hús- és főzelékfélékhez is használni és pedig jó hosszú nyéllel ellátva. Ugyanakkor a kanálnyelet is meghosszabbították. *Franklin* azt mondja, hogy rá sem jöttek volna a *villa* használatára, ha azok a széles, malomkerék-gallérok divatba nem jöttek volna.

A *tányér* használata nagyon régi, kezdetben egészen tálalakú – még a lovagkorban is; a lapos forma újabb keletű. A terített asztalnál általában mindenkinek meg volt a maga *tányérja*, ue gyakran ketten is megelégedtek egy *tányérral*. A leveses *tányér* a *Rambouillet* szálon (XVII. század) találmánya, azelőtt közvetlenül a leveses tálból kanalaztak. Ugyancsak *Rambouillet* márkiné *précieuse* *dámái* hozzák divatba, hogy minden étel után tá-

nyert váltsanak. A *leveses* merőkanalat is a préciusók vezetik be; Montausier herceg a feltalálója, de csak később terjed el. Feltalálásával egyidejűleg kezdik a levett az asztalnál körülhordani. Egy 1749-ből való illemszabály szerint, ha a levest körülhordják, mindenki türelemmel várja be, míg hozzá kerül. A levesmerő kanál általános használata, 1782-ben kezdődik; de hogy mennyire nem tudtak még vele bánni, bizonyítja a következő anekdota. *Knigge*, a híres társadalmi író, egy ízben egy főpappal együtt egy német hercegnőnél volt ebédre hivatalos. A főpapot a hercegnő jobbjára ültették s előtte az asztalon pihent a nagy levesmerőkanál, természetesen azért, hogy a hercegnő s utána a vendégek vele meríthessék a levest. A főpap azt hitte, hogy a kanál különös megtisztelésképpen van ő elébe téve s udvariaskodni akarván, mély tisztelettel felajánlotta a hercegnőnek, hogy egyék vele. A hercegnő – kis pici piros szájára és a nagy kanálra mutatva – tiltakozott a mulatságos félreértés ellen.

Az evőeszközökkel való helyes bánást általában nehezen tanulták meg még az előkelő körök is. A XVIII. században, a rendkívül művelt s a társas érintkezés finomságaiban nagyon járatos Lipót Frigyes anhalti herceg panaszkodva írja, hogy a lovagi tornát, a vívást, úszást, sőt a tudományok és művészetek megértését is könnyebb megtanulni, mint a kézzel-villával való bánást. Megemlíti, hogy mikor az angol udvarnál volt ebéden

s ott a kést a szájához emelte, a mellette ülő finom udvari dáma csaknem elájult rémületében.

A *pohár* hosszú ideig nem szerepelt a terített asztalon, hanem a pohárszéken, vagy más alkalmas helyen állott. Ha valaki inni kívánt, szólt a kiszolgáló személynek s az megtöltve odavitte, mire kiitták és visszaadták. Minden vendégnek meg volt a maga pohara s a pohárnok dolga volt vigyázni arra, hogy el ne cseréljék. Sőt, – egészen a XVII. századig, sok helyütt többen megelégedtek egy pohárral. Szokásban volt az is, hogy az asztalra egy nagy közös poharat tettek s mindenki abból ivott. Egy 1550-ből származó illemszabály szerint: „mielőtt a közös pohárból innái, a pohár szélét az abrosszal töröld meg, de nem árt, ha a szádat is előbb megtöröld; a poharat csak három újjal fogd, igyad ki egy hajtásra egészen, ne hagyj benne másnak.” – Ha nők ittak a közös pohárból, akkor egy szolgáló mindig egy kis tálat tartott az ajkuk alá, nehogy a bor a drága ruhára cseppenjen.

Franklin szerint csak 1760-ban vált általános szokássá, hogy a boros kancsó, üveg és a pohár az asztalra kerüljön s hogy maga a vendég töltsön. XV. Lajos volt az első francia király, aki magának töltött, de erre szüksége is volt, mert mohón és sokat ivott.

A régiek általában sokat ittak, összehasonlíthatatlanul többet, mint ma. Évezredekre visszamenőleg a törvények, rendeletek és illemszabályok végnélküli sora tiltja, korlátozza a mértéktelen ivást, de ez mit sem használt, mert a főúri körök jártak elől mindig rossz példá-

val. Igaz, hogy a rendkívüli bőséges étkezés, a borsos, sáfrányos és egyéb fűszerezett ételei megkívánták a sok italt, de – éppen azért ettek annyiszor és oly sokat, hogy minél jobban csússzék rá az innivaló. Tíz-húsz tál étel egy ebéden-vacsorán mindennapos volt, öt-hat fogásos lakomák (egy fogás négy-öt, vagy több étel) sűrűn szerepelnek.

A bőséges étkezés akkoriban egész Európában divatos s így természetesen kivették belőle a részüket magyar eleink is, kiknek asztaltartásáról az alábbiakban részletesen szólunk, már csak azért is, mert akkoriban széles Európában hasonló volt az előkelők asztali fényűzése.

A magyar előkelőségek udvarában az asztali rend-lárlás csaknem mindenütt egyforma. Eltérés rendszerint csak a személyzet számában s az asztaltartást ellátó fő-tisztek rangjának elnevezésében és egyéb etikett-szabá-lyokban van. így például a vagyonosabbaknál az éték-fogók előtt az udvarmester és az asztalnok haladnak, a kevésbbé jómóduaiknál az udvarmester tölti be az asztal-nak szerepét is.

Az étkezés idejének megválasztásában a szokások ko-ronkint eltérők. A XVI. század végéig, mikor még korán keltek, – az ebéd már délelőtt tiz órakor volt; a vacsora este hatkor. A XVIII. században, különösen a vége felé, az ebéd ideje déli 12 óra, a vacsoráé este 7 óra, Egyéb-ként pedig a görög bölcs tanácsát követték: a szegény ember egyék, mikor ehetik, – a gazdag mikor ehetnék!”

Az ebédet és a vacsorát az ebédlőpalotában fogyasztják el. Ez tulajdonképpen egy nagy terem, rendszerint a kastély kellős közepén. Egyik felére a férfi, másikra a női lakosztályok nyíltak. Az ebédlő fala festett, padlózata fenyő, melyet nem egyszer drága keleti szőnyegek borítanak. Az ajtó mellett pohárszék, mely étkezés idején tálak, tányérok, kupák, serlegek súlya alatt görnyedezett. A terem közepén csillár függött, ágai rendszerint szarvasagancsból formálva. Az ajtó egyik felén karzat a zenészek számára. A rendszerint négyyszögű asztal egészen közel a falhoz volt elhelyezve. Körülötte a fal tövében szőnyegekkel bélelt fapadok, a többi oldalon karosszékek. A padok felett a falon tükrös karos gyertyatartók, ugyancsak szarvasagancsból.

Az asztalterítést a főpohárnok vezetésével a pohárnokok végzik, ők terítik föl az abroszokat, az asztalkendőket, az ezüst, ón, esetleg mázas tányérokat, az ezüst serlegeket, poharakat, aranyozott ezüst só- és fűszertartó edényeket s végül – vendégségek alkalmával az asztalra való dísztárgyakat. Ezek rendszerint állatalakok: szarvas, griff, oroszlán, bagoly, delfin, stb.

Az asztalnemű csupa jó, tartós anyag és finom munka. Abrosznak leginkább kender, vagy lenvásznat és gyolcsot használtak. A szövést rendszerint hazai takácsmesterek végzik, de sok helyen az abrosz otthon készül. Thököly Mária 80 darab abroszát otthon fonott fonálból szőtték.

Az asztali fehéreneműek legnagyobb része az ifjú

asszony hozományával került a házhoz. Feltűnő, hogy a kelengyében asztalkendőt – az abrosz számához mérten aránylag kevesebbet adnak: például 80 abroszhoz csak 110 asztalkendőt. Ritka kivétel Thököly Mária, aki 100 abroszhoz 300 asztalkendőt kap

Vendégségek alkalmával az asztali fehérmű díszesebb. Divatos a vékony vászomból készült alakos, vagy virágos mintájú kamuka-abrosz. Van azután sakkos (a sakk-játék tábla után elnevezett) és csíkos, sávos abrosz. A fényűzőbb abroszok közepe és szegélye (az asztallapról leomló része) selyemmel vagy aranyfonállal hímzett Illésházy Katának (1660) két asztalra való abroszát aranyfonállal és selyemmel vegyesen hímezték volt: a szegélye szintén selyemmel és arannyal kivarrrva.” Az abroszhoz több „kendő” is tartozott: a középre való kendő, vagyis asztalfutó és az „asztalkerület”, az abrosznak az asztal széléről lelógó része. A kiszolgálásnál is több kendőt használtak és pedig a pohárnokok karjára, akik étkezés előtt és után a mosdókorsókat és mosdómedencéket kínálták, – egy törülközőkendő: az asztalnok nyakába egy díszes kendő, hogy tisztán végezhesse a húsok és sült szárnyasok feldarabolását. Az étkezőket selyemmel varrott „keszkenőkkel” látták el, melyekkel az étkestálat átkötötték s úgy vitték a kezükben. Voltak mégcipótakaró kendők és tányértörölők. Használtak még a tányérokhoz való ú. n. kisk eszken őket. melyek a mai zsúrszalvétáknak felelnek meg.

A tálalást a konyhán végzik, hol a konyhamester ügyel arra, hogy a fogások sora lajstrom szerint legyen. A tálakat az udvarmester vagy asztalnok vezetésével az étékfogók viszik, minden tál az étékfogó keszkenővel átkötve s fedővel ellátva.

Az ebéd több fogásból áll: egy fogás mindig több tál étel. Rendszerint két-három-mégy féle ételt hoztak be egy fogásra s ki-ki abból evett, ami jobban ízlett neki. Nagy vendégségek, lakodalmak idején hat-nyolc fogás volt. Általában meglehetősen bőven ettek: az ételeket – különösen borssal erősen fűszerezték, amire persze a bor jól csúszott.

Nem érdektelen, ha egy egyszerű, egy rendes és egy alkalmi étlapot ismertetünk. Egyszerű étlap egy 1655-ből származó konyhakönyvből: ebédre tehénhús petrezse-lyemmel, káposzta tehénhússal; báránnyús német lével, tik tiszta borssal megsütve. Vacsorára: tehénhús főzve, tehénhús sütvé, répa tehénhússal, báránnyús lével, tik tiszta borssal. Rendes ebéd Gralgóc várában gróf Thurzó Szaniszlónál: kappan tiszta borsal, tehénhús petre-lyemmel, kacsa sütvé, nyúl gyümölcsös lével, hal sóba, ludispékkel. disznóhús tormával, báránnyús ecettel, esik káposzta levébe, savanyúkáposzta tehénhússal, te- hénhús pecsenye. Alkalmi ünnepi ebéd ugyanott tizen- nyolc tál étel, nagyjából mit a rendes ebéden, azonfelül aprómadár, disznóhús pecsenyével, császármadár sütvé, pástétom, ostyabéles; aprópástétom és aprótorta (a mai „mignon” sütemény).

Mikor az első fogás már az ebédlőpalotába érkezett, az-asztalnok vagy az udvarmester jelentést tett a házi-asszonynak, mire a család tagjai és a vendégek rendes menetben, kimért, lassú lépteikkel megindultak az ebédlő felé. Elöl a férfiak, utánuk a lányok, végül az asszonyok. Megérkezve, „rendet állottak”, mire előálltak a pohárnokok a korsóval, mosdómedencékkel s a törülköző kendőkkel. – Sorba mindenki megmosta a kezét és pedig rózsasillatos vízzel.

A Kézmosás sorrendje: asszonyok, lányok, férfiak, rangfokozat szerint, minek pontos megtartására nagy gondot fordítottak.

Az asztalhoz is rangsorban ültek. Azonban a legkörütekintőbb gondosság ellenére is megtörtént, hogy egyik-másik vendég a sorrend miatt megsértődött s az ilyen sérelmekből gyakran mély gyűlölködés is fakadt. Mint Cserey Mihály írja, „nagyon elszaporodván Erdélyben a grófi és bárói címek, annyira ment már a gyűlölködés a főrendek között, hogy ebédre sem hívhatták már egymást, nem tudván, melyiket kell közülük elsőb-
bem mosdatni, vagy a főhelyre ültetni, – mindenki első akarván lenni.” Végre is a császár csinált rendet, ki-
mondván, hogy akinek régibb a családja, címe és főtiszt-
sége, „vagyon katalógus” szerint azok járjanak elől.

Mielőtt az asztalnál helyet foglaltak, elhangzott az „asztaláldás”, amit rendszerint a pap, vagy annak híján egy arra betanított pohárnok mondott el szép halkan. Ezután leültek: a ház úrnője az asztalfőn, a házigazda

az asztal túlsó végén. Belül a fal mellett a padokon az asszonyok és lányok, a másik oldalon a férfiak. A házigazda megkezdte a kínálást, mire a férfitendégek mögött álló inasok, rendszerint kinek-kinek a saját inasa, beadta a kést, majd az asszonyok is „kivonták késeiket és villáikat”, melyeket egy hüvelyben az övükre kötve viseltek

Az ételeket az étkefogók, az italokat a pohárnokok szolgálták fel. Az utóbbiak feladata volt gondosan figyelni arra, hogy a poharaik mindig teli legyenek. Ez meglehetősen nagy munka volt, mert a férfiak bizony elég sűrűn ittak; az asszonyok az eléjük helyezett kis ezüst poharaik szélét legfeljebb csak a nyelvük hegyével érintették. Inni muszáj volt és – illett is. Bethlen Miklós írja, hogy bár ő a vendégeit mindig a legjobb ételekkel és italokkal látta el, mégis lassankint elmaradoztak a házától, mert ő maga sohasem ivott. Emiatt annyira megharagudtak rá, hogy vendégül sem hívták.

A vendéghívásnak is meg volt a maga formája. Magyar szokás szerint az ebédre két hívást kellett várni. Ezt annyira megszokták, hogy külföldön jártukban is elvárták, ami persze sok félreértésre vezetett. Kemény János írja önéletírásában, hogy mikor 1630-ban Bécsben időzött, Dietrichstein gróf ebédjére nem ment el, mert a gróf csak egyszer – előtte való nap – hívta meg, holott ő másnap kora reggel a szállásán várta a második meghívást. Nem tudta, hogy Bécsben csak az egy-szeri hívás divatos.

Az étkezés végeztével újabb asztaláldás, majd ismét kézmosás következett. Ha a bor jókedvre hangolta a társaságot, behívták a zenészeket, akik hallgató nótákat játszottak. Gyakran azonban táncra is kerekedtek s táncoltak vacsoráig, mikor a bő étkezés megint előlről kezdődött.

Általában a z étkezésre sok időt fordítottak: ebéd, vacsora együttvéve naponta 4-5 órát vett igénybe. Családi körben, különösen ha a ház una távol volt, kevesebb félét és rövidebb ideig ettek. Ha a ház ura nem volt otthon, vendéget fogadni nem illett. Egyébként pedig a vendéglátás nagyon gyakori volt s olyankor véghezvitele nem volt a dinom-dánomnak. Ez azonban korántsem speciális magyar szokás, így volt ez évszázadokon át egész Európában

A mai – sokkal mértékletesebb – ember alig tudja elképzelni, hogyan lehetett valamikor annyifélét összevissza enni. Pedig bizony nem csipegették az ételt, hanem ami elébük került, azt mind meg is ették. A „nagyevők” akkoriban országos híresek voltak s mindegyik európai nemzet büszkélkedett néhány nagyétvágyú fiával. S hogy ez az étvágy milyen méreteket nyilvánult, legyen elég csak egy példa: a XVIII. században egy Kohnicker nevű passauai polgár egyúttében két egész borjút elfogyaszt s rá húsz liter bort iszik.

Az ivás is a mértékitelenségig csapott. A németek ugyan ma is elég sört isznak, de pl. a XII-XVII. században sokkal többet fogyasztottak. A nők is derekasan

san söröznek; a XVI. században Erzsébet angol királyné udvarában a dámák már a kora reggeli órákban sós heringet majszolnak s rá kannaszámra hajtják fel a sört, 1582-ben Johann Rasch könyvet ír arról, miképpen lehet sok bort, sört lerészegezés nélkül fogyasztani s egész recepteket állít össze olyan gyógynövényekről, melyeknek előzetes elfogyasztása után annyit ihatik bárki, amennyi csak belefér. Egy 1617-ben megjelent német könyvben dicsekedve említi a szerző, hogy a mulatók polgárcsaládoknál már délelőtt tíz óraker kezdődik az ivás s csak este hat óraker ér véget, S e mértéktelen ivásban a nők is részt vesznek. Asszonyok egymást hívják nagy ivóösszejöveletekre; a vendéglátó asszony a többiektől mindig szép koszorút kap s ezzel a fején, ül az asztalfőn. „Kranz Fressereien, vagy „Kranz Mahlen”-nek nevezték ezeket a pletyka-összejöveleteket s ezek nyomán alakultak ki később a kávézás divatba jöttekor a „Kaffeekränzchek”.

A gáláns kor híres rokokó dámái sokat ittak. Montespan márkinő, Bourbon hercegnő és leányai, Berry hercegnő és a „többiek úgy isszák az akkoriban kedvelt Koissolis de Turin likört, mint a vizet.

A kávé-, tea- és csokoládéfogyasztás különösen az európai porcellán feltalálásával jön divatba. A tea Kínából kerül Európába s miután megkedvelik, csakhamar divatba jön azt eredeti kínai csészéből inni: így kerül a porcellán Európába, ahol csakhamar szintén előállítani tudják. A csokoládét a spanyolok honosítják meg; már

IV. Fülöp udvarában divat, hogy a dámák naponta tizenöt-húsz csokoládét megisznak. Spanyolországban még ma is a bontómhoz tartozik, este, színház után jó néhány csésze csokoládét elfogyasztani.

A porcellánal egyszersmind a legszebb dísz kerül az asztalra. A lovtagkorban és a renaissaneében az asztaldísz egészen más: cukorból készült várak, pástétomok, fészkek élő madarakkal, vaddisznófejek szépen körítve, tengeri hajók tésztából, zöld pázsittal körülvelt vízen medencék, bennük eleven halak, kis ligetek, bennük sült galambok; kalácstésztából formált pelikán, tyúk stb. Gyakoriak még az asztalon a hit szerint a mérgezőstől megóvó talizmánok, kígyónyelv, pápa- vagy narvál fogtöredék stb. Ezeket a tányér alá rejtették.

A rokokóval az annak képére és hasonlatosságára teremtett porcellándísz kerül uralomra. S valóban, a porcellán a rokokónak született: anyaga könnyű, törékeny, for.-nája és díszítése stílszerűen csak filigrán lehet, olyan, mint maguk a rokokó dámák, kiknek apró kezeckéi, hegyes kis ujjai, parányi lábcskái mintha már a természettől is – porcellánból lennének. A kávécsésze is a porcellán diadala, sőt a kávé elterjedése is. A rokokó teremtette nagy virágkultusz is hű segítő társra talál a porcellánban. Szébbnél-szebb vázák népesíthetik be a lakomák pazar díszítésű asztalait, melyekről csakhamar eltűntek az arany, ezüst, ón tálak és tányérok, hogy végképpen átadják a helyet a porcellán asztali készleteknek, melyek elsejét 1734-ben készíti a meissenai gyár,

majd az 1744-ben Mária Terézia személyes irányítása a került bécsi gyár egymásután készíti remekbe a híres Alt-Wien asztali készleteket.

*

A porellánnal megváltozik az asztal képe, egészen másképpen alakul az *asztalterítés művészeit*.

Erről is essék néhány szó. Az, hogy milyen legyen az asztalunk, ünnepi, vagy köznapi köntösében, – szintén a jó ízlés, a műveltség kérdése. S ehelyütt máris hangsúlyozzuk, hogy a terített asztal is elsősorban a miénk legyen, akárcsak az otthonunk. Ne *másoknak* parádézzunk vele, hanem a magunk gyönyörűségére tegyük széppé, hangulatossá és – célszerűen használhatóvá.

Rend, kényelem és ízlés honoljon az asztalunk on, erre ügyeljünk mindig; egy percig sem szabad az asztalterítésnél arra gondolnunk, hogy „jó lesz akárhogy, – hiszen úgyis magunk közt vagyunk!” Az első a rend, a tisztaság, s azután a kényelem: ne üljünk szorosan, de a tányérok, poharak, evőeszközök elrendezése sem legyen zsúfolt, jusson bőven hely az ételes tálnak, a vizes-boros üvegnek, az asztalkendőnek, a kenyérkosárnak és gyümölcsös tálnak, legfőképpen pedig a legszebb asztaldísznek, a – virágnak. A tányért, evőeszközt, poharat inkább gyakrabban váltsuk, semhogy sok helyet elfoglaljanak. A vendég előtt csupasz asztal sohase álljon, legalább egy tányér mindig legyen ottan. Régi, előkelő szokás, hogy a használt tányér helyébe nyomban egy tisztát

tesznek addig is, míg a követő étel számára melegített tányérra teszik.

A terített asztalon általában a fehér szín legyen az uralkodó, mert ez a tisztaság jelképe. A virágdísz azonban lehet színes, lehetőleg egyszínű, bár sok helyütt a tiszta fehér virágdíszet tartják az asztalon a legszebbnek. A némely helyen kedvelt színes boros poharak (a vörös szín csúnya, a halvány zöld még megjárja) – esztétikai és célszerűségi szempontból nem ajánlhatók. A bornak szeretjük a színét látni, így még az aromáját is jobban élvezzük.

A virágot is a színhatása miatt szeretjük az asztalukon. Sőt a terített asztalnál a színhatás teljesen elnyomja a virág formájának a hatását. Már a régi egyiptomiak és görögök is virággal díszítették az asztalukat, a rómaiak pedig egyenesen virágerdővé varázsolták. Ezt ma már nem tartjuk ízlésesnek. Ma az a felfogás, hogy a terített asztal maradjon az étkezésre szánt kellemes használati tárgy, de névjegyén soha – *virágágy*. Éppen ezért nem helyes ha az asztalt – mint az némelyütt (angol mintára) szokás, mindenféle zöld füvekkel, levelekkel telehintjük, levél- vagy virággirlandokkal tömjük meg. Kissé nyárspolgáris az is, ha az összehajtott asztalkendőbe egy szál virágot teszünk.

Az asztali virág elrendezésénél főelv legyen, hogy magas vázába helyezett nagy virágcsokrokkal ne zárjuk el egymástól a szabad látást. Nagyon kellemetlen, mikor a szembenülők egyást a virágos váza miatt nem láthat-

ják. Ha az asztalt minden oldalról teljesen körülülik, a legcélszerűbb a virágot kis, alacsony porcellán vagy üveg kádakba, íalakba tenni; ha azonban mégis hosszabb szárú virágot, pl. rózsát akarunk az asztalra tenni, akkor csak vékony karcsú üvegvázába tegyünk egy-két szálat. Ez dísznek és színhangulatnak elég. Hasonló okból lehetőleg ne rakjunk az asztalra magas, széles gyümölcsös ée süteményes tálakat (Aufsatz); ezek nemcsak a látást gátolják, de egyszersmind zsúfolttá, nehézkesé teszik az asztalt.

Az *evőeszköz* célszerű, – könnyen, kényelmesen és jól használható legyen. A kés vagy villa nyele ne legyen súlyos, agyondíszített. Legyen szép, jó formájú s ami a legfontosabb, a késnek legyen némi éle, a villa viszont ne legyen nagyon hegyes. Az ízléstelenségnek kiáltó példái azok a „porcellán” nyelvű és „aranyos” pengéjű sajt- és gyümölcs-kések, – amelyeket senki emberfia nem tud jól használni s mégis ott fenyegetnek csaknem minden vendéglátó asztalon.

Az ízlés és vele a kényelem követelménye az is, hogy ne tegyünk az asztalra olyan só- és fogvájó-tartókat, cukorfogókat s más egyébeket, melyeknek a használata fortéllyal jár. A vendég – teljes joggal – nem szereti, ha rébuszokat adnak fel neki. Hasonlóképpen nem kellemes, ha pl. a csészének olyan a füle, hogy nem lehet jól megfogni; ha az „Aufsatz” könnyen felborul, vagy a felső tányérlapja megbillen; – vagy ha a gyümölcsöt úgy rakják a tálra, hogyha egyet kiveszünk belőle, a

többi szétgurul. Kellemetlen az is, ha a pohár könnyen billenő, ha a kenyérkosár fenekén „csipke terítő” van, mely a kenyérre ráragad, mikor azt kivesszük a kosárból; – ha az asztalfutó csipkés szélében a cukortartó lába megakad; – ha a rumos üveget drótketrecbe zárva adják fel, úgy hogy percekig tart, míg a helyére vissza tudjuk tenni, stb., stb.

Az étkezés mindig a könnyed hangulat jegyében játszódik le, – a terített asztalnak tehát az egész *stílus*a könnyed, derűs és – intim hangulatú legyen. Ehhez simuljon az asztal esti *megvilágítása* is. „A terített asztalra lehetőleg ne kerüljön *sok* – felülről eredő, egyenletesen elosztott fény, mely az egész szobát egyformán teljes fényárban tartja. Elég ha egy felülvilágító kisebb láng ég s magán az asztalon legyen azután több – lehetőleg színes burájú lámpa, A múlt század nyolcvanas éveiben az volt a divat, hogy a finom poroellán és ezüsttel díszített ünnepi asztalokat csak annyira világítsák meg, hogy ami az asztalon volt, az mind fényárban úszott, egyébként a szobában sötétség volt. A kiszolgáló személyzet sem volt látható s csak a homályból bukkant fel, valahányszor az asztalnál dolga akadt. Ez a megvilágítás jobban önmagára utalja az egész asztaltársaságot, tehát intimebbé teszi s azonfelül – az így előálló sötét háttér, – akár csak egy páholyban – jobban érvényesíti a női szépséget, az arcbőr üdeséget, az ékszerek csillogását.

A terített asztalnak ilyen intim megvilágítása, mely újabbán a mi éttermeinkben is már divatos - esztéti-

kailag nagyon szép, kedélyileg pedig nagyon előnyös. A legszebb megvilágítás azonban kétségtelenül a szép stíluso» ezüst karosgyertyatartókba helyezett – valóságos gyertyák fénye. Ez roppant úri, elegáns doloff. kti-lönösen, ha a gyertyatartókat az ebédlőbe vonuló vendég-sereg élén viszik az asztalra.

A terített asztal esztétikájához tartozik az is, milyen legyen az asztalnál a beszéd, csevegés. A régi nagyurak terített asztalánál a bon-ton tiltja, a komoly vitát, a tudományos fejtegetéseket: ott csak szórakoztató derűs, beszélgetésnek, anekdotáknak és a – könnyed pletyká-nak engedtek helyet. Természetesen, ez korántsem zárja ki, hogy a szellem, az esprit ne érvényesüljön. Sőt, – a művelt, szellemes ember mindig megtalálja a módját és a formáját annak, hogy a terített asztalnál is elmés és tartalmas legyen. Az asztal körüli társalgás művészeté-nek a lényege: szórakoztatóan, elmésen, könnyedén, és – könnyen érthetően kel akár a víg, akár a komolyabb dolgokról beszélni. A „fehér asztal” mindig a könnyű *megértés* hazája legyen, mintahogy évezredek óta, vala-mennyi népnél, a legádázabb ellenfelek közt is mindig a megértés útját szolgálta.

Az étkezés és a társalgás lehetőleg *zavartalan* legyen. Ennek érdekében kerülni kell a nálunk is annyira szu-kásos „kínálást”, előfordul, hogy szellemes emberek az érdekes mondanivalóikat képtelenek pl elő-adni vagy befejezni, mert éppen mikor a legjavában, szívvel-lélekkel beszélnek, – rájuk támad a kínálás s a

legszebb mondatukat a torkukba forrasztja egy kíméletlen hang: „ugyan kedves uram, vegyen még abból a sajtból”.

Általában főelv legyen: a vendégnek hagyjanak békét és pedig úgy az asztal körül, minit, egyebütt. Nagyon okos, célszerű és – kellemes az az angol eredetű szokás, mely a vendég legnagyobb megtisztelését abban látja, hogy – békét hagy neki. Ajánljuk ezt azoknak a háziasszonyoknak a figyelmébe, akik azt hiszik, az az előkelő, hogyha a vendéget kizárólag ők mulattatják s akik – különösen a vidéken, – folyton a vendég nyomában vannak, ahelyett, hogy magára hagynák, hadd sétáljon egy kicsit a kertben, hadd pihenjen le délután. A leghelyesebb, – ahogyan némely vidéki úrikastélyokban szokás: a vendégnek megvan a maga szobája, ahol, ha kívánja, egyedül étkezhet is, avagy csak a reggelit, ebédet, vacsorát jelző harangszóra mutatkozzék a háziak előtt.

Az asztali vendéglátásról még valamit: az asztalfőn mindig ház úrnője üljön. Nincs izléstelenebb, mikor a *férfi* ül a főhelyen és pedig akár családi körben, akár vendégségkor. A *vendég* férfit és nőt akármilyen előkelőek sosem ültessük az asztalfőre. Ez nem udvariasság, megtisztelés, hanem – szolgálalkúség. A terített asztalnál minden körülmények közt a ház úrnője az első személy. Őt nem előzi sem rang, sem kor, sem apósnanyós vagy öreg tanti. Ugyanez áll a magánháznál adott politikai vagy hivatalos lakomákra is. A házigazda pe-

dig az úrnővel *szemben* foglaljon helyet » mindkettőtől első helyen jobbra s leginkább megtszteni óhajtott vendég s úgy sorban balra és jobbra a többiek. Természetesen, – az asztali sorrend miatt érzékenykedés, vita, szemrehányás mindig volt és lesz, de jó érzéssel, finom tapintattal el lehet mégis kerülni. A fontos az, a háziasszony mindig jó előre gondolja meg, kit. hova kell ültetni, ne az utolsó percben kapkodjon, tétovázzon. Ügyeljen arra is, hogy egymás mellé lehetőleg olyanokat ültessen, akiről tudja, hogy *van* egymás számára mondanivalójuk.

Itt megemlítjük azt a mulatságos szabályt, amit egy modern német illemkönyvben olvastunk, hogy t. i. a testesebb vendégeket – szomszéd nélkül – az asztal végére kell ültetni.

Régi, előkelő és szép szokás, hogy a hölgyeket karonfogva vezetik az asztalhoz. Számtalan magyar úri háznál még ma is, a legszűkebb családi körben, a férj a felelőségét ugyancsak karöltve vezeti fel. Hasonlóképpen úri eleganciára vall, mikor a családtagok az étkezéshez külön átöltöznek. Ehhez persze idő is kell, amire a vidéki kastélyokban inkább telik.

Az illemkönyvek megemlékeznek még arról is, milyen legyen az ételek sorrendje s hogy ebédre, vacsorára legalább hány ételt kell felszolgálni. Egyik német illemkönyv például eieagansLvacsora menünek a következőket ajánlja: bouillon leves, osztriga, hideg hal, pecsenye körítéssel, pástétom, sajt, krém, gyümölcs, fekete kávé,

A világháború „illemтана” kissé mérsékelte az ilyen »elegánciát», de ettől eltekintve, az ételek összeválogatását nem az illemtanból, hanem inkább a szakácskönyvből kell megtanulni. A lényeg az legyen: a vendéget nem kell agyonvetni, nem szabad az evésnél agyonfárasztani. A vendéglátó asztal nem hizlaló intézmény, hanem a társaséletnek egyik kedves és kellemes gyűlőhelye.

A vendéglátásnak is meg van a maga kultúrája, művészete, *stílusa*. S ez a stílus legyen elsősorban, *egyéni*, ez teszi kedvessé, vonzóvá. A vendéglátó háziasszony ne pózoljon, ne legyen *betanult* szertartásos, ne adja az „előkelőt”, ne akarjon udvari szokásokat, cerimóniákat utánozni, – mert a cerimónia megfelelő környezetben régi tradíciók alapján és megokoltan fejlődött ki bizonyos alkalmak nélkülözhetetlen szükségletévé. S hogy ilyenné lett s hogy mindig alkalmazzák, annak meg volt és meg van a maga mélységes értelme és jelentősége. Minél kulturáltabb valaki, annál jobban megérti ezt s annál kevésbé fog annak utánzására törekedni, ahol az nem helyén való.

Csak a parvenü és a snob utánoz, az igazi úr minden tanulmányozás és majmolás nélkül meghálálja..az egyéniségének megfelelő legjobb módját annak, hogy a házánál az együttlét nemcsak a vendégnek, de ömagának is könnyű szórakozás, kedves öröm és kellemes emlék legyen.

Társaság. Szalonélet.

Az ősemler kitekint a barlangjából s egy hatalmas szarvasbikát pillant meg. Szól a szomszédoknak, segítenek elejteni a vadat. A társaság felkerekedik, a vad csakhamar a zsákmányuk lesz. A húsát együtt szétdarabolják, az asszonyok megsütik, s az éhes férfiak és nők együtt a tűz köré ülnek s ott vidáman falatoznak, miközben a vadászat izgalmaíról beszélnek, vitatkoznak. íme, a társasélet első megjelenése.

A vad népek megtámadják a szomszédos törzset. A vállalkozást siker koronázza: az ellenség vezéreit elfogják. – Egybehívják erre a törzs nagyjait és azok asszonyait, a foglyot ott előttük kínozzák, majd felkoncolják, a halálhőrgése a mulatságuk. A siker örömlében táncot lejtenek, a harc eseményeit énekbe foglalják: száll az ének szájról-szájra; íme a hős rege, majd a költészet. A társasélet tehát az irodalom és a művészet jegyében születik meg. Ének, tánc, költészet az első művészi nyomok.

Ugyancsak már a legkezdetlegesebb ősaUapotban kialakul a tekintély tisztelete, a megkülönböztetés, a kiüntetés, a rang és – osztály különbség. A vadászatban vagy harcban legbátrabbnak, a legügyesebbnek megtisz-

telés jár: az étkezésnél megkülönböztetett helyre ültetik, a külsejére is kap valamelyes külön díszet, díszesebb fegyvert viselhet, az asszonyának is kijár a tisztelet. S mindezt öntudatos méltósággal viselik. Már az ősember is szereit kiemelkedni a köznapi szürkeségből s embertársai ösztönszerű készséggel és büszke örömmel juttatják a megkülönböztetést az arra. érdemesnek.

Az ember éppúgy nem tud *egyforma* lenni, mint ahogy nem képes *egyedül* élni. Az ember kezdettől fogva *társas* lény. S a társaséletben, amely kezdetben nem egyéb, mint a nagy eseményeknek és azok szereplőinek ünneplése, a kiválóbbak természetszerűen mindig megtartják a vezető szerepet s a többiek ezt szívesen és büszkén ismerik el.

A társasélet kezdettől fogva megkívánja körében az *előkelőt*, vagyis, a társas együttlétnek természettől fogva hajlama van az előkelőbb szintájra való emelkedésre; másképpen: a társasélet természettől fogva hajlik valamelyes vonatkozású arisztokratizmus felé.

Az emberi kultúra első nagyobb fejlettségi fokán *Egyiptomban* már teljesen arisztokratikus társaséletet találunk. A két fővárosban, Memphisben és Thébében vidám, zajos élet; pompás palloták ezreiben, gyönyörű kertekben, kincsekkel megrakott termekben hullámszik fel alá a jókedélyű, mulatni vágyó társaság, melynek középpontjában a nő, a ház úrnője pompázik, drága ékszerekkel, festett arccal, művészi frizúrával, illatos hajfűrtjében lótusz virággal, kezében ugyancsak virág,

amit vendég hölgyeivel cserél, oldalán egy kis gazella, vagy antilop, mint elmaradhatatlan háziállatok. Esténkint nagy lakomák, meghatározott ételrenddel (a ma már oly megszokott *menüit* Menesz, egyiptomi király találja fel). A társaság kis asztalok köré telepedik, egy-egy asztalkához csak ketten férnek (a mai zsúrasztalok öse!) s ott vidám kedélyben, jól mulatnak, és – pletykáznak, ami akkoriban is oly nagy veszedelem, hogy törvényt hoznak ellene.

Az assyroknál talán még zajosabb élet: nagy ünnepek, felvonulások, melyek során az aranyat, ezüstöt, a drágaköves finom ékszereket társzekereken hordozzák körül. A paloták berendezésében pazar porapa, a bútor kevés, de roppant fényűző: a ma is divatos empire bútorstílusnak a mainál sokkal pompázatosabb némely alkotó-*L*-leme e korból való. – Ahasvérus király vendégei márvány, ezüst vagy színarany padokon ülnek, pompás drágakövekkel ékesített arany serlegekből isznak.

Ha nem is ily pompázatos, de hasonlóan élénk a társasaiéit a zsidóknál is, akik nagyon vendégszeretőek s a dús lakomák falatjait a szegényekkel megosztják. A zsidók, – ellentétben az egyiptomiakkal, nem ki» asztalkáik körül kettesével, hanem nagy asztalok köré telepednek és pedig nem pamlagra dőlve, félig fekvő helyzetben, mint a görögök, hanem hosszú asztalok mentén körülfutó padokon sűrűn egymás mellett *ülnek*. Az asztal egyik hosszabbik oldala szabadon marad, hogy azon át szolgálják fel, tegyék az asztalra az ételeket. Az

utolsó vacsoráról készült számos művészi festmény is – korhűen – mindig *ilyen* asztalokat ábrázol. Az asztal egyik hosszabb oldalának szabadon hagyása egészen a XVIII. századig fennmarad. A hosszú nagy asztalok körül való ültetés tehát eredetileg zsidó szokás!

A terített asztal körül, az ültetés sorrendje miatt már akkoriban rangviták keletkeznek. A biblia számos ilyen esetről tesz említést: többször előfordult, hogy Krisztus társaságában többen az első helyre akartak ülni, mire a Megváltó megpirongatta őket, mondván: „Ha valaki téged vendégül hív, ne telepedj mindjárt a főhelyre, mert lehet, hogy egy náladnál különbet is meghívtak s akkor azt mondják neked, térj ki előle, mire szégyenszemre, lejjebb kell ülnöd. Ha vendég vagy, inkább az asztal végére ülj s ha akkor a gazda azt mondja, ülj feljebb, akkor te máris tiszteletben állsz azok előtt, akik veled egy asztalnál ülnek.” – Krisztusnak az a másik híres mondanása: „az elsőkből lesznek az utolsók” – szintén egy ilyen asztal körül való ültetésből eredő rangvita alkalmából hangzott el.

Az egyiptomi, asszír, perzsa és a zsidó társasélet jóformán teljesen az étkezés jegyében zajlik le. A görögöknél a helyzet hasonló, de azzal a különbséggel, hogy a terített asztalnál nagy szellemi tornákat is vívnak, filozófiai problémák felett vitáznak, majd művészi énekben, táncban, zenében gyönyörködnek. A szellem, a tudás a görögöknél jut elsőízben nagyobb szerephez a társadéletben,

A görögök észjárása tiszta, világos, egyszerű. A dolgokat minden zavaró vonatkozástól menten, a maguk lényegében és egyszerűségében látják. Kifejezőmódjuk ehhez képest rövid, tártai mtas, keresetlen, őszinte, közvetlen.

Derűs az égboltjuk, a filozófiájuk, a kedélyük, a szellem- és érzésviláguk. Életmódjuk kényelmes, nem sok munkát kívánó. A meleg éghajlat folytán kevesebb kell a gyomornak, kevesebb ruhára; – a házak is könnyebb szerkezetűek, olcsóbbak. A szükséglet tehát általában csekély; kevés munkával megszerezhető. Ezért jobban ráérnek a közügyekkel foglalkozni. S ott sincsenek bonyolult problémáik. Az állam, – egy-egy kis város, ahol az események közérdeklődés mellett, mindenkinek a szeme láttára játszódnak le. Mindenki lát és hall mindent, hozzászól és ért is mindenhez. Ezért az államéletük tulajdonképpen egy kellemes *társasélet*; a polgárok - együttértő és cselekvő *társaság*, melynek világos eszű és jó kedélyű tagjai szép harmóniában élnek. S ez a harmónia egész lelki és szellemi életükre kiterjed. A vallásuk, a művészetük, a filozófiájuk, a politikai életük, az otthonuk mind csupa harmónia; – ilyen tehát a társaséletük is.

A görög társasélet alapja a szívből jövő vendégszeretet, amely apáról fiúra, szent hagyományként száll. S hogy a mindenkori utódok is mindig megtudhassák, mely családok voltaik az apák jó barátai, ismertető jelül összehajtható kis fatáblácskákat készítettek, rajtuk a név

vagy valamelyes más jel s az első látogatáskor e táblácskákat egy rabszolgával beküldték a házigazdához, hogy ezzel érkezésüket és – a régi családi összeköttetést jelentsék. Íme, a mai vizitkártya ősi formája, eredete.

Mint jellemző adatot megemlítjük, hogy a vendégszeretet nem egyszer mértéktelen túlzásokba csapott. A vendéglátóbb házaikra az emberek százai kaptak rá. Emiatt a hatóság kénytelen volt a vendégek számát *maximálni*. Harminc vendégnél többet nem volt szabad fogadni s ki e tilalmat megszegte, súlyos büntetést kapott.

A házigazda és vendégei egymást kölcsönösen megajándékozták. Remekművű serlegek, ezüst kenyérkosarak, finom szövetek, ékszerek a gyakoribb ajándékok; mind művészi kivitelben. Ily módon fejlesztették a közízlést – munkát adtak az iparművészeknek.

A művészet pártolása; Perikles korában vesz niágyobb lendületet. Az általa emelt nagy középületek művészi pompája a magánosokat is szép, művészi otthonok teremtésére ösztönzi. S a Kelettel való sűrűbb érintkezés folytán e derült, napfényes, emelkedett ízlésű otthonokba mind több pompa és fényűzés kerül s vele a társasélet finomabb de – kiesapongóbb is lesz. Alkibiades e kor s minden idők első niagyobbszabású világfia, az első igazi életművész, a mai európai elegancia tulajdonképpen való megteremtője.

A társasélet e megírnom od ásábafl kiváló nők viszik a főszerepet. Tudományos és irodalmi szalonjaik az első ősei a renaissance és a gáláns korbéli dámák világjelen-

tőségű szalonjainak. S e társaséletben Euripides. Sokrates, Aristophanes, Plató, Aristoteles, Aischylos viszik a főszerepet s mindenkor szép és szellemes dámák társaságában, kik az öltözködés és a szépségápolás művészetében is kiválóak és – ötletesek: ízlésük bámulatosan finom, választékos, a harmónia iránt való érzékük csodával határos.

E dámák szellemi életével és ízlésével lépésit fejlődik a szabadabb életmódra való hajlamuk, mely a társasélet erkölcsére csakhamar rombolóan hat. Ennek visszahatásaként, még inkább a növekedő keleti befolyás alatt a nő csakhamar kordába kerül: az asszonyt kezdik egészen ázsiai módra elnyomni. Ezzel együtt azonban a társasélet sokat veszít az erejéből, a bájából és - pompájából. Görögországban nem is kerül viasza korábbi piedesztáljára, de annál intenzívebben fejlődik Rómában, hogy azután később ott ils kiélje magát.

A *római* nő sokkal szabadabb, mint a többi, akkori kultúrált népek asszonyai s ennek szembetűnő nyoma marad az egész római társaséletben.

Róma társasélete kezdetben szintén csak a terített asztal mellett való, szerény, nyárspolgári mulatozásra szorítkozik, s ebben csaknem teljesen hasonló a Solon korabeli görögök egyszerűbb társaséletéhez. Családi és szűkebb baráti körben folyik a csendes szórakozás s az ősrómai büszke rá, hogy egész életmódja egyszerű, igénytelen. A római nehézkes, lassúbb észjárású, mint a görög s ezért nem olyan eredeti, szellemes, ötletes és

művelt a társasélete, mint a görögöké. De azért van magához való gyakorlati esze s osakhamar belátja, hogy az eleven társasélet, a jó modor, a társadalmi ügyesség, elősegítik a – politikai és hatalmi érvényesülést. A meghódított provinciákba küldött kormányzóktól elsősorban jó modort, ügyes, társadalmi szereplést kívánnak.

– Aemilius Paulus, a híres macedóniai győző mondja: ”egy jó lakomát vagy színjátékot ügyesen rendezni, van olyan szellemi feladat, mint egy csatát megnyerni s valóban méltó egy nagy hadvezérhez.”

Róma fejlődésével mind nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a társaséletnek, amely a keleti pompa és a görög kultúra befolyása alatt mind fényűzőbb lesz, sőt

– a császárság korában már a szertelenségbe csap. A császárság idejében Róma már a társadalmi konvencionálizmusnak, sőt az esztelenségig vitt formalizmusnak az örjögője.

„*Officia*” – így nevezik a társadalmi kötelezettségeket, melyek alól senki sem vonhatta ki magát, legkevésbé a magasrangúak. Csak az boldogulhatott, szerzhett jobb állást s vele vagyont, aki a társasélet fortagába niagát testestül-lelkestül belevetette s a társadalmi formák szigora szeimeltartásával úszott az árral. S ez a társasélet már a kora reggeli órákban megkezdődött, akkor fogadják a klienseket, kora délelőtt teszik a látogatásokat, délután a lakomák, mulatozások következnek.

A társaságbeli rómainak nem szabad elmulasztani

egyetlen alkalma sem, mikor az ismerőseivel szemben valami figyelmet tanúsíthat. Szerencsekívánatok születésnapon, vagy hivatali előléptetéskor, beteg- és részvétlátogatások; családi ünnepek, lakomák, házi multságok, megbeszélte találkozások a nyilvános sétáibelyeken, a fürdőkben, a templomokban, nyilvános könyvtárakban, könyvárusboltokban, az orvosok rendelő szobáiban: sőt még a borbélynál is. Mindezekon felül sűrű összejövetelek a nyilvános játékokon, a cirkuszban, az amfiteátrumban, a gladiatori mérkőzéseken., a kocsiverenyeken, az állatviadalokon, a kocsi- és az atlétaverenyeken. Kötelező volt még a jelenlét az ismerősök pőréinek tárgyalásain, a jobbnévű szónokok-ügyvédek szereplésekor, a költők felolvasásain. Ez utóbbiak voltak a legunalmasabbak:, már azért is, mert tavasszal és ősszel hónapszámra egyfolytában, nap-nap után akadt valami felolvasás. Erről a mániáról azt írja Juvenális, hogy még a tűzvésznel is borzasztóbb csapása volt Rómának. Gyakran már csak az vonzotta az ilyen előadásokhoz az embereket, hogy a megjelentek közt pénzadományokat osztottak szét.

Ez a tartalmatlan, céltalan konvencionálizmus Róma jobb polgárainak csiakneim minden percét igénybe vette. Martialis panaszkodva írja, hogy az ember egy percig stem ura a maga idejének s az egész élete haszontalan szaladgálások közt telik el.

Igaz, hogy a társaséletnek ilyenforma, berendezése na.gyrészbem szükség is volt. A társaságbeli »agy ele-

venség, a vele járó szédületes pompa és fényűzés vonta el sokáig a meghódított provinciák figyelmét attól, hogy – Róma már régen nem erős, a belsején már ott rágódik a féreg, mely egy napon talán majd egyszeriben végea vele. A folytonos nyilvános játékok viszont a népet kábították, a nagy urak örömeinek részesévé tették s így a nép az előkelőkkel egy társaságban, együtt szórakozva és mulatva – felejtette a maga baját s nem tört ki forradalomban.

Róma fénykorában a *szociális* bajokat a társaséletnek a népre való kiterjesztésével orvosolták, vagyis, a társasélet ott jelentékeny belpolitikai célokat szolgált: a lélek nyugalmát, a különböző társadalmi osztályok egyensúlyban tartását mozdította elő. Természetes azonban, hogy mihelyt az előkelők társasélete a legféktelebb dőzsöléssé, pazarlássá s vele erkölcstelenséggé fajult, – ez sokáig titokban nem maradhatott s a dorbézolásban elerőtlenedett Rómát csakhamar eléri végzete: a nagy birodalom megdől s vele pusztul a sok rossz, de elvész jóidőre a sok jó is; a művészet szerezete, a finomabb társadalmi formák és az – *elegancia* is.

Bizáncban még egyszer fellángol ugyan a kultúra és a pompa fénye, de utána hosszú időre kialszik lángja. A kereszténység szelíd erkölcsöt, egyszerű igénytelenséget, emberbaráti szeretetet, házias családi életet plántál a szívekbe, a dőzsöléstől elpusztult embert visszavezeti önmagához, elmélyedésre, magábaszállásra készíti s ez alapon benne új kultúrát, emelkedettebb világszemléle-

tet gyűjt, amely lassú, de szolid fejlődéssel egy egészen más irányú társasélethez vezet, melynek első jelentékenyebb állomása a lovagkor s vele a *nő* tisztelete, melynek jegyében az egész akkori társadalmi élet kialakul. Erről már egy előző fejezetben szóltunk, valamint arról is, hogy e kor társasélete jóformán teljesen a terített asztal és a lovagi tornák körül játszódik le, ezúttal legyen elég annyi, hogy ez a kor ugyancsak túlzásokba csapott s a végén a túlfinomoclott romantikából a parlagi nyerseségbe, a durvaságba sülyedt.

A középkor javát európaszerte örökös harcok töltik be, a férfiak inkább bátorságra, ügyességre, nyers erőre van szüksége, mint társadalmi rutinra és – műveltségre. Gondoljunk csak arra, hogy az akkori – ma már történelmi nevű hősök nagy része írni-olvasni sem tud, lelkülete elvadult, a szép iránt semmi fogékonysága nincs; harc, párbaj, mérkőzés, orgyilok, erőszak, nagy evés-ivás és dőzsölés, – ez az életük, a – haláluk. \$ az tart mindaddig, míg a *renaissance* az egész Európát újjá nem teremti.

A renaissance lényege: az ember egyéniségének felszabadítása, tudatos kiművelése és szabad érvényesítése. A renaissance embere megunja az egyéniségét lenyűgözve tartó mindenféle korlátokat, nem akar vakon alázas pária maradni: önálló életet akar élni s ennek példáit a klasszikus ó-ikori írásaiban, emlékeiben keresi és – találja. A régi görög és római társadalmi és kulturális élet hatása alatt lelkesedik nemeslak a múlt sok

esztétikai gyönyörűségéért, de – *egyéni* életéért is. Ez a törekvés csakhamar új formanyelvet, *stilust* teremt, melynek nyoma ott van nemcsak az építészetben, szobrászatban, festészetben, iparművészetben és az irodalomban is, de ott van az otthon szűkebb környezetében is, – a lakásban, az öltözködésben, a terített asztal művészetében éppúgy, mint a házi és nyilvános társaséletben is.

A közfelfogás csakhamar átalakul: a származás már nem az egyedüli, ami az ember értékét adja, – a szellem, tudás, tehetség, általános műveltség immár elengedhetetlenek ahhoz, hogy valaki „társaságbeli” lehessen. És minél kevésbé elég az érvényesüléshez a pusztaszületés, annál inkább kényszerülve is van az egyéniség arra, hogy” magát a szelleme útján érvényesítse. S ezt mindkét nemtől egyaránt megkívánják. Mint gróf Castiglione mondja: „mindent, amit a férfi esze felér, az asszonyé is elérhet.”

A renaissance társasélet középpontjában a szép, szellemes, okos, művelt és – házias *nő* áll. A férfi még nem oly tökéletes, a sok belviszály, harc, önvédelem folytán még nyers, durva, erőszakos, hirtelen haragú, nem egyszerű rabló hajlamú, gyilkos. De lassankint megváltozik s ha harci erényeit és hibáit nem is veszti el, de kezd érdeklődni a kultúra, tudomány, a művészetek és a – tartalmasabb társasélet iránt. Immár nemcsak lovagi hódolattal adózik és gyilkos fegyvertényekkel hódol a nőnek, hanem a tudásával, szellemével és lelki nemes-

ségei is imponálni igyekeznek. Sigismondo Malatesta a büszke kényúr érdekes példája ennek a kettős férfiléleknek: erőszakos, barbár, gyilkos, – de amellett költő, humanista, filozófus és a művészetek és irodalom bőkezű mecénása. A felesége, a szép *Isotta*, Rimini úrnője nyitja meg a jelentékenyebb irodalmi szalonok sorát, ahol írók, költők, tudósok, művészek hódolnak a háziasszony kiváló szellemének.

Anők komoly becsvágyból jó előre felkészülnek erre a társadalmi vezető szerepre. Eltekintve házi nevelésüktől, amiről egyik előző fejezetünkben már szóltunk, a művészeti és tudományos kérdéseket állandó figyelemmel kísérik, a közéletbe is mindinkább beleszólnák, a napi eseményeket okos kritikával boncolgatják. Florenzben, Antonio Alberti villájában az asszonyok betenkit összejönnek s ott irodalomról, művészetről, filozófiáról, politikáról vitatkoznak, miközben gondjuk van rá, hogy gondolataikat nem csak szellemesen, de szép formában, választékosan fejezzék ki. A társasélet megfinamodásának első kimiagaslóbb jele a nemes stílusú beszéd s a renaissance kor egyik legnagyobb érdeme, hogy a művelt beszédstílus alapját ő rakta le.

Nápolyban, majd Fiórerzben, Mantuában, Ferrarában, Urbinóban, Rómában és még néhány olasz városban virágzik leginkább a szalonélet, a magas szintájú társadalmi együttlétnek ez a mindenkoron legnemesebb és legértékesebb megnyilvánulása. – A legkiválóbb szalonok *Izabella cIEste* és sógornője *Elisabetta Gonsaya*

szalonjai. Az akkori Európa egész női haut-voléeja ezt a két nagyszellemű gentil-donnát tekinti példának s lehet mondani, hogy ők a tulajdonképeni megalapozói a követő gáláns kor dániai világra szóló kulturális szerepének. A szellemes csevegés művészete az ő szalonjaikból indul világköri hódító útjára.

Izabella d'Este, „la prisma donna del mondo” – ahogy akkoriban nevezték, teljesen az esztétikai világ-szemlélet alapján áll.

Szereti a szépet, minden vonatkozásában. Ő maga is gyönyörű szép asszony, aki szépségének erejében annyira biztos, hogy – nem fél a versenytől. Udvarhölgyeit csupa bájos, szép teremtésekből válogatja össze – nem úgy, mint a kevésbé szép uralkodónők, akik környezetükben csak csúnyákat tűrnek, hogy ezáltal a maguk szépsége legyen egyedül kiemelkedő. Általános elragadtatást kelt, mikor szépségtől ragyogó udvarhölgyei élén valahol megjelenik. Gyönyörű palotájában művészi régiségek és a renaissance iparművészet remetei. Pompás festmények, szobrok, remek könyvtár – képviselve benne az egész klasszikus irodalom. A berendezési és dísz tárgyak ötleteit ő maga adja az iparművészeknek; a festőknek, szobrászoknak is témákat ad s a rendelt festmények egész kompozícióját velük megbeszéli. A festők közül állandóan dolgoznak neki: Mantegna, Giovanni Bellini, Lorenzo Costa, Perugino és sokan mások; a költők közül Bembo, Ariosto, Bernardo Tasso nemcsak szonettjeikkel hódolnak neki, de a verseiket előbb az ő

szalonjában olvassák fel s csak ha ott tetszést arattak, bocsátják nyilvánosságra.

Legjobb barátnője és sógornője *Elisabetta Gonzaga*, kinek urbinói palotája ugyancsak ia tudósok, főpapok, írók, művészek gyűlőhelye. A születés ott mit sem hátráz, a *tehetség* előtt nyitva az úrnő ajtaja. A szalonban folytonos vitasztélyek, melyek során frissül, elevenedik a szellem, csiszolódik a modor, finomodik a nyelv, a beszéd. *Elisabetta* vezeti, irányítja a társalgást, vet fel kérdéseket, megoldandó problémákat s a társaság szellemes férfiad, egymással vetélkedve igyekeznek megfelelni annak a szellemi szintájnak, melyet ez a kiváló gentil-donna megkíván.

Egy ilyen vitaestélyen vetik fel, milyen legyen a „társaságbeli” nő s: mindjárt írásba is foglalják a többek hozzászólása ntán kialakult meghatározást, amely szól vala aképpen: „Az igazi úrnő, a *gentil donna* megjelenése legyen finom, minden mozdulata legyen kecses, nőiesen lágy, fellépése legyen bájos, csupa grácia. Szókásainak és mozdulatainjak mesterkéltég nélkül való bája homályosítsa el még a szépségét is. Legyen bölcs, okos és szellemes, anélkül, hogy irigy és gőgös lenne; legfőbb erényei a nemeslelkűség, jóság és szerénység legyenek, de mindez ne homályosítsa el háziasszonyi erényeit; legragyogóbb képessége pedig az legyen, hogy a társalgást frissen, elevenen, szellemesen vezetni tudja.”

Íme, e meghatározásban ott ragyog a renaissance egész kultúrája, s benne van a társaiséletnek s vele a nő

hivatásszerű szerepének egész kincsháza. Ennél jobbat, szebbet és többet a mai nőtől sem kívánhatunk. Ez a szellem kisugárzott azután az egész művelt világra, áthatotta csakhamar az egész úri társadalmait s ettől kezdve a társaséletben közel három évszázdon át, egészen a XVIII. század végéig az *Elisabetia Gonzaga* nyomdokain haladó kiváló asszonyok vezetnek.

Valóban, a társaséletnek és iá köréből is táplálkozó kulturális és politikai életnek nagy szüksége volt a női lélek finomultabb érzésvilágára s az esztétikai szép iránt való fogékonyságára. A férfinem lelki kulturáltsága, társaságbeli csiszoltsága sokkal nehezebben fejlődött volna, ha a nő nem került volna a társasélet élére. A tudomány, az esztétika, a művészet egymagában még nem finomítja eléggé a férfit, kiáltó példa rá éppen a renaissance, ahol a gyönyörű paloták, kértek, művészi otthonok, remekművű bútorok és dísz tárgyak, gyönyörű festmények és szobrok környezetében a férfi általában mégis vad, nyers, brutális, „a nuaá fogalmiak szerint parlagi, neveletlen. Benvenuto Oellini annyira *művész*, hogy még ögy kapukulcsba, egy sátartóba is a legnagyobb művészetet viszi bele, egész lelke folyton a művészi szépért lángol, de ugyanakkor ez a lélek teljesen fegyelmezetlen, ösztöneiben állatias. Olvassuk csak az önleírását, a fele a művészi alkotások láza, a másik fele a csalás, rablás, orgyilkosság, emberölés stb. egész sorozata. S épp oly büszke a „Perseusz” szobrára, mint jrra, hány embert szúrt vagy gyilkolt le.

Lényegében ilyen lelkületű a renaissance egész férfitársadalma: A *környezet* esztétikája akkor még nem megy át teljesen *a lélekbe*, az érzésvilágba. Az *olasz* erre csak igyekezett, de nem érte el; ahhoz, hogy a környezettel a lélek is finomodjék, hogy e kettő egymással egyidejűleg teljes harmóniába kerüljön, a *spanyolra*, még inkább a *franciára* volt szükség.

A renaissance társasélet kultúrája először Spanyolországot hódítja meg. IV. Fülöp korában Madrid az irodalom, művészetek, a divat, az elegáns társasélet terén Európa legelső hangadó városa. IV. Fülöp udvarát a *Múzsák* udvarának nevezik; ott él Quevedo, Gongora a híres gyóntató, Gracián a szalónfilozófus, Calderon, Lope de Vega írók, Velasquez az udvari festő. A királynak a művészetek iránt való hajlama az egész főúri társaságot meghódítja. Az előkelőségek esténként a szalonokban gyűlnek össze. Csupa képzett, művelt, a kultúra iránt sóvárgó főurak és dámák, papok és udvariak, beajánlott idegenek; kiváló tudósok és művészek a polgárság köréből. A szalonban, egész műkiállítás, rajzok, karcok, festmények, szobrok, – ízléssel elrendezve s a társaság köréjük gyűlve bírálgatja a műremekeket, melyek közül néhányat mindig eladnak, vesznek, cserélnek. A palotákban mindenütt fellelhető műgyűjtemények ily módon gyarapodnak, változnak és – változatossá lesznek. „Virtuoso divertimento”-nak, művészi eszmecserének, máskor „conversazioni”-nak nevezik az ilyen összejöveteleket.

A nyilvános társasélet is élénk, eleven, pompázó és változatos. IV. Fülöp kertekkel övezett kéjlakában nagy színelőadások; a színpadon nemcsak költők, művészek, előkelő dámák, sőt miniszterek is fellépnek, hanem néha maga a király is. A társas ünnepélyek java Madrid fő-utcáján, a Prádón játszódik le. Pompásan, fényűzően, színdús toillettekbe feszesen öltözött dámák kocsikáznak ott, oldalukon a gavallérok serege, tüzes andtalúziai lovakon, melyekkel a dámák mulattatására bámulatos mutatványokat végeznek. Esténként lágy, halk zene, a szökőkutak csobognak; urak-dámák a fübe heveredve lakmároznak, csevegnek; színdústarka vadászmenetek vonulnak fel, élükön a király és ragyogó udvara . . .

Íme, a spanyol társasélet fénykora, mely azonban IV. Fülöp halálával és – a pénzforrások csökkenésével csakhamar alászáll s alig marad meg belőle más, mint a szertartásosság, az etikett, amely így egyedül maradván a fényes és pompás élettől elvonatkozva, veszít korábbi megokolt szerepéből.

A társaséletnek mindenféle rideg szabályokkal való korlátozása jó volt addig, míg a fegyelmetlen, műveletlen, erőszakos modorú lovagok megfommitására szolgált. Mihelyt azonban a lelki kultúra jobban fejlődött, éppen az előkelő körök voltaik azok, akik az etiketten enyhíteni igyekeztek. Erre persze az etikettbe fanatikusán belenevelt spanyol nem volt képes. A társaséletnek a közvetlenség és jó kedély jegyében való teljes átalakítása más nemzet fiaira, a– franciákra várt.

Már említettük, hogy a francia társaséletbe a finom, udvarias, jó modort s a szellemes társalgást az olasz eredetű Rambouillet márkinő szalonja vezette be. Mme Rambouillet a Mediciek finomságát, a spanyolok pompáját s a francia szellemet, kedélyt és találékonyságot gyönyörű harmóniába olvasztva, a francia társaséletet a finomság és szellem jegyében teljesen átformálja. Szalonjában írók, tudósok, filozófusok, művészek és politikusok csevegnek, vitáznak és – gyúrták a nyelvet, a beszédet finommá, választékossá. Egész szótárat állítanak össze új kifejezésekből, melyek mind az eszüknek és az udvariasságnak a szolgálatára hivatják. Précieusöknek nevezték e szalon résztvevőit és követőit s bár később a precioz-ség a szertelenségbe csapott (précieuses ridicules) – ez mit sem von le abból, hogy a Rambouillet-szalon a könnyed, fesztelen, művelt társaséletnek a megalapítója. Példája nyomán két évszázadon át sűrű egymásutánban nyitják meg kiváló dámák szalonjukat, ahol a művészet, tudomány, irodalom és a politika nagyságai találkoznak. A nagy szellemóriások, mint Corneille, Racine, Molière, Boileau, Lafontaine, Bossue, Fénelon, Descartes, Pascal, La Rochefoucauld, La Bruyère, Voltaire stb. mind ilyen szalonok állandó vendégei, gyakran ott mutatják be első ízben – mla már világraszóló műveiket s a szellemes dámák elismerő bírálata adja nekik a biztatást, izmosítja becsvágyukat s juttatja nekik az első büszke sikereket. E szalonok sora szinte végtelen; elég, ha néhány kimagaslóbb dáma nevét említjük: Char-

lotte Montmorency, Longueville hercegnő, Ninmon de Lenclois, Mme de Maimtenon, Mademoiselle Scudéry, Mme de Sévigné, Mme du Châtelet, Marquise de Lambert, Maine hercegnő, a királyi barátnők g végül Mme de *Tencin* szalonja, amely a francia szialónéletnek a leg-tökéletesebbje.

Mme de Tencin szalonjában az írók, tudósok, politikusok és más szellemi nagyságokon felül a színészek és színpadi írók is már szóhoz jutnak. A ház úrnője olyan kiváló szellem, hogy híre egész Európában elterjed. A külföld első szellemi nagyságai is törik magukat egy-egy meghívása után. Angolok, németek, dáмок, olaszok, spanyolok, oroszok fordulniak meg ott s viszik onnan szét szerte Európába a francia *ízlést*, tudományt, művészetet. Az olasz tudósok Benedek pápa ajánlatával jönnek Mme de Tencinhez, az angolokat Montesquieu ka> lauzolja oda. Benedek pápa állandóan levelez vele, s súlyt helyez rá, hogy tudományos képzettsége a de Tencin asszony szalonjában is elismert legyen. Az eszritnek e korban bevezetett uralmát itt még az *intelligencia* uralma egészíti ki s az egész európai tudományos világ a hódolat hangján beszéd Mme de Tencinről. Ez az első nagyobbbszabású *kozmpolita* szialón, honnan nemcsak Paris és Franciaország, de az egész művelt Európa tudományos gondolkozását és ízlését irányítják. S ha meg hozzátesszük, hogy a többi híres szalonokban, ugyancsak kiváló és szellemes dámák vezetése mellett hasonlói munka folyik s ha végül arra gondolunk, hogy

a francia Lajosok egész uralma jóformán alig egyéb, mint a szép környezetben mulatni vágyó főurak és dá-mák szinte szakadatlan társasélete, megérthetjük, hogy a bárók és a rokokó korban életrekelet francia ízlés, szellem, tudomány, művészet és – *társasélet* csakhamar az egész *Európa* életmódját, társadalmi és kulturális életét nuegнем/esíti s a társaséletben a szellem és műveltség, a finom ízlés és jó modor uralmát egyszersmindenkorra megalapozza.

A barbár oroszoknál II. Katalin cárnő vezeti be a francia kultúrát és a társaságbeli finomságokat, a német, angol, spanyol, olasz, sőt a bécsi és a magyar arisztokrácia tagjai is sűrűn járnak Parisba tanulni, finomodni, művelődni s hol hamarabb, hol később az egész művelt *Európa* társasélete francia módra alakul, sőt néhol még a francia szellem is tehetséges követőkre talál.

A francia forradalom ennek a művelt finom életnek csak a kereteit tudta összetörni, a lényeg, a szellem megmaradt, fennáll azóta is. Napoleon korában a francia társasélet sokat veszít korábbi szellemi fényiből, melynek helyébe nyárspolgár nagyságok parvenü pompája lép. A bécsi kongresszuson fellángol még egyszer az előkelő exkluzív társasélet: kilenc uralkodó, több ezer főnyi előkelő kísérettel él ott hónapokig jóformán kizárólag *társas* életet, de már korántseim a szellem és a tudomány hanem inkább a puszta szórakozás és a vetélkedő, pompa jegyében.

A napóleoni háborúkat európaszerte nagy gazdasági

leromlás, elszegényedés követi, amelyhez rendezetlen politikai viszonyok is járulnak. A társasélet eleveisége, pompája a minimumra csökken, Németországban egészen a szűk családi körre szorítkozik. A *biedermeier* kor az egyszerű nyárspolgári társas érintkezés kora. Igénytelen, szegényes, de közvetlen, keresetlen, őszinter amin csak a világfájdalmas érzelgősség üt néha rést. Szellem, tudomány, művészet a társaságban legfeljebb a dilettantizmusig jut el s Ka ugyan ebben is van valami háttározott báj, sőt stílus is, semmiesetre sem alkalmas ama, hogy a kultúrát különösebben előbbre vigye. Nagy érdeme azonban, hogy a férfit és a nőt egyaránt a családi élet körébe utalja s a (házatájának, a gyermekeinek a gondozására neveli. Az egész családi és társadalmi életbe szolidabb erkölcsöt, józanabb életfelfogást visz bele: megelégedettebb, boldogabb embereket teremt s ezzel olyan erőt kölcsönöz a családnak: és a társadalmi életnek, melynek birtokában az előző kor sok romján csakhamar új, józanabb, realisabb élet fakad.

A mai társaséletnek, vagy mondjuk, a mai szalon- és nyilvános élet a XIX. században felbukkant legnagyobb kérdés, a *szociális* probléma jegyében alakult ki. Ma csaknem minden ünnepibb összejövetel nem annyira kulturális, mint inkább szociális esemény, csupa – *jótekonyság*.

A XIX. század elején kialakuló nagyipar az emberek százazreit teszi páriává. S bár már 1834-ben kitör az első nagyobb tömegsztrájk, a társadalom csak jó néhány

évvel később ébred annak tudatára, hogy a tömegnyomoron való segítség nem csupán a munkaadók magánügye, hanem társadalmi, vagyis *szociális* feladat, melynek egyik része a *jótekonyság*, a másik pedig a *szociális intézmények* szervezése.

Így körül a jótekonyság a szalonokba, a *társaságba*. Miután pedig a születési arisztokrácia egymagában nem képes, de nem is nagyon akar a nyomoron segíteni, kénytelen bevonni a gazdagokat, a plutofráciát, sőt – a „jobb módú polgáremberekét is. Ez a körülmény a polgárelemnők érvényesülését segíti elő. Míg az előző korok fenntebb vázolt szalon élete a születés és a szellem jegyében teljesen exkluzív, a jótekonyság szerepkörében már nem az, mert ott már együtt *dolgozik* és szórakozik a főúri világ azzal az értékes *polgár* elemmel, mely *azóta* a társadalmi, kulturális és gazdasági életnek a *színét* és *erejét* adja. A szociális munka jegyében a születési és \ szellemi arisztokráciával egybekerült, egyébként pedig inkább műveletlen és faragatlan polgár azután a rang és szellem Mválóságai való sűrűbb érintkezésben csiszolódik, finomodik kultúrált emberré. Nemesedik az ízlése, bővül a látóköre, de ugyanakkor ő is ad cserébe v)alaimit a magából: ad sok gyakorlati érzéket és szellemet, közelebb viszi a főúri világot a gazdaságosabb élethez, mindinkább megérteti vele a *munka* értékét, becsét és – *örömét* és – a vagyon józanabb felhasználásának a szükségét.

London, Paris és Bécs jóformán egyidőben, a múlt

század ötvenes évei felé, állítják a *társaságot* a szociális élet szolgálatába. S a jótékonyság, amely kezdetben inkább csak kényszerű szórakozás, *divat*, esetleg a vagyon és a hiúság köteles adója, lassankint mélyen a lélekbe beplántálódó *szociális érzéssé* válik, melynek a társasélet határain messze túl menő *alkotó ereje* van s amely ennél fogva már nagy emberi problémákalt visz közelebb a megoldáshoz.

Íme, így alakult át a korábbi művelt, gáláns társasélet a jótékonyság jegyében szociális társas életté. Ez azonban ifoljiss és tökéletes csak ,akkor lesz, ha a ma kissé elhanyagolt tudás és szellem ismét intenzívebben tért foglal benne.

A mai viszonyoknak megfelelő társaséletnek nem szabad és pedig *nemzeti érdekből* nem szabad pusztán időtöltésnek, szórakozásnak lennie, hanem legyen az a szellemnek, tudásnak, műveltségnek és a *munkának* eredményeket felmutatni bíró otthona, melegágya.

A magyar társaséletnek is arra kell törekednie, hogy a léha és idegsorvasztó zsúrozást kiküszöbölve, jó modorra, műveltségre és tudásra alapozott, *munkára* képes társaséletté izmosodjék. Az a társaság, melynek tagjai tudnak üdék, frissek maradni, művelték, érdeklődők és gondolatokat termelők lenni, az képes lesz a családi, társadalmi és a nemzeti életben hasznos kezdeményezésekre, *nemes* és *gyakorlati* eszmék felvetésére s azoknak a közvéleménybe dobására. S a társasélet nyomán kialakuló *ilyen* közvélemény viszont tudja majd az arra hi-

vatottakat minél több okos gondolat gyakorlati megvalósítására sarkalni, vagyis nagyértékű *kulturális* és *gazdasági* munkám, végeredményképpen a nemzet javára szolgáló üdvös *alkotásokra* vezérelni.

A világháború folytán végbement nagy rombolás után óriás koncepciójú újjáépítő munkára van szükség.

Minden életmegnyilvánulásnak, tehát a társaséletnek is a maga módján *termelő* tényezővé kell válnia, elő kell segítenie új értékek, új javak termelését. Az új társasélet tehát nem maradhat meg egyedül a *szociális* élet jegyében, hanem *gazdasági* tere is ki kell terjeszkednie, s az egészjövő *kultúrát* az új gazdasági szükségletekkel harmóniában kell megformálnia.

Éppen ennek érdekében kívánatos, hogy a régi irodalmi szalonok a *mai viszonyokhoz* mért formában valahogyan felújuljanak. Ma inkább, mint régen, szükség van arra, hogy a kiváló férfiak becsvágya kiváló szellemű nők társaságában fokoztaseék. De ezenfelül, a keletkezett nagy férfihiány folytán nagyobb szükség van a nők társadalmi munkájára; nemzeti érdek tehát, hogy a nő és a férfi a reá várakozó *közös* munkára *együtt* készüljön elős ennek legkellemesebb alkalmá és formája a – *társaság*. Az ilyen céltudatos, művelt társasélet tehát ma égető szükség s ezért nem szabad sem a férfiak, sem a nőnek megelégedni a műveltségnek azzal a fokával, amit a *nyilvános* kultúrhelyeken, a felolvasásokon, vitaestéken, előadásokon, művészeti kiállításokon, hangversenyen s néha napján még a színházban

is – megszerezhet. Ezeknek a nyilvános előadásoknak meg van az a hátrányuk, hogy ott a közönség úgyszólván készen feltárlva kap mindent; a legritkább esetben lehet osak a hallottak – látottakhoz hozzászólni s így nincs alkalom vitára, a gondolatok gyors megtermékeztetésére, felkeltésére és a szellem élesítésére.

A szalonok pedig éppen azt a célt szolgálnák, hogy az egymáshoz való művelt és szellemes emberek a sűrű érintkezés során szellemileg felüdülve, eszmékben termékenyebbé, akaratban erősiefobé, energiában izmosabbá és a rájuk váró feladatok végrehajtásában *céltudatosabbakká* váljanak. Ilyen szalonokat pedig csak kiváló szellemű nők teremthetnek, amilyenek vannak ma is szép számban és már nem csupán az exkluzív körökben.

A tudás, a szellem, az esprit, a nőies báj és a kötelességérzet *ma* is gálánssá avathat minden nőt, ehhez azonban elkerülhetetlenül szükséges, hogy már az otthonban, a családban legyen melegebb tanyája a szellem és a műveltség világának.

Erre pedig nem elég a *ma* tudása, kultúrája, a mai szükségletek helyes felismerése, hanem szükséges, hogy *kritikai* elmével hatoljunk bele a régi korok s különösen a renaissance, majd a gáláns társasélet rejtelseibe, sike-reinek és világraszóló eredményeinek titkaiba; –hogy szabad óráinkban, a jelent jól megértve és átérezve, oda-meneküljünk a régiek életét elcsevegő föliánsokhoz, memoárokhoz. Mert hiába, – régi találó mondás, hogy aki a múltat nem ismeri, úgy él a világban, mint a *gyermek*,

sőt mint az olyan *árva* gyermek, aki a szüleit sotha sem ismerte. Az pedig, akinek *hamis* fogalmai vannak a múlttól, aiihihoz a gyermekhez hasonló, aiki korábban rossz társaságba keveredett s ennek kártékony hatása nyomán még felnőtt korában sem tud a helyes útra igazodni, nem tud miagának megelégedett, boldog, harmónikus életeit teremteni.

A történelem lapjai némák a felszínes olvasónak, de beszédesek, bájoson csevegők, ok osait és tanulságosak. mihelyt szeretettel és megértéssel közeledünk hozzájuk.

Üljünk össze a régi renaissance és gáláns kor szelletes szép dániaival és uraival és néha napján beszélgessünk velük arról, milyen legyen a mai társasélet!

A társalgás művészete.

A bécsi kongresszus idején egy francia márki megdöbbenve írja a naplójában, hogy még soha annyi üres és formátlan beszédet nem hallott, mint a bécsi szalonokban. S mindjárt az okát is tudni véli; ahol annyian tegeződnek, mint Becsben, ott nem is igyekeznek senki sem formásan beszélni és a szellemét ragyogtatni. A túlságba vitt „Gemütlichkeit” megöli a szellemet.

A beszéd a szellem toalettje s azért legalább is annyi gondot kellene rá fordítani, mint az öltözködésre, íá mégis oly sokan vannak, akik bár ízléssel öltöznek, talán szépen is laknak, de eszükbe sem jut ügyelni arra, hogy a beszédük is artisztikus és finom legyen.

Régi helytálló mondás: a hanyag beszéd olyan, mint az elhanyagolt ruha. Mily kár, hogy ezt az igazságot oly sokan nem tudják átérezni. Képzeljünk csak el egy fiatal leányt, aki jól öltözött bájos jelenség, de a beszéde megdöbbenően közönséges, vagy legalább is telve közhelyekkel, hiányzik belőle a szellemnek, az enedetigÉgnek még a nyoma, is. Kétségtelen, hogy az ilyen fiatal teremtés sokat veszít az értékéből, kétségbe kell vonnunk az ízlését, a kultúráját.

A társalgás szellemi értékesére, melynek során magunk ellen vétkezünk, ha vásári portékával kereskedünk.

A beszéd, a társalgás az értelem tornája. Régebben, a szavak művészi tornáját éppoly gyönyörűséggel élvezték, mint az erőmérkőzéseket. A rómaiak a cirkusz porondján az izomerő, a szónoki emelvényen a szellem *gladiátorait* kívánták látni.

A görög és római ifjakat *politikai* pályára nevelték s ebben a nevelésben a legfontosabb szerep a helyes-formás beszédnek s a tartalmas és talpraesett szónoklatnak jutott. Rómában már az iskolásgyermekekkel debattéri gyakorlatokat tartatnak s a rhetori iskolákban elsőrendű mesterek készítik elő az ifjúságot a beszéd, a szónoklat művészetére. A szónoki művészet hozott hírt, dicsőséget, rangot és vele vagyont is. A beszéd művészetével hódítottak, nemcsak párthíveket, de idegen népeket is. Róma aránylag kis ország, polgárainak fegyveres ereje sem volt nagy s hogy a fél világot mégis meghódítani tudta nagyrésztben a szónokainak köszönhetően, akik nemcsak a katonákat tudták harcra lelkesíteni, hanem tudták a kultúrátlan idegen népeket a beszédjükkel elkápráztatni is.

Minél kevesebb a műveltsége egy népnek, vagy egy tömegnek, annál kevésbé otthonos a beszéd művészetében, de viszont annál jobban elkápráztaltja a jó szónoklat, amely az újsáinecélyel hat rá, imponál, gyönyörködtet, lelkesít, meghódít, – mintahogy a modern kor proletárjait is a szónoklat ereje hozta egy táborba s a

szónoklatból kisugárzó nagy erő alakult át bennük a tömeg hatalmi erejévé..

Már mondtuk, a beszéd a szellem stílusjegye s valamint a szép öltözékhez a szín, forma és a kompozíció háromsága kell, aképpen a szép beszédben is a helyes felépítés, a színezés eleveisége és a formája választékossága adja az esztétikai értéket. S mindezekben belül, akár csak a szép termet a ruhában, a szellem éle, műveltsége és üdésege fokozza a külső szépségnek, a beszédnek a báját és erejét.

A beszéd *művészet* s ezért beszéd közben kell tudnunk – mint a festőnek – rajzolni, színezni és árnyalni, de kell tudni a gondolatokat szobrász módjára formálni, mintázni is... Olykor hatalmas lendülettel és erővel kell odacsapni a gondolatmasszát, mint ahogy a szobrász az agyagot a szkelettre csapja, máskor pedig kell tudni finoman simítani, csiszolni a szellem szobrász -szerszámával. Be ez mind nem elég, kell még hozzá artisztikus gesztus, majd a hang százféle tónusa s a zenész finom ritmusérzéke. Ha pedig mindezt a szónoklat magasságáig akarjuk kiépíteni, szükség van még az építésznők a monumentálisan és a konstrukcióra való készségére is.

Művészi hatásra kell törekedni nemcsak a szónoki emelvényen, de a szalon parkettjén is. A társalgásink legyen üde, friss, eleven, változatos és hangulatos s közben a szellemünk szüntelenül élessze, a hangunk pedig jól aláfesse a mondanivalóinkat.

Társalgás közben a szellemünk folyton éber legyen, ne hanyagolja el imagát egy pillanatra sem, mert különben a beszédünk nyomban oly kellemetlenül hat, mint egy esetlen mozdulat, vagy minit a hirtelen keletkezett toilette-hiba.

A renaissance, mely a társaséletet oly magas művészi fokra emelte, ennek a művészetnek, éltető leikéül a nyelvet, a beszédet tekintette. Az akkori társaságbeliekaiéja, formás nyelvezet, a szép beszéd életkérdés, elengedhetetlenül hozzátartozott a jó modorhoz, az egyéni fellépés *stílusához*, az emberi méltóság tudatos éreztetéséhez. Annál szebb volt a beszéd, minél inkább megközelítette az irodalmi nyelvet. De már a lovagkorban is, a művelt előkelők a trubadúrok nyelvén igyekeztek beszélni; a társasélet és a költészet nyelve egy volt s a lovagi tornáik hősei nyers természetükön a beszéd bájával és finomságával is igyekeztek enyhíteni.

A nyelv csiszolása, finomabbá formálása akkoriban jóformán az egytedüli eszköz az ember természetének a jnegfinomítására s a későbbi gáláns kor híres Rambouillet márkinője a szalonjában ugyancsak szellemes és választékos beszédet kíván meg s hogy ezt elősegítse, úgy ő, mint a későbbi préciusök, egész sereg olyan szót és kifejezést találnak fel, melyek a fogalmaknak szabatosabb, elméslen finomabb megjelölésére – máig is a legalkalmasabbak. S azóta is a fnalncia nyelv folyton a szalonokban csiszolódott, szellemes! emberek társalgása során fejlődött s ez a szalónnyelv ment át az ko-

dalomba is, azért oly finom, könnyed, kellemes és bájos és -azért van annyi utánozhatatlanul elmés és találó kifejezése a legfinomabb fogalomárnyalaitokra is. Nézzük ezzel szemben a német nyelvet, mennyire meglátszik rajta, hogy a részben a tudósok katedráin, részben a kaszárnyákbanfejlődött ki. Unalmas, száraz, nehézkes, színtelen, elvesznek benne a gondolatok s erővel teljes csak akkor tud lenni, mikor – parancsol. S ha van némelyik költőjükben és esztétikusukban némi báj és finomsági, az bizonyára francia hatásra termett.

A magyar lélekben sok az öskultúra s ez meglátszik a nyelvén is, melyet sem az évszázadiakoin át használt latin nyelv, sem pedig a francia és a német befolyás nem tudott tönkretenni.

A magyar ember zárkózott természet s emellett nagyon fejlett benne az egyéni öntudat. Beszéde ehhez képest rövid, tömör, szükséztavú, de minden szavában ott él, lüktet a méltóság öntudata. Az irodalmilag művelt modern magyaron már meglátszik a francia hatás; társalgása üde, eleven, könnyen folyó, mintahogy a magyar zsurnalisztika is francia hatás alatt vált néhány évtized előtt elevenebbé.

De nehogy félreértsenek: ahihoz, hogy magyar nyelven helyesein és foimásteun társalogjunk, nincs szükség a francia nyelvkultúra befolyására. A magyar paraszt minden idegen kultúra nélkül gyönyörűen beszél, élvezet vele társalogni. És miért?! Mert *jól* tud magyarul. S éppen ez bizonyít nyelvünk ösereje mellett: aki jól

tud magyarul, az egyszersmind tud helyesen és formásan beszélni.

S figyeljék meg a parasztot, mennyi értelem, józan józan logika van a beszédjében – mennyi hasonlat, kép, példalózás, ami mind csak elevenebbé, színesebbé, változatosabbá és – tartalmasabbá teszi a beszédet. Tud színes és változatos lenni a nyugodt méltóság megőrzése mellett, míg a francia beszéd színes és változatos voltával mindig ideges, vibráló mozgékonyság jár együtt.

A magyar parasztnak a természetből való találó példái, hasonlatai a szabad természettel való közvetlen együttélésből fakadnak. Szemlélődő faji természete, párosulva agyának iskolázatlan üdeségével, teremtik meg pompás hasonlatait.

Ahhoz tehát, hogy a beszédünk, a társalgásunk helyes és formás legyen, elsősorban jól kell tudnunk magyarul. Az olasz renaissance nagy életművészei és tudósai hasonlóképpen azt vallották: annál tökéletesebb a társalgás nyelve, minél tökéletesebben, tudják az anyanyelvet. Mert minél otthonosabb valaki a nyelvében, annál jobban tud avval bánni s annál könnyebben tudja azt a művelt társalgásra alkalmassá fejleszteni. A nyelv élő valami, azt tehát gyúrni és formálni lehet éppúgy, mint az embert.

Ennek első feltétele nyelvünk tisztántartása.. Óvakodnunk kell minden kártékony befolyástól. Ilyenek pl. az iegen zsargon, az újabban divatos jassz kifejezések, továbbá a söpredék és a romlottabb ízlésű mulatók és

kabarék minden nyelvszemete, valamint minden alamtas kifejezés.

A művészien formás társalgás ugyancsak nem túri? meg még az újabbkori naturalizmus jegyében divatba jött, úgynevezett „közvetlenséget” sem, amely a legtöbbször ízléstelen bizalmaskodás, hiányzik belőle úgy az ildomosság, mint a választékosság. Gondoljunk csak arra, a beszéd évezredekken át fejlődött művészetté, műveletlenségre vall tehát, „ha valaki azt ősi formátlanságába akairná visszaállítani.

A társalgásnak évezredekken át fejlődött olyan formái vannak, melyeknek figyelmen kívül hagyása, a jó modor rovására esnek. *A kultúrált társaséletnek a lényege az, hogy igyekezzünk egymás lelki tetszését és szellemi rokotyszetwét megnyerni.* A tetszés megnyerésére pedig legbiztosabban az esztétikai szép vezet: a szép lélek, a szép magaviselet, a szép beszéd.

Természetesen a beszéd esztétikája is hely és alkalom szerint változik. A szalonban másképpen beszélünk, mint a konyhában, de a finom lelkű embernek a konyhai beszéde sem sérti az ízlést.

Hogy ha tudunk ügyelni ama, hogy a konyhánk berendezése ízléses, stílusos legyen, hia a háziasszony gondol arra, hogy a konyhában is takarosán öltözzék, gondoljon arra is, hogy ott a beszéde is ízléses, takaros, formás legyen.

A beszédnek, mint esztétikai szépnek – nemcsak stílusai, de személyes varázsa is van. Egyik legbiztosabb

módj/a annak, hogy magunkat megkedveltsük – a szép, eleven, érdekes beszéd. A szellemünk a legdrágább kincsünk, vonzóvá kell tehát tennünk minden (megnyilvánulását).

A fegyelmezett értelemnek és szellemnek egyik legsebbe megnyilvánulása a szabad előadás. Sokszor halljuk, hogy jól előadni oly kevesen tudnak. Kétségtelen, hogy a jó előadás nagyrészen tehetség dolga. De viszont állítjuk, hogy kellő gyakorlattal mindenki tökéletesítheti az előadó képességét.

Az előadás a beszélő egyéniség szellemi tornája a hallgatókkal. A jó előadónak egész szellemi gimnasztikát kell végeznie, kell tudnia a hangjával bánni, azt enyhíteni, fokozni és ezer más árnyalatban megszólaltatni; a hanggal kell tudnia a (gondolatokat) aláfesteni, az elkövetkező gondolatokra a közönséget előkészíteni, a figyelmet éppen a legfontosabb részlekre várására és befogadására felébreszteni. A gondolatokat színesen, elevenen, formásan kell egymás mellé sorakoztatni és plasztikusian kell beállítani. A jó előadásban a hallgató valami kézzelfoghatót kell, hogy érezzen, az elhangzottaknak a tömörséget, szerkezetét és erejét kell megéreznie. Szín, forma, kompozíció, erő, báj és hangulat legyen minden előadásban s mindez tudatosan felépítve, de anélküli, hogy a hallgatóság ezt a tudatosságot azonnal észrevénne. A jó előadásnak a hallgatóságot el kell ragadnia, le kell bilitocselnie, a figyelmet kizárólag az előadóra és tárgyára kell irányítania. Hangulatot, az

esztétikai szép érzetét kell kiváltani mindenkor és mindenütt, akár a szószerző ünnepi közönsége előtt, akár a szalonban figyelő kisebb társaság lelkében.

Nincs olyan esemény vagy téma, amit ne lehetne művészien előadni, mintahogy nincs olyan – bármily kis jelentőségű dolog, amiről ne lehetne ügyes, formás, művészi riportot írni. Mindez oszlop tehetség, tudás és kultúra kérdése. S szóljon, az előadásunk, bármiről, tartson néhány percig vagy óráig, legyen benne teljes egészében az *egyéniségünk*. Az előadásunknak legyen *egyéni stílusa*, mintahogy van egyéni stílus a fellépésünkben, a magatartásunkban, az öltözködésünkben, az egész modorunkban.

Végül még egyet: nemcsak elragadóan kell tudni beszélni, de elragadóan kell tudni *figyelni* is. Ez talán még kevesebbek adománya, talán még finomabb kultúra, mint a szép beszéd. Boldogult I. Ferenc József királyunk igazi művésze volt a jóindulatú, úri figyelemnek.

A társalgás művészete nem érvényesülhet teljes pompájában ott, ahol nem tudnak jól „odafigyelni”. A jó modornak elengedhetetlen feltételé, hogy teljes szívvel-lélekkel figyeljünk a hozzánk initézett mondanivalókra. Még akkor is, ha az elmondották nem nagyon érdekelnek, ha a beszélőnek az előadása nem elég sikerült.

Az olasz renaissance szalonokban valósággal figyelmező gyakorlatokat tartottak s a szó legszorosabb értelmében élvezték a figyelem művészetét. Az volt a felfo-

gás, hogy a figyelem nemcsak egymás iránt tartozó kötelesség, hanem kultúra.

S a figyelem mindig bálás: minél nagyobb érdeklődéssel figyelünk valakire, annál többet és jobbat várhatunk tőle. Az érdeklődés kihúzza belőle a szót, a gondoláitokat termékenyebbé, elevenebbé, színesebbé, az előadás hangját melegebbé, vonzóbbá teszi. A cigány is jobban, több érzéssel játszik, ha látja, hogy valaki élvezettel hallgatja.

*

Egy német illemtankönyvben olvastuk, hogy a 12 éven alóli gyermekeket tegezni, az annál idősebbeket magázni kell. Ugyancsak ebben a mulatságos könyvben olvasható az a figyelmeztetés, hogy a volt iskolatársunkat ne szólítsuk te-nek, ha az nálunk jóval magasabb állást tölt be.

A – különben – 600 oldalas – német könyv ennyit ír a – megszólításról. Próbáljunk erről kissé más formában „értekezni”.

Egy nemrég elhunyt „excellenciás” egyetemi tanárunk, mikor egyik hallgatója „méltóságos úriamnak” szólította, így rivalt rá az ifjúra: „miért nem nevez mindjárt tekintetes úrnak!” A diák megbukott, mert – rosszul kezdte a társalgást.

Ez a példa lebegjen minden társaságbeli ember előtt. A legszellemesebb és legkellemesebb társalgó is „megbukik”, mihelyt helytelenül (t. i. kisebb címmel) szólítja meg azt, kihez a szavait intézni akarja, A helyte-

len megszólítás is úgy hat, mint a – toilette-hiba. Ezen a felfogáson leket ugyan mosolyogni, lehet holmi „modern demokratizmus emlegetni, lehet mondani azt is, hogy a „zseninek”, a „szellemnek” még a tévedés is jól áll, lehet arm az álláspontra is helyezkedni, hogy a kisebb címzés valóban nem kisebbít, – *mindegy*: a lényeg az, hogy az emberek nagyon kényesek arra, hogyan szólítják őket.

A magyar úri társaságok férfi tagjai ezt a kérdést nagyon egyszerűen aképpen oldják meg, hogy – tegeződnek s így náluk az ügy az egyszerű „kérelek alássan” megszólítással el van intézve. A dámák megszólítása pedig nagyon egyszerű: addig nem mondjuk a címét, amíg nem tudjuk, – (s ezt nyomban illik megtudni) – hogy kicsoda.

A dámákkal vonatkozásban egy szabályt mégis hangoztanunk kell, mert – oly sokan vétének ellene. A bárónét és a grófnét nem illik „méltóságom asszonyom”-nak szólítania (Elvégre „méltóságos asszony” az udvari tanácsosné is!) Ha az ura nem titkos tanácsos, akkor a megszólítás: „a báróné”, vagy „a grófné”; ha pedig az ura kegyelmes úr, akkor a „kegyelmes báróné”, vagy a „kegyelmes grófné” megszólítás a helyes.

Befejezésül szóljunk még a társalgás – befejezéséről. Általános elv legyen: hagyjuk abba, mikor látjuk, hogy a társaság egy másik tagja – a többieket előrelátóan jobban érdeklő mondanivalóba kezd.

Vagy pedig: meg kell érezni, mikor a beszédünk a többieknek már elég s akkor – legalább egy perccel előbb be kell fejeznünk.

Ezt az elvet követjük mi is, mikor – átadjuk a szót a – következő fejezhetnek.

Szertartások. Etikett.

Julius Bernhard von Rohir, az udvari szertartásokról 1729-ben írt könyvében megütközéssel említi, hogy a spanyol etikett még mindig ragaszkodik ahlhoz, hogy a spanyol királyi pár nyáron este tíz órákor, télen pedig már kilenckor aludni térjen. A spanyolok ezt oly szigorúam megkövetelik, folytatja a szerző, hogy nem egyszer az uralkodójuk iránt tarozó köteles tisztelet ellen is vétének miatta, így például: mikor II. Károly első felesége, Mária Lujza királyné Madridba érkezett s a jelzett órában nem akart nyugovóra térni, mert – úgymond – az ember akkor tér aludni, almikor jól esik! az udvarhölgyek nekiestek, egyik a cipőjét ráncigálta le, a másik a ruháját gombolta ki s mielőtt a királyné arsamulattól magához tért volna, máris az ágyban találta magát.

A spanyol udvari etikettből ízlelitőül legyen elég ennyi, de hogy éviszázadikon át mennyi időt rabol el a főúri körökben az etikett-kérdés, arról ktötekeiket lehetne írni.

A gyiakori háborúkat követő béketárgyalásokon a legtöbb időt nem a lényege®, az országok és népek sorára kiható kérdések tárgyalása, hanem elsősorban a

tárgyalásokba küldött diplomatak etikett-kérdéseinek a rendezése vette igénybe. Hogy melyik diplomata milyen porrendben lép be a tárgyalóterembe, ül a zöld asztalhoz, ír alá egy okmányt, avagy a diplomáciai estélyeken milyen sortrendben ül a szalonban, a terített asztalnál s hogy a fogatta milyen sorrendben áll a kapu elé stb. – ezek voltak a mindenekelőtt tisztázandó problémák, melyeknek esetleges nem szerenesés megoldása új háború magvát hordta magában. A német diplomatakról már szinte köztudomásos volt, hogy csak azért mennek el ők tárgyalásokra, hogy rtangvitákaik provokáljanak. De nem voltak sokkal jobbak az olaszok, osztrákok, sőt még kevésbé a spanyolok és a franciák sem. Utóbbiak közt évszázadokon át folytonos versengés volt az etikett-kérdések körül.

1659-ben Hágának egyik szűk utcájában szembe kerültek egymással de Thou francia és Don Estebian de Gamarra spanyol követ hintájukkal. Miután egyik főúr sem akart a másiknak kiitérni s a közel három óráig tartó vitájuk folytán az egész kocsiforgalom megakadt, a kérdést a beavatkozó rendőrség aképpen oldotta meg, hogy a spanyol követ kocsija felé eső oldalon levő nagy fákat kivágatta s így nyitott szélesebb utat a büszke hidalgónak.

Egy másik békekongresszuson, a spanyol és francia követek etikett-harcának elejét veendő, a békeokmány aláírási aktusát a következőképpentn rendezték: Az aláírás színhelye egy közbenső nagy terem volt, melyből

az egyik oldalra a spanyol, a másikra a francia követ szobája nyílt. A terembe mind a ketten egyszerre léptek be, egyforma lépésekkel jöttek a közepén levő nagy asztalhoz, egyszerre ültek le, egyszerre mártották be a tollat s írták alá az egy-egy példányban előkészített békeokmányt s egyszerre keltek fel a székről és távoztak.

Az ilyen és hasonló esetek egész sora ismétlődött egészen az 1815-iki bécsi kongresszusig, amikor végre belátták, hogy elvégre az idő drága s talán a népek sorsa mégis csak fontosabb, mint az etikett s ezért abban állapodtak meg, hogy az egyenlő rangban levő nagyköveteknél az ülés és az aláírás sorrendje az általuk képviselt országok francia nevének alfabetikus sorrendje szerint igazodjék.

Az ülésnél azonban nemcsak a sorrendet szabta meg az etikett, hanem azt is, ki milyen székre ülhet. Az uralkodót és a Vérbeli hercegeket karosszék, a többieket csak tabouret illette meg. Mikor XIV. Lajos társaságában Mme de Maintenon egyízben karosszékbe ült, az udvari dámák és urak majd elájultak a rémülettől; de mikor látták, hogy a király nyájasan beszélgetni kezd vele, rögtön tisztában voltak: ő az új kegyencő s – nyomban mély meghajlással bókoltak neki.

A cím-kérdés még nagyobb vitákra adott alkalmat, különösbbe azóta, mióta az excellenciás címet – amely régebben csak uralkodóknak és vérbeli hercegeknek járt ki, – a diplomaták is használni kezdték. Az első excellenciás diplomata Gronzaga herceg volt, IV. Henrik fran-

cia királynak routai követe. A herceget, mint a m-antuai ház tagját, születésénél fogva illetve ugyan meg az excellenciás cím, de utána a többi francia követek is használták, miért – a precedens után – rangban nem lehetek kisebbek, így terjedt el aziután lassankint egyiebtitit is s hogy mily fontostságot tulajdoníthattak neki, bizonyítja, hogy 1752-ben Friedrich Kari Moser 459 oldalas könyvet írt az excellenciás cím használatáról és törnetéről.

A ma oly polgárias „monsieur” megszólítás valaha, csak a francia király fivérét, a „madame” pedig csak a királynét illetve. A herceg, örgróf, gróf, imárki báró stb. rangnak államok szerte egyformán való kölcsönös elismerése is csak évszázadok után sikerült. Így pl. a római hercegeket a francia, odvarban csak márki rangban voltak hajlandók elismerni.

Egyébként pedig a címek mindig megvásárolhatók voltak. Karl Theodor bajor uralkodó herceg a birodalmi grófi címet 1000 forintjával, a báróságot 600-700, a nemességet 400-500 forintjával vesztegette.

Nagy címhajsza volt a polgárok körében is: a polgármester megszólítása „tiszteletreméltó és előkelő”, később „nagyságos urlaság”, a tanácstagoké csak „tisztelt úr” stb.

Egyébként – egészen a XIX. század elejéig – a főurak és a polgárság közt mérhetetlenül nagy a társadalmi különbség. A német színházakban még a harmin-

cas években is saabály, hogy valahányszor egy gróf vagy más főúr a nézőterre belép, az egész közönségnek fel kell állania – előadás közben is. 1830-ban a német bálokon a polgár sorból való katonatiszteknek nem volt szabad egy percre sem leülniök, míg a főúri tisztak legfiatalabbika is ülve beszélhetett velük.

A régiek etikett-szabályairól, az azok alkalmazása közben felmerült vitákról köteteket írtak már, valamint a szertartások, oeremóniák ezernyi változatairól is. E helyütt legyen elég annyi, hogy külön szertartási szabályok voltak a főúrnál az eljegyzések, esküvök, keresztelők, lakomák, vendégfogadások, temetés, családi és nyilvános ünnepélyek stb. alkalmára. Rá kell még mutatnunk, hogy ugyanöiak *szertartásokon*, alapult az egyiptamiak, görögök, rómaiak stb. egész társadalmi élete, mint aihogy megtalálhatjuk a ceriimóniát és az etikettet a legvadabb néptörzsiéknél is, nem is szólroa arról» hogy a világ Valamiennyi népe külön szertartásokkal teszi magaszíósabibá az igaziságszolgáltlatáist, a bírói Ítéletet.

Következik pedig ebből, hogy a szertartásokntak s az etikettnek mélyen az emberi lélekbe nyúló jelentőségük van s azt, mint lelki szükségletet, onnan soha semmliféle modernizmus kiverni nem lesz képes. Hogy egyebet ne is említsünk, az emberi egyszerűséget s vele a külsőségek mellözését valló szabadkötművesség is – a házán belül – évszázadokon árt, kifejlödött, gondosan egybeállított és féltve özött szertartásokat ír elő, melyeknek

nagy tradicionális erőt tulajdonít – holott a „tradíciót” általában tagadja.

De nézzük az egyszerű parasztnép családi ünnepeit: jegyváltás, lakzi, keresztelő, temetés, majd a gazdasági étellel vonatkozásban: aratás, cséplés, szüret stb. mind szertartásokkal, nem ritkán-szimbolikus szokásokkal vannak egybekötve. S ezeknél a szertartásoknál úgy a család tagoknak, mint a közeli jó ismerősöknek meghatározott és megtisztelő szerep jut, amit nemcsak örömmel és büszkén töltenek be, hanem hagyományképen adnak át utódaiknak is.

Mi a szertartások lényege: az, hogy ünnepibbé tegye és bizonyos tekintetben idealizálja az életünk jelentősebb mozzanatait. Isiemcsak a nagy tömeg, de maga az egyén is pompásabbnak, szebbnek, erővel teljesebbnek, szóval niagasztosabbnak érzi és látja, azt, amit ünnepi dísz vesz körül, ami a tradíció erejével és a formák szépségével kiemelkedik a imiindennapi szürkeségből. Egyes közjogi aktusok, mint pl. a koronázás, el sem képzelhetők szertartások és etikett nélkül, a magyar koronázási szertartásokban nemcsak pompa, fény és szépség, de a magyar nemzetnek ezeréves kultúrája és keresztény hite, egésza múltja, jövőjében való hite és. királyai, iránt tartozó hűség jut kifejezésre.

A szertartásokban tehát, legyenek azok meg a királyi palotákban, vagy az egyszerű földműves gazda házában, – van lelket emelő erő, van lendület és esztétikai szépség, van bennük bizonyos felmíagasztsulás, amit

minden érző ember lelke szívesen fogad. Be a legértékesebb erőmegnyilvánulása az, hogy az együvértartozás érzetét felidézi és növeli. Neimzetenkint, fajonkint mások, a közjogi és a családi szertartások s valahányszor nagyobb vagy szűkebb körben kerül rájuk a sor, az akkor egybegyűlt nemzet vagy család fiai érzik, hogy bizony ők jóban, rosszban, bajban és örömben *egyek*, egy családdhoz, fajhoz tartoznak.

S hogy ia szertartások kellő formát tartsanak, elengedhetetlenül szükség van az etiketre, amit megint csak ott találunk a királyok és a nép otthonában egyaránt, csak más és más formában. S bár az etikettnek voltak és elvétve még ima is akadnak túlzásai, még sem szabad elítélni, mert a célja alapján jóhiszemű volt.

Egy szellemes író mondja: „etikett és címer, két holt nyelv, amit bár nem beszélünk, mégis csodáljuk őket.” Tegyük hozzá, az etikett olyan „holt” nyelv, mint a latin vagy a görög, amely ma is itt él a kultúrájával körünkben, amely ott van észrevétlenül az otthonunk belső képében, az életfilozófiánkban, a logikánkban, a modern technika vívmányaiban, (melyek görög műatematikuskok probléma megoldásain alapulnak) stb. Hasonlóképpen a régi etikett is ott van észrevétlenül a modorunkban, az otthoni és a társas élet minden megnyilvánulásában.

Az etikett nem kigúnyolni való szokás, hanem évezredek óta fennálló társadalmi *szükség*. A görögöknél az istenek is szigorúan tartják az etikettet: lakomáikon

szertartásosan előírt asztali rend van, Zeusz ül az asztalfőn s körülötte rangsorban a többi istenek.

De fordulhatunk ma is bárhová a világba, a szertartások, az etikette meg vannak minden népnél, a teljesen műveletlen vad törzseknél is: a világot járt utazók könyveinek csaknem a fele csupa szertartás leírás, a közölt képek nagy része valamely szertartásos jelenetet, szokást mutat be.

Vagy nézzük a vallási szertartások hatalmas egybefoglaló erejét, mely az egy hitet vallók százmillióit tudja az istenéhez, tehát a lelke öröméhez és vigaszához felemelni. S ezzel vonatkozásban ne felejtjük el, mennyit használtak a szertartások és a szimbolikus szokások a művészeti kultúránaik. Az indiai templomok művészi kincseiből éppúgy, mint a katolikus székesegyházak műremekei közül hány és hány ezer köszönheti a létét a szertartásoknak.

A szertartásnak, az etikettnek évezredek óta minden népnél mély értelme és jelentősége volt s van ma is. Az élet íme gnemesítését, megszépítését, az általános emberi kultúrát szolgálta. S ha a mai modern élet stílusa talán is benne kivetni valót, még mindig marad belőle annyi, hogy a ma emberét is ki tudja ragadni a köznapi hangulatból s fel tudja emelni egy szebb, magasztosabb érzésvilágba, ahol a régi hagyományok ereje és szépsége ma is gyönyörű és megnyugtató harmóniába olvad ...

Rang és mód.

Theognis megarai bölcs, Kr. e. egy félévezreddel arról panaszkodik, hogy az előkelő görög ifjak, nem nézve származást, az új gazdagok leányait veszik el csak azért, hogy – pénzhez jussanak. Az ilyen házasságok – folytatja a bölcs, tönkreteszik az előkelő társasélet báját, finomságát.

Íme, semmi sem új a nap alatt: már két és fél évezreddel ezelőtt éppúgy panaszkodnak a újjgazdagok betolakodása miatt, mint ma, immár ősrégi időktől fogva harcol és – mindig megbékül egymással a rang és – mód.

S amiképpen már Athénben, a kereskedelem és ipar felvirágzásával keletkezett nagy vagyonok urai arra törekednek, hogy a szerzett pénzt elegánsan, az életművésztét jegyében élvezzék, aképpen azóta is mindig ugyanaz a folyamat ismétlődik: a nagy vagyon artiztikusabb életimódra sarkal, a benne levő energia nagy része mindig *kultúrává* igyekszik átalakulni.

A jólét növekedésével együtt nőnek az igények s ezek sorrendje nagy általánosságban csaknem mindig ugyanaz: jobb táplálkozás, szép lakás, drága öltözködés, több műveltség, – a korábbi isim erősök kerülése, új finomabb társaság keresése, ezek révén lassankint jobb modor,

majd cím és rang hajhászás s végül egy-két generáció után már a tradíció erejének felismerése s vele a végleges meghódolás az – arisztokratizmus előtt, – esetleg az abba való teljes beolvadás.

Íme, ez az a fejlődési folyamat, mely a vagyont törvényszerűen végigkíséri a kultúrára való átalakulása útjában, melynek végállomása mindig egy bizonyos fokú arisztokratizmus. – Miután pedig minden arisztokratizmus a természeténél fogva exkluzív, (helyenként már csak ebben merül ki az ereje), magától értetődik, hogy annak régibb képviselői kezdetben nem szívesen látják a feltörekvő új gazdagokat, mert tudják, hogy azok vagyonuk és iaz előbb-utóbb kisarjadzó kultúrájuk együttes erejével jogos részt vívnak ki maguknak az arisztokratizmus legfőbb erőmegnyilvánulásából, a *hatalomból*. – A hatalom pedig részben matematikai törvények szerint igazodik: annál kevesebb jut egyre, minél többen osztoznak benne.

A rang és mód örökös harca tehát hatalmi kérdés/melynek hasznát azonban mindenekelőtt a kultúra látja; az eredménye, az emberi kultúra emelkedése. A hirtelen feltúluló, sőt feltorlódó vagyonok (pl. a világháborúban is) a kulturális javak szélesebb körű és nagyobb értékességét segítik elő.

Gazdasági és hatalmi szempontból a régi exkluzív arisztokratizmusnak annál kevésbé lehet panasa az új vagyonok kulturálódott képviselőire, mert ezek hatalomra jutván, azt most már a maguk érdekéből is erősí-

teni igyekeznek s ez úton a „hatalom” erőállománya általában növekedik. Az a friss, lendületes energia, amivel az újak a hatalom izmosításához hozzájárulnak, végeredményképpen hasznára válik a régi hatlmsoknak is. A modern kapitalizmus nagyon sok vonatkozásban hű előmozdítója a feudális hatalom, fenntartásának. Ezt az általános igazságot nem rontja le az a részletkörülmény, hogy néhány kapitalista néhány feudális úr vagyónát magáéhoz kaparítja.

A fentiek eléggé megvilágítják, miéit békül meg egymással mindig a rang és mód s talán sejtetik azt is, hogy a korábbi hatalmasoknak az új vagyonok ellen való berzenkedését nem szükséges mindig komolyan venni.

Minden régi feudális1 rang – „móddal” járt együtt vagy iázzál kezdődött s minden „mód” – rangban szeret végződni. A „rég” rang pedig rendszerint behódol az új „mód” előtt, mihelyt *kultúrát* vesz észre benne. A gazdag hadimilliomos előbb-utóbb befogadott vendég lesz a régi előkelőségeknél, mihelyt jó modort és kultúrát árul el. A rengés mód örök harcában tehát a kultúra nivelláló szerepet tölt be.

Régi mondás: a pénznek nincs szaga. Tegyük hozzá, a legtöbbször vagy azért nincs, mert megalkuvásból nem akarják megérezni, vagy pedig, mert finoman tudják – eltüntetni. A rokokó koriban temérdek parfümöt használnak a testi tisztátalanság illatának elnyomására; hasonlóképpen az erkölcsi tisztátalanság szagát gyakran a kultúra mezébe öltöztetett pénz teszi elviselhetővé, sőt né-

melyeknek kellemes illatá. Igaz, hogy ez megalkuvás, de ez viszont megkönnyíti annak lehetőségét, hogy a vagyon egy része kultúrává alakuljon. S a vagyonnak a kultúra jegyében való megjelenése oly hatalmas erejű, hogy idővel térdre kényszeríti a feudális gőgöt.

Ez a körülmény azonban nem akadályozza meg, hogy az új vagyonok bármennyire kultúrált képviselőinek a származásukat koronkint a szemükre ne vessék. Bármennyire művelt, zseniális és áldozatkész az új vagyon, – a származás mint keserű mellékíz végigkíséri hosszú időközön át. A rómaiaknál a „szabados” művelt és mérhetetlenül gazdag lehetett, a szabadosok rendje bámulatos tekintélyre vergődhetett, de odáig sohasem bírt fejlődni, hogy a szabad születésűekkel valaha, teljesen egyenrangúnak tekintsék. A római régi előkelőségek térdencsúszva hízelegették nekik, de a származásukat nem tudták soha megbocsátani.

A lovagkorban lovagi rangra emelt trubadúroknak ugyancsak a származás alacsonyabb rendűsége volt az egyetlen megbocsáthatatlan vétkük. Az ilyen és hasonló felfogáson azonban már lényegesen változtat a renaissance, mely az emberben egyes-egyedül az egyéni kvalitásokat nézi. E korban a szellem kiválóságai kerülnek fölénybe s ezek minden „rang” és – „mód” felett állanak, de ugyanakkor jön fejlődésibe a polgári öntudat is, mely az ügyesebb iparosok és kereskedők körében sarjadzik fel és a „riang” előkelőségeinek gőgjével szemben – bár a nyersebb, de öntudatosabb polgári osztály gőgöt

teremti meg, amelynek patrícius képviselői csakhamar a születési arisztokráciával egy rangba kerülnek.

A kereskedők és pénzváltók köréből csakhamar hatalmas plutokrácia fejlődik, amely a módjánál fogva a rangot egyszerűen megvásárolja. s egy-két nemzedék után már vérbeli arisztokratának számít. XIII. Lajos még roppant exkluzív, de mikor a fronde harcok az előkelő főurak nagy részét tönkreteszik, a trónutód, XIV. Lajos már kevésbé finnyás: a mésaillanceok egész sorát engedi meg, a fő a házasságnál a szépség és a – pénz; – a származás már nem számít. A Napkirály elmegy Baziniére volt lakáj – akkor már milliomos – ebédjére, a királyné játékasztalainál helyet foglalhat minden kabátos ember, akinek sok veszteni való pénze van. A nemesi öspróbák értéke teljesen alaszáll: az úri elegáns divat: – a származásra nem tekintve, – nagy hozománnyal házasodná, hiszen a származást cím- és rangadományozásokkal mindig lehet megjavítani.

Napoleon a hadvezéreinek és a hadseregszállítóinak nagy vagyont, „módot” juttat s fényes címeiket, „rangot” adományoz s hogy mindezt finomabb életművészet keretében élvezhessék, a forradalom alatt elüldözött régi főnemeseket csalogatja udvarába, hogy az „új” főurak tőlük ízlést, választékos modort, kultúrát tanuljanak. Ő maga régi francia márkiktól vesz leckéket, hogyan kell egy vérbeli főhercegnőnek (Mária Lujzának) levelet írni, hogyan illik őt fogadni, termeibe bevezetni, hogyan

kell őt szólítani, vele bánni, sőt, hogyan kell vele együtt étkezni.

A napóleoni háborúkat európaszerte követő nagy gazdasági depresszió ismét a feudális urakat hozza felszínre. Az általános szegénység egy darabig lehetetlenné teszi a polgári új vagyonok keletkezését s így a feudalizmus rövid időre megszabadul korábbi versenytársától, a gazdag, címre, rangra vágyó polgároktól. De helyettük jön valami, ami sokkal „kellemetlenebb”, a francia forradalom révén előtérbe kerülő demokrácia, amely minden rang és „mód” nélkül döngetni kezdi a feudálisok várait. S hogy teljesen nem dönti meg, részben annak köszönhető, hogy a „rangnak” ismét a „mód” siet segítségére: a proletárok keserves munkájából nagy polgári vagyonok keletkeznek s az ipari és kereskedelmi vállalatok polgári sorban levő tulajdonosai ismét a feudálisokhoz húznak. Szomjúhozzák, keresik és – elérik a – rangot, az előkelő pozíciót „a társaságot”, amely szívesen fogadja a kapitalizmus képviselőit, az újból megszületett plutokraciát, melynek tagjai a mód és a rang egyesült erejével nagy hatalomra tesznek szert, miközben, hogy a régi arisztokraták körében magukat fenntarthassák, – szívós szorgalommal és öntudatosan – kulturálódnak.

Végeredményeképpen tehát minden fejlődés egy hármas végcél felé vezet: mód. kultúra, rang. S a rang és mód örökös harca kezdettől fogva mindig arra vezetett, hogy friss lendületű új elemek kerültek a kultúra és a hatalom mezejére. Ez a folytonos felfrissülés biztosítja

a fejlődés egyensúlyát s a régi rangbelieknek az új vagyónokkal és új ideológiákkal szemben való tartózkodó viselkedése adja meg azt a mérséklést, melyre éppen a fejlődés egyensúlya érdekében feltétlenül szükség van.

Az idealista fiatalság éppúgy, mint minden fiatalos ideológia, karcol a rang és a mód ellen s e harc közben előbb-utóbb elérkezik a kultúrának ahhoz a fokához, mi.. kor már megérti, hogy minden értelmes művelt ember alapjában véve, az – arisztokratizmus felé hajlik, – értve pedig az arisztokratizmus alatt a *szellemi, vagyoni, hatalmi sikerekre és életművészetre* való tudatos törekvést.

Az emberben meg van a vágy a többi közül való kiemelkedésre; ha másképpen nem lehet, legalább a maga kis körén belül akar előkelő lenni, akar anyagi jólétet, jó módot, rangot, pozíciót.

Az amerikai Cooper írja egyik könyvében, hogy az emberek ösztönszerű bámulattal néznek fel arra, aki közülük kitüntetett helyzetben van. A rang és mód mindig aféle ktranetetett helyzet, jól esik érte a tömeg bámulata, amely annál kiadósabb, minél kevesebbeknek szól. A rang és mód már azért is exkluzív hajlandóságú, nem szereti, ha köreit zavarják s ezért fogad ideges tiltakozással minden új jövevényt. Pedig, – a végén mégis csak befogadja, – a tiltakozás lármája *idővel* teljesen elül.

Mert olyasfajta itt a helyzet, mint mikor a tóba követ dobunk, ott, ahol a kő beesett, kis körben nagy hullámok

keletkeznek, de tovább már mind inkább nagyobbak a körök és folyton kisebbek a hullámok. A végén pedig a tó tükre teljesen kisimul és – korábbi fényében ragyog tovább ...

Fényűzés.

A XVIII. században, Amsterdam város polgármestere a barátai tiszteletére egy ebédet adott; melyen nagyon változatos és érdekes menüt szolgáltak fel.

Az első fogást, amely paraszti módon elkészített egyszerű ételekből állott, – agyagtálakon hozták.

– Lássátok barátaim, – szolt a polgármester – ilyen volt a városunk kezdetben.

Ezután egy második fogás következett: egyszerű, de az előbbinél valamivel jobb ételek, – cintálakon.

– Íme, ilyen a városunk, mikor jólétben él, – szolt a házigazda.

A harmadik fogás pompás ételekből állott, ezüst tálakon felszolgálva:

– Így legyen és így maradjon, – monda a polgármester.

De mikor azután a negyedik fogás következett: mindenféle édes csemege, torkosságok, aranymű tálakban, művészi porcellánokban, – majd finom külföldi borok, metszett kristályüvegekben, – a házigazda így szolt:

– „Barátaim, így fog a városunk tönkremenni!”

Hasonló a fényűzés sorsa is. Egy bizonyos határig helyén való, kellemes, szép és hasznos; azontúl a biztos összeomlásra vezet.

Kiirtani nem lehetett és nem is lehet sohasem, – mert gyökere mélyen az emberi természetbe nyúlik.

A barlanglakó ősemlékben is volt fényűző hajlam, mint ahogy van a mai legvadabb néptörzsekben is. – Alapja az, hogy az ember igyekszik, – ha csak rövid pillanatokra is, – a *többi felett kimagasló, ünnepi életet élni*. Nemcsak a gazdagnak, de a szegény páriának is jól esik, ha néhanapján terített asztalhoz ülhet, szebben felöltözködhetik, talán az otthonának is szerezhethet valamilyes dísz tárgyat, – de épúgy kedvére való, ha a mások pompájában, fényezésében gyönyörködhetik.

Az ember természetében rejlik, hogy nagyok, jelentősnek inkább azt látja, amit pompa és fény vesz körül. S éppen azért, aki hozzájut, igyekszik valamilyes fényt kifejteni, hogy ezzel emelje a maga méltóságát, kiemelkedjék a tömeg közül.

És ebben egy az uralkodó és a proletár is: a római császárok, a pápák, a francia Lajosok stb. hallatlan fényűzést fejtenek ki, de hasonlóképpen a proletár Robespierre is, aki – mihelyt hatalomhoz jut, – selyembársonyba öltözik és brüsszeli csipkekézelőt hord, – társa Danton egy-egy otthoni magán-ebédjére 4-500 frankot költ. Íme, csupa dísz, csupa rendkívüliség, csupa kiemelkedés a mindennapi szürkeségből.

Az emberi őskultúra kezdetén a fényűzés inkább csak az étkezésre szorítkozik. A gyomrát hamarabb szerette meg az ember, mint a – kultúrát.

Az öltözködés, ékszer- és lakásfényűzés későbbi keletű, de viszont kezdettől fogva kulturális tartalmú.

A görögöknél a ruha egyszerű, a rómaiaknál szintén, a későbbi értelemben vett ruhafényűzésről akkoriban még nincs szó. Az ékszer- és lakásfényűzés annál felülőbb. Mindezt felülmúlja azonban az étkezés fényűzése, ami a római gyarmaturalommal kezdődik.

Azelőtt annyira egyszerűen éltek, hogy pl. még Kr. e. 160-ban, szigorú törvény tiltja azt az – esztelen „fényűzést”, hogy tyúkot hizlaljanak.

És íme, alig néhány évtizeddel később, már a legpazarabb lakomák folynak, – majd Augustus császártól kezdve jó darabig, az asztali fényűzés minden képletet felülmúl.

Lucius Verusnak egyik ebédje – mai pénzben – 1.200,000 koronába kerül, ami nem is csoda, mert hiszen a vendégek a finom falatokon felül pompás ajándékokat is kaptak a bőkezű házigazdától: szép rabszolgákat, ritka állatokat, drága vázákat és edényeket, ezüsttel kivert kocsikat, a hozzájuk való öszvérfogatokkal és hajtsárokka. – Néro császár egyik ebédjén csupán az asztaldíszül szolgáló rózsák 4 millió szeszterciuszba, mai pénzben mintegy 800,000 koronába kerültek. – Aesopus szomorújátékos fia – minden hölgyvendégének egy-egy felolvasztott drágagyöngyöt tálatat. S ha még hozzátesszük, hogy az ebéden fülemilét, pessinusi tőkehalat, tarentuni osztrigát és egyiptomi datolyát is tálatat: méltányolhatjuk Varrónak, a hazafias római erkölcspré-

dikátornak a fájdalmát, aki a legsztelenebb fényűzésnek a *külföldi* élelmicikkek fogyasztását tartotta.

S most gondoljunk arra, mit szólna a mi római erkölcsbíránk ahhoz, hogy alig néhány év előtt, nemcsak a milliomosok, de még a középmódú polgárok is hányféle külföldi csemegét fogyasztottak. Reggelire egy csésze *kínai* teát, *jamaicai* rummal és *angol* keksszel, avagy dzsemmel. Vagy *brazíliai* kávéit ittunk, esetleg *Amerikában* termett *cacaobabból* *Hollandiában* készült *cacao* volt a reggelink; a gyermekek pedig tejberizst majszoltak, *kínai* rizsből, rajta egy kis *indiai* fahéjjal . . .

Íme a mérték, mellyel minden kor fényűzését mérni kell: mást neveztek fényűzésnek régen, megint mást mondunk annak ma. Sok dolog – ami 2000 év előtt még drága fényűzés – pl. 1913-ban már általános és olcsó közszükséglet, viszont a világháború idejében ismét fényűzés, mert akkor még a közszükséglet is – luxus!

A világháború nyomorúságai közepette szinte az álmok világában képzeltük magunkat, mikor a kultúrhistoriában a régi háborús világ pazar lakomáiról olvastunk.

Igy például: az olasz renaissanoe-korban *Marguerita Gonzaga* lakodalmán elfogy 1000 ökör és borjú, 40,000 tyúk, 15,000 font cukor. – De hogy jó magyar eleinkről sem feledkezünk meg, gróf Thurzó Ilona lakodalmán, 1614-ben, a fogyasztás a következő: 331 ökör, 80 borjú, 166 bárány, 44 malac, 2 vaddisznó, 6 szarvas, 30 őz, 120 nyúl, 308 fogoly, 4234 lud, 1165 kappan, 97 tyúk,

3840 tojás, 56 potyka, 460 pisztráng és 680 darab egyéb halféle.

De nemcsak lakodalmakkor volt ilyen fényűzés. Thurzó Szaniszlóéknál egy köznapi ebéd ételrendje a következő: kappan tiszta borssal, tehénhus petrezselyemmel, kacsasüte, nyúl gyümölcsös lével, hal sóban, lud ispékkal (aszpik), disznóhús káposzta levében; káposzta tehénhussal, császármadár süte, vánkorfánk vajba.

De azért meg kell adni – magyar eleink még sem voltak olyan esztelenek, mint a rómaiak, akik a lakomákon nem egyszer drágagyöngyöket is fogyasztottak.

Ez tipikus parvenüfényűzés volt, mint ahogy a rómaiak fényűzésében általában nagyon sok a parvenü vonás. S itt nagyon jellemző, hogy a napóleoni kor parvenüi a fényűzésben éppen a rómaiak esztelenségeit vették mintául. Ez a parvenüség a rómaiak lakásfényűzésében is megnyilvánul.

Néró császár palotájának fényűző berendezéséről már megemlékeztünk. Jellemző, hogy mikor Néró a pompás palotába beköltözött, nagy meglepéssel mondta, hogy végre kezd emberként lakni.

De nemcsak az uralkodók, hanem, a gazdag előkelőségek lakásfényűzése is elég szertelen volt, bár bútórberekezés nagyon kevés volt a rómaiak lakásában. A messze Afrikából és máshonnan tengerentúlról hozott színes márványoszlopok, a rájuk alkalmazott dús aranyozással egész vagyona kerültek. Callistus szabados ebédlőjében 30 óriás alabástrom oszlop díszelgett.

Nagyon divatosak voltak a citruslappal ellátott elefántcsontlábú asztalok, melyek darabja mai pénz szeriir 100-300,000 koronába került. Senecának állítólag 500 ilyen citrus asztala volt. Ezenfelül voltak: békateknővel kirakott, vagy dúsam aranyozott és ezüstözött és babilóniai szőnyegekkel betakart pompás nyugágyak (darabjuk szőnyegestül 200-300,000 korona); korinthiai bronz és niurrhából való vázák, régi ezüstmívű pohárszékek és százezreket érő ezüst edények. A rómaiak ezüst szükségletének ellátására az újkarthágói ezüstbányákban Polybius szerint 40,000 ember dolgozott.

Még a lakásnál is fényűzőbbek voltak a kertek és a fürdők, melyekre az előkelő római milliókat költött. A virágok nagy részét keletről hozatták, bár a legjobban az egyiptomi rózsát és liliomot kedvelték.

De nemcsak a római virágkultusz, de maga az egész római fényűzés keleti eredetű. A Keleten Budha követői, éppúgy, mint Allah hívei, produkálták eddig a világ legszertelembb és legparvenűbb fényűzését.

A messze kelet tündérpalotáinjak pompája, fényűzése lel visszhangra a spanyolországi móroknál is.

A híres Abdurraman szultánnak már említett Medina Azzara palotája a lakásfényűzésnek páratlan megnyilvánulása.

A *renaissance-kor* a művészet jegyében fejt ki késő évszázadokra, sőt örök időkre kiterjedő pompás és termékeny fényűzést. Michel Angelo, Rafael, Lionardo da Vinci, Benvenuto Collini és a művésznagyságok *egész*

serege díszíti a palotákat, melyeknek uralkodó hercegi gazdái a művészi fényűzést a palotából az utcára is kiviszik: a pazar kiállítás farsangi ünnepélyek és ünnepi felvonulások a nép gyönyörködtetésére is. szolgálnak, íme a fényűző látványosságok, mint a közép-kornak jóformán egyetlen *szociálpolitikája!*

A bárók-, még inkább a rokokó-paloták fényűzése közismert., a versaillesi palotán magán 4000 iparos és iparművész dolgozott – a nagy királyi kurtizánok, az arisztokrácia és az udvar szédületes fényűzése – mind a legtökéletesebb és a legsokoldalúbb művészet jegyében zajlott le. A közismert dolgokról itt nem szólunk, legyen elég néhány jellemző adat e kor lakásfényűzéséről: az előkelő paloták falaira gobelint Bouclier és Watteau terveznek, az Eoerial tapétáit Goya tervezi; - Dubarry szsonya néhány szobája berendezéséért Grouthière iparművésznek 3 millió frankkal maradit – adósa. XVI. Lajos egy secretaire bútorért 460 ezer koronát fizet, egy-egy szép csillár 100-200,000 frankba kerül, Miksa Emánuel bajor választófejedelem egy kandallóért 300,000 koronát, Kosel grófnő két rokokó-asztalért 200,000 koronát fizet. I. Frigyes Vilmos ezüst service 3 millióba, Mária Terézia .arany szervice közel 4 millió koronába kerül.

És – hiába rombol később a francia forradalom, – utána az empire ismét a parvenüség és a művészet együttes megszolgáltatásával fejt ki szédületes fényűzést, majd a rákövetkező nagy gazdasági összeomlásban a szerény

igénytelen *biedermeier* már csak az ékszer- és rukadivatban fényűző.

A divatfényűzésről szólva, külön kell választanunk a ruha- és ékszer-fényűzést, annál inkább, mert ez a kettő nem mindig jelentkezett egyszerre. A görögöknél és a rómaiaknál – mint már említettük – a ruhának úgy anyaga, formája, mint díszítése egyszerű, – viszont az ékszer szertelen fényűző. A római nők különösen a drága gyöngy fülbevalókat kedvelték. Seneca alkalmasint nem túloz, mikor azt írja, hogy a nők néha két-három birtok értékét hordták a fülükben. Plinius, Caligula egyik feleségéről azt írja, hogy egy szerény eljegyzés alkalmával olyan ama-ragd és gyöngyékszert viselt, amely egész fejét, haját, füleit, nyakát és ujjait elborítja és – 40 millió ssesztereiust, mintegy 8 millió K-t ért, – középkorban egész Európaszerte szédületes az ókszerfényűzés: Merész Károly burgundi hercegnek gyöngyökkel és drágakövekkel megrakott díszöltönyét 200,000 aranyra becsülték, nejeének udvarhölgyei ékszerjavitásra és piperére évenként 400,000 brabaati tallért kaptak. Medici Mária fia keresztelőjénél 32,000 gyöngygyei és 3000 gyémánttal kirakott ruhát viselt.

A legújabb korban ilye a ékszerfényűzést inkább Amerikában, Angliában. és Franciaországban divatos, és – ki gondolná – Oroszország némely vidékének pariasztasszonyai körében. – Egy nagyon íregbízhatóan ismert német tudós írja, hogy Oroszországban, csupán a Troitzakolostorban levő misemondó és püspöki ruhá-

kon, oltár- és sírterítőkön talán több igazgyöngyöt találhatunk, mint egész Európában együttvéve. Némelyik orosz kormányzásában a parasztasszonyok fej- vagy nyakékül 2-300, de gyakran ezernél több igazgyöngyöt viselnek.

A kuruckori magyar nagyasszonyok is szinte mindegyik képzeletet felüknülő ékszerfényüzést fejtenek ki, mellyel azonban már a ruhafényüzés is lépést tart. 1702-ben gróf Bánffy né Bethlen Klára, a leánya, esküvőjén tiszta aranyfonálból szőtt szoknyában, jelenik meg, – gróf Nádasdy né szoknyáját pedig több ezer gyöngy, gyémánt és színarany boglár díszíti. A ruhához arannyal és ezüsttel áttört török és spanyolszöveteket, vagy damasztot, taftot és atlaszkelmét használnak. Mint ruhadíszek a szőrme, vont arany és vont ezüst hímzések, szászországi és brüsszeli csipkék, majd arany- és ezütfonál csipkék és gyöngyös csipkék szerepelnek. Nagyon fényűzők a ruhagombok is: a Rákóczi-árváknak négy bokor aranygombjuk híres: az egyik 251 gyémánttal és 32 rubinttal ékes, a másik tiszta színarany, a harmadikon és negyediken 276 kisebb gyémánt és 72 rubint pompázik.

De fényűzők a többi öltözködés darabok is. A kivágott bársonycipőt arannyal hímezik és igazgyönggyel díszítik, a cipőcsattokat türkiszekkel és rubinokkal rakják ki.

A selyemharisnyákba arany- és ezütfonalakat és arany virágdíszeket szőnek be.

A fejviselet szintén fényűző. A hajba strucctolla-

kat tesznek s ezt rubinttal, gyémánttal, smaragddal és zafírral kirakott tokba foglalják. Gróf Nádasdy Krisztina hagyatékában 87 darab remekművű drágaköves fejdísz-bokrétát találtak]

A Nádasdy-családnak különben is teméntelen ékszere volt. Íme a Wesselényi-féle összeesküvés után Nádasdy Eerene gróf sárvári birtokán elkobzott ékszerek jegyzékének néhány adata: egy boglár száztizennyolc rubinnal és 72 gyémánttal, egy nagy aranyrózaa százhatvan közöpnagy és 750 kisebb gyémánttal; – aranylánc 16 boglárból összefűzve – a boglárokban 217 gyémánt és 62 nagy szemű igazgyöngy; – a nyakéken 125 smaragd és 65 gyémánt stb. – és ez így folytatódik mintegy G nyomtatott hasáb terjedelemben. Ezeknek az ékszereknek az elhelyezésére 30 nagy láda szolgált, – mintahogy ládákbán tartották a drága ruhákat is.

S ennek meg volt a maga mély értelme, ami egyszerűsmind a régiek fényűzésében megnyilatkozó józanságra is vall. A drága kincseket ládában tartották már azért is, hogy veszély idején gyorsan elszállíthassák.

Ez a sok drága, fényűző ékszer és ruha volt ugyanis a régi gazdagok egyetlen biztos vagyona, talán még biztosabb, mint az életük; hiszen nem egyszer az életüket mentették meg a kincseik révén. A rómaiaktól kezdve, majd a lovagkorban és még később is a földbirtok, vagyis az ingatlan, bizonytalanabb volt, mint az ingó drágságok. A régi kor – mely telve külső és belső háborúkkal, éhínséggel, népferradalmakkal, egymás kirab-

iasával, egyébként sem ismerte a tőkének ma szokásos és biztos elhelyezését. Akkor igenis – könnyen tovaszállítható ládába kellett zárni a vagyont, hogy megmenthessék. A fényűzés tehát a *tőke megőrzésének* célját is szolgálta. De különben is – az akkori időkben nem voltak takarékpénztárak, részvénytársaságok és iparvállalatok, ahová a felesleges tőkét gyümölcsözően elhelyezni lehetett volna, – ezért kellett a fölös pénz pompás kastélyokba, művészi festményekbe, szobrokba, pompás berendezési tárgyakba és fényűző ékszerekbe, ruhákba fektetni. *A fényűzés tehát a régiek tőkebefektetése is volt,* s így bizonyos határig meg volt; a maga *nemzetgazdasági jogosultsága: megőrizte és gyarapította a vagyont,* az illető családoknak, állandó vagyoni *standardot* biztosított. Az a sok ékszer, ruha, fényes kastély és berendezés szükség esetén zálogtárgyul és cserezálogul is szolgált: hány magyar urat váltottak ki értül: az ellenség kezéből, hányszor pecsételt meg az ékszeres ruhá-ajándékozás politikai és nemzeti érdekű barátságot, – hány véres háborút tett elkerülhetővé a fényűző ajándékokkal való kölcsönös kedveskedés.

A régi kor diplomáciájának elengedhetetlen járuléka volt az előkelő állarműfűriak és diplomaták fényűző élete. Nem egyszer ez volt az alapja az ország hitelének, a nagy államkölcsön felvételének is. XVI. Lajos pénzügyminisztere, Calonne fennen hirdeti: „aki pénzt akar kölcsön kapni, annak gazdagnak kell látszania, hogy pedig

gazdagnak higgyék, fényűző költekezésével el kell várakítani a világot.”

A fényűzés tehát nagy politikai és hatalmi érdekeket is szolgált, de ezeket messze meghaladó szolgálatokat tett a – művészetek fejlődésének.

És valóban mi, a régiek fényűzése révén létrejött művészi alkotások ezreiben gyönyörködhetünk. Száz és száz ezren élnek belőlük inia is azokban az országokban és városokban, ahol a ma annyira jövedelmező idegen forgalom jóformán tisztára a régi fényűzés emlékeinek köszönhető.

De gondoljunk iarra is, hogy ma csak azért élhetünk szép, ízléses: otthonban, mert a, régiek fényűzése alkalmat adott új meg új stílusok megteremtésére s ezekből szervesen alakult ki mindaz a szép, ami bennünket mia körülvesz.

Tagadhatatlan, hogy a régi előkelők fényűzéséhez nem egyszer sok millió szegény pária verejtékes munkája és nyomora is tapadt. Egész népek mentek miattuk tönkre. De viszont mára már helyreállott az egyensúly: – úgy a régiek, mind a mai kor fényűzéséből ma már milliók élnek.

Franciaországnak – a nemzetgazdaságilag oly hasznos hajtó finom ízlése, a divat és a festőművészet terén való világuralma nagy részben a régi francia gálánsvilág fényűzésének köszönhető. És a franciának meg volt hozzá az az ügyessége, hogy pl. a divatfényűzést

exportálta-, – széles külföldön divatba hozta ezzel a fél világot, adófizetőjévé tette.

Íme, a fényűzés, – mint nemzetet fenntartó és gyarapító erő!

A ma fényűzése több vonatkozásiban más, mint a régieké.

Az első szembetűnő eltérés, hogy az asztali fényűzés és a személyzettel való fényűzés – a korábbihoz képest – csaknem teljesen alábbhagyott. A kuruc nagyasszonyok udvartartásában – családonkmt átlag 300-400 személy szerepelt – a Lajosok udvarában, a léhűtők ezrei éltek, – ilyesmikre ma már sem pénz, sem ember nem telik.

A másik nagy különbség: – a régiek fényűzéseinkább *tartós* és *reális* értékeket termelt, a mai fényűzés termékei nagyrésztben *csökkenő*, avagy *múló* értékűek.

A kuruc asszonyok aranyfonálból szőtt szoknyáinak, drága seleyem-bársonyainak az értéke tartós, – nem egyszer növekedő volt. Ma, – még a legfényűzőbb divattermékek is – a divat változásaival, – tehát esetleg néhány hónap alatt, teljesen elértéktelenedhetnek.

A régi úri leányok báli ruháit viselheték még az unokák is, a miai báli ruha a bál előtt megér talán 1000 koronát, – egy-két bál után azonban már értéktelen.

Általában, a mai fényűzésben sok az esztelen pénz-pocsékolás.

A régieknél ilyen – tisztára pénzpazarló és minden artisztikumtól ment divatőrületeik – a szépségápoló

szerekkel való esztelen fényűzéstől eltekintve, – nem voltak, ő náluk a divatfényűzésben – kevés kivétellel-egyszersmins a reális értékek megszerzésére való törekvés volt meg.

Ma nem ez, – nem a *reális érték* a döntő, hanem a – *változatosság*.

A mai fényűzés túlnyomó részben az *újdonság-inger kielégítése*. Ez jellemzi a miai divat- és lakásfényűzést is.

A közönségnek ez a folytonos újdonsághajhászása teremt azután a művészetben, festészetben és az iparművészeiben, – sőt az irodalomban is annyi új stillsra való törekvést, annyi keresést, annyi *új divatot* minden téren s ez szüli azt a sok kritikátlan kapkodást. mehrenek eredménye azután az efemer értékű dolgok termelése minden – kulturális téren s a fényűzési cikkeknek sokszor oly rohamos elértéktelenedése.

Talán szabad azt a kifejezést használnunk, hogy ma a fényűzést is – *meghamisítják!*

A XIX. század második fele telve iparművészeti hamisítványokkal: hazug az anyag, művészetet hazudik a forma és – becsületességet hazudik a tárgyak megmunkálása is.

Ma már elfelejtik, hogy a fényűzésnek erkölcsi, kulturális ési gazdasági *jogosultsága* ott kezdődik, mikor a fényűzés az anyag és a munka értékét megsokszorozza. Pl. egy szép empire szekrény nyers faanyaga alig ér néhány koronát, de miután belőle a művész szépet formált, – a szekrény ezeket is érhet. – Egy kilogramm

arany néhány ezer korona, értékű, de ha a művész szép formába öntött ékszereket készít belőle, – százezreket is érhet.

Mikor pompás ékszert, vagy más művészi tárgyat vásárolunk, a vagyon feleslegünket művészi köntösbe öltöztetjük. Nem ezres papirbankókat tartogatunk a tárcánkban, nem részvénytartványokat a kasszáinkban, hanem szép festményeket a falainkon, gyönyörű szőnyegeket, művészi bútorokat és dísz tárgyakat az otthonunkban. Ilymódon taimellett, hogy a vagyonunk reális értékét megőrizzük, azt szebbé, nemesebbé, gyönyörködtetővé is varázsoljuk.

A régiek fényűzése a szellemi munka értékét növelte, és az alkotó lángész folytonos krráltódását, megizmosodását mozdította elő. Minél többen fényűztek, annál tökéletesebb igyekezett lenni a művész és a mesterember munkája egyaránt.

A régieknél a művész egyszersmind *mesterember* és a mesterember egyúttal *művész* is: ez minidéin alkotásukon meg is látszik. A régi bútort azért szerettük meg, mert formájának művészi volta mellett, jó anyagból - becsületes megmunkálással készült, benne volt a művész teremtő lelke és – a kor hangulata. De nézzük meg ezeknek a műtárgyaknak forgalomban levő hamisítványait: hitvány anyag, rossz munka, hazug művészet és – a félrevezetés, a hamisság hangulata rí ki belőlük.

És miért e dekadencia? Mert a fényűzés is *demokratizálódott*.

Mi az, hogy „demokratizálódott”? Az, hogy ma száz és száz ezren akarnak fényüzni, akarnak a többik fölé emelkedni.

Mi általában a demokratizmus? Általános törekvés az arisztokratizmus felé, mind többen és többen szeretnének jobban, szebben, nemesebben és hatalomban élni.

Miután pedig a lelki és szellemi előkelőség eléréséhez szerves kulturális fejlődési folyamat kell, a tömeg pedig ezt – ahogy szeretné, vagyis ugrásszerűen – nem tudja elérni, tehát *meghamisítja* az előkelőséget és a maga képéne és hasonlatosságára teremt magának egy – *hazug világot*.

Ma a kispolgár asszony beteg, ha a szalonja nem Louis XVI., a hálószobája nem empire, a ruhája nem biedermeier és elvárja, hogy a kedvenc kávéházának bárók, vagy rokokó stílusa legyen s ott rövidnadrágos, frakkos márkik szolgálják ki, kiket talán azért is szólítottak „főrnak”.

Íme, csupa hamis fényezés, csupa hazugság, de úgy látszik, ezen keresztül kell esni, és valószínű, hogy a következő generáció ezen a sok hamisságon keresztül nevelkedik majd – igazi kultúrára. Hiába, *a nagy tömegnek a hazugságok iskoláját kéli végigjárnia, hogy később azután elérkezhessek az igazsághoz.*

A fejlettebb műveltségű elem viszont – éppen e sok hiajmis fényezésen okulva; – kezd visszatérni, a fényezésben a régi állapotra, a *reális* értékekre, ami egyszerűsmind azt jelenti, hogy mélyebb kulturális tartalomra

is törekszik. Ma már mind többen művész kezével formáltatják az otthonukat, megkövetelik a jó anyagot és a becsületes megmunkálást. És ha ez majd a tehetősebb eleimmel minél szélesebb körben elterjed, akkor a *ma* fényűzése kulturális és gazdasági tekintetben ismét *termékeny*, a közre *hasznot hajtó* lesz.

Es ebből a fényűzésből hiányozni fog a réginek az az egyetlen átka, hogy – milliók nyomorán épült fel; ellenkezőleg, ez a fényűzés millió és millió munkáskéznek fog kenyeret adni.

A baj csiak az volna, lia. a széles néprétegek mind fényűzni akarnának. Mihelyt a fényűzés *általánossá, mindennapi* szükségé válnék, az rnêhetetlen erkölcsi rombolást és pusztulást vonna maga után. De szerencsére, a modern *józan* életben ez a veszély nem fenyeget, de különben ellene szól a fényűzés, természete is.

A fényűzés nem válhatik köznapivá, mert akkor elveszíténé a vonzóerejét, varázsát és létjogosultságát. A ma és a jövő fényűzése csak a művészet jegyében fejlődhetik, a művészet pedig nemi lesz köznapivá soha.

Mint már mondtuk, a pompa, a fényűzés mindig, ünnepi jelenség csupa dísz, csupa- rendkívüliség, csupa kiemelkedés a iminidlen napi szürkeségből.

S ez így is marad, mert a tömeglélek lényegében sohasem változik: a ma és a jövő nagy tömegének is mindig jól fog esni, amit a régi római plebs is kívánt: *panem et circenses!*

Az ajándékozás művészete.

Egy régi, bölcs könyvben olvastuk: az ajándék sokszor nem okoz örömet sem annak, aki kapta, sem annak, aki adta, hanem csak az a hordár örül neki, aki jó pénzért kézbesítette. Ilyenkor bizonyára hiba van a kréta körül: az ajándékozó nem ért az – ajándékozás művészetéhez.

Mert az ajándékozásban is van művészet. Tehetség és tapintat kell hozzá, nem egyszerű zsenialitás. A zseniális ajándékozó kezében minden – arannyá válik: a legolcsóbb ajándékkal is tud örömet szerezni, mert – eltalálta. Ez pedig művészet, mert – *emberismeret* kell hozzá. De kell még valami – találékonyság, ötlet és ízlés, ami nemcsak abban nyilvánul, hogy amit veszünk, ízléses legyen, hanem főképpen abban, mikor, milyen módon, milyen szavak vagy gesztusok kíséretében adjuk át az ajándékot.

Egy illemkönyv szerint: mikor az ember egy ajándékot, pl. arany cigarettatárcát nyújt át, azt illik mon-
nem osztjuk ezt a felfogást. Először is, az arany cigarettatárca nem „csekélység”, legalább is azoknak nem, akiket – illemkönyvvel kell jó modorra tanítani. Másodszor: az ember lehetőleg minden mást mond az aján-

dék átnyújtásakor, csak azt nem: „fogadja tőlem”.

Az ajándéknak oly gracióz könnyedséggel kell a céljához érni, mint ahogy egy elegáns dáma átsuhan a csillogó halion, vagy ahogyan a parkett sima táncosa a delnő jéf táncra kéri. Nem szabad sem előbb, sem később érkeznie, a ievei, a szó, ami kíséri, ne tolmács legyen, legfeljebb csak aféle – gardedám, akinek ott illik lenni, de nem éppen szükséges, hogy beleavatkozzék az örömbé, amit az ajándék a lélekbe csal.

Régi igazság: az ember akkor mutatkozik a legjobban a maga titkolhatatlan valóságában, mikor haragra vagy öröme gyulád. Az ajándék is kelthet örömet vagy boszúságot, vagy, ami a legrosszabb, hideg közönyt s nincs kínosabb helyzet, mint mikor az ajándékozó a közöny vagy a boszúság hideg zuhanyát kapja. De ha az ajándékunkkal kellemes meglepetést szerzünk, akkor az öröm, a megelégedettség kölcsönös.

Az ember megszépül, amikor örül s inegcsúnyul, mikor boszankodik. Az ajándékozás tehát esztétikai művelet. A jóhízemű célja az, hogy örömet okozunk vele, tehát, hogy esztétikai szépet váltunk ki. Az esztétikai szépek mindig van valamelyes formanyelve, stílusa, van tehát az ajándékozásnak is, sőt – az ajándék elfogadásának is. ízlés, tehetség és tapintat dolga, hogyan kell az ajándékot fogadni vagy viszonzni. Hányszor halljuk: „kétségbeejtő, mivel revanckírozam?” – holott aki művésze az ajándékozásnak, annak fejéből a helyes ötlet nyomban kipattan, egy pillanatig sem várat ma-

gára. Ezzel szemben az ajándékozás nyárspolgárai soká tépelődnek s amit kitalálnak, talán szolid, ha nem is éppen zseniális. S a szolid ajándék, ha nincs is benne különösebb báj, mégis kellemes, mert a józan megfontoltság, amit elárul, ha nem is nyomban, de rövid időre rá, bizonyos megnyugvást okoz.

Az ajándék többféle lehet, aszerint, milyen célt szolgál. Van „praktikus” ajándék, van ötletes, szellemes, pompás, szép, fényűző stb. ajándék. De van olyan is, amelyik ravasz, fondorlatos s ezért veszedelmes (timeo Danaos!). Van engesztelő vagy káros, van gyümölcsöző, avagy haszontalan, ostoba, könnyelmű ajándékozás is.

Vannak emberek, kik ajándékokra utaznak s viszont vannak, akik mániákus ajándékozók. Vannak műgyűjtők, akiknek minden műtárgyuk kapott ajándék, de viszont akadnak, akik csak azért szereznek be értékes műtárgyakat, hogy koronkint elajándékozzák.

Vannak az ajándékozásnak született antitalentumai is, akik még véletlenül sem találják el, mi volna a helyén; mindig olyat vesznek, ami már van, vagy olyat, ami semmiképen sem való oda, ahová szánták.

Egy másik fajta: az ajándékozás bájos svihákjai. Például, olvastunk egy előkelő úrról, aki a nagynénjének névnapi ajándékol egy majolika üzletben cseréptörmelékét vásárolt olcsó pénzen s kiadta az utasítást, hogy váza formába csomagolják s mikor átadják, a kézbesítő vágódjék el, mintha akkor törne össze az egész. A hordár az utasításhoz híven el is vágódott, de a turpisság mégis

kiderült, mert az eladó kereskedő előzékenységből minden egyes törmelékdarabot külön papírba csomagolt.

Említésre méltó fajta még az ajándékozás reklámhőse. Elve: minden pénzt megér, hogy az ajándékainak hírét költhesse. Nem utolsó alak az ajándékozás *smokkja* sem. Boldog-boldogtalant megajándékoz, de leginkább értéktelen holmival. Ismert alakjai ennek a csoportnak az ajándékozás humoristái, akik mindenféle vásári vicces holmit osztogatnak s minden örömük egy mosoly vagy kacaj, ami az áldozat ajkán fakad s amin azután néha évekig elmulatnak.

Végül el nem hagyhatjuk az ajándékok legnagyobb vásári zűrzavarát, a – *nászejándékokat*. Minden túlzás nélkül megállapítható, hogy – kevés kivételtől eltekintve – a nászejándékok a kiáltó példái annak, mennyire nem értik általában az ajándékozás művészetét. Az a sok nászejándék, ami egy-egy esküvőkor a családi háznál közszemlére kerül, olykor valósággal – esztétikai pornográfia, az ízléshiánynak és az ötletszegénységnek valóságos kiállítása. Szinte bizonyos, hogy pl. harminc ezüst tárgyból legalább húsz feltétlenül ezüst kosár vagy „Aufsatz”, más öt darab cukorszóró, a többi só-tartó. Van ezenfelül nyolc-tíz likőrös készlet és egy fél-tucat porcellán nyelvű, aranyozott gyümölcs- és sajt-kés, a hozzávaló kis villákkal, díszes bársony tokban. Néhány ízléstelen virágváza zárja be a sort, melyet helyenkint egy-tegy „olajfestmény” vagy barátnői „kézimunka” tartkít. Kétségtelen, hogy mindennek örülni illik, még azok-

nak is, akiknek rejtett műíziése a kapott ajándékok nagy része eien iü Lakozik.

A hiba az ajándékozóban rejlik, aki nem vet számot azzal, hogy az ifjú pár, kit meglepni óhajt, az ízlésnek milyen iokán áll. Hangsúlyoznunk kell, hogy a fejlett ízlésű ajándékozó nem esik ebbe a hibába, még akkor sem, ha tuúja, hogy a megajándékozandónak semmilyen ízlése sincs. Ilyenkor a maga ízlése szerint ad valamit, ami, ha talán nem is talál kellő méltánylásra, mégis – megnyugtató. Hasonlóan megnyugvást kelt, ha olys valamit ajándékozunk, aminek hasznát vehetik. A nászajándékok egybeállításánál a leghelyesebb, ha a rokonok és jó ismerősök előre megbeszélik, ki mit adjon – .szépet és hasznosat, nem többet, nem kevesebbet.

Az ajándékozás művészetének elengedhetlen feltétele, hogy az ajándékozó bensőleg valamelyes feleiősséget érezzen azért, amit ad. Ajándékválasztáskor sokszor hallhatjuk azt a megjegyzést: „jó lesz nekik ez is!” Ez nagyon helytelen: az ajándék, amit veszünk, bennünket is elégítsen ki, nekünk magunknak is örömet okozzon. Ezenfelül gondoljunk szüntelenül arra is, hogy ahová az ajándékunk kerül, az ott nemcsak a rokonszenvünket és a figyelmünket, de a magunk énjének a *stílusát*, a kultúránkat is reprezentálhatja. A régi görögök remekbe készült művészi tárgyakat ajándékoztattak egymásnak, hogy ezáltal is fejlesszék az ízlésüket és – iparművészetüket.

Az ajándékozás művészetéhez tartozik az is, hogy ne

töltsünk az erőnkön felül. A megajándékozottra, mindig nyomasztóan hat, ha tudja, hogy a kedvéért áldozatot hoztak. Nem egy rokoni kört vitt már adósságba, hogy az ajándékokkal egymáson túltenni igyekeztek.

Az ajándékkal mérsékelten kell bánni, mint a – parfümmel. Ha sokat veszünk belőle, már nem illata van, hanem – szaga s ez mindig kellemetlen.

Viszont fősvények se legyünk. Aki jómódú, az ne krajcáros holmikkal kedveskedjék, mert ez – alamizna és nem ajándék. A terített asztalról morzsákat csak madaraknak és koldusoknak adnak, de míg a madár felrepül vele, a koldus a porba sülyed érte. Az ajándékozásnak nem lehet célja soha sem a – megalázás.

Az ajándékért hálát és viszonzást ne várjunk, legfeljebb arra gondolhatunk, hátha – erősíti a barátságát. Az érdekből való ajándékozás, amit a régiek oly fényűzően gyakoroltak, nem annyira esztétikai öröm – ami pedig az ajándékozásnak lelke -, hanem inkább üzleti befektetés, esetleg – üzleti kockázat haszon nélkül. Erre tehát rá lehet fizetni, míg a szívből jövő ajándékozásnak a mérlege mindig aktív.

Aki érdekből olyan finom formák közt tud ajándékozni, hogy a forma teljesen elleplezi a szándékot, az már művésze az ajándékozásnak, de még nagyobb művész, aki ezt hasonló finomsággal viszonzni tudja. Az ilyen ajándékozásban mindig van kultúra, egyéni stílus, diszkrét finomság.

A „dolgok” közt, amikről a francia azt mondja, hogy

megtesszük, de nem beszélünk róluk, szerepel néha az ajándék is: adunk, de hallgatunk róla s egy hangot sem akarunk hallani felőle.

Az ajándékkal nemcsak meglepetést és örömet kelteni, de – sérteni is lehet, S ennek a sértésnek az oka lehet, hogy – vagy keveset adtunk, vagy, hogy egyáltalán adtunk. De lehet sértő a mód is, ahogyan az ajándékot eljuttatjuk. Finom érzék, tapintat dolga, hogy a helyes módot eltaláljuk.

Az ajándékozás művészetéhez elsősorban ízlés kell, a pénz másodrendű kérdés. Olyasféle itt a helyzet, mint az öltözködésnél, vagy a lakásberendezésnél. Rendes viszonyok közt isokan vannak, akik olcsó pénzen ízléssel tudnak öltözködni és helyes, harmonikus az otthonuk is, míg mások drága pénzen is „ízléstelenül laknak és öltözködnek.

Még egy fontos szabály: ne ajándékozzunk el olyasvalamit, amit magunk is ajándékba kaptunk. Az ajándékot kegyelettel kell megőrizni, mint emléket, még akkor is, ha nincs ingyünkre.

S ha már „emlékről” van szó, mellőzzük a „souvenir”. „Andenken”, „emlék” stb. felírási bazári tárgyakat, melyekkel leginkább fürdőhelyeken rontják a közízlést. A csontnyelű tollszár tájképes „belátó”-val, a fürdőhely nevével ellátott ftárgyak, mint: fülespohár, kávé ibrik, faragott bot, fadoboz, papírvágó fakés stb.; a fürdő látképeivel ellátott domború üveg levélnyomó, mindenféle lombfűrész munkák, látképes levelezőlap-

album s az a sok egyéb vásári szemét, ami a fürdőhelyek bazarjaiban található, egytől-egyig nem alkalmas ajándéktárgyak. Aki ilyeneket vesz, csak ötlet- és ízléshiányról s amellet a megajándékozandónak valamelyes lebecsüléséről tesz tanúságot. Az ajándék sokszor többet beszél, mint amit a legékesebb szavakkal, vagy íróművészettel kifejezni lehet. Már ezért is nagyon vigyázzunk, mit mikor és kinek ajándékozunk.

*

Egy német illemkönyvben olvastuk: „ha valaki egy írótól vagy költőtől annak dedikált művét kapja ajándékba, illik másnap megköszönni, még ha el sem olvasta a könyvet.”

Hasonló vonatkozású illemszabályt a magyar viszonyokra a következőképen formuláznánk: írótól könyvet, festőtől képet, szobrásztól szobrot iparművésztől maga készítette művészi tárgyat kérni – nem illik, elfogadni a legtöbbször veszedelmes.

Nemcsak az ajándékozásnak, de az ajándékké résnek és elfogadásnak is meg van a maga művészete.

Egy török közmondás szerint: „az ostobaság isten adománya, de jaj annak, aki visszaél vele.” Tegyük hozzá: az emberek a legnagyobb ostobaságot rendszerint akkor követik el, mikor ajándékot meggondol ítlanul adnak vagy elfogadnak. Aki pedig soha ebbe a hibába nem esik, hanem, akár ad, akár elfogd, azt mindig meggondoltan és ízléssel teszi, az már érti, tudja, mi az ajándékozás művészete.

Az olvasás művészete.

Egy német illemszabály szerint: vét az illem ellen, aki amikor a leányának százezer koronás kelengyét ad, megfélekedzik a könyvszekrényről. Még kevésbé illik – kereskedelmi tanácsosnak lenni, teli borpincével, de üres könyvvállvánnyal. Hasonlóképen az illem rovására esik, ha az ember drága parfümökkel illatosítja magát s egyidejűleg piszkos kölcsönkönyvtárakból élőködik. Végül: nem illik a magunk öröm-e és ízlése szerint való könyveket kölcsönkérni, mikor meg van a módunk hozzá, hogy megvegyük azokat.

Ezekhez a bölcs szabályokhoz fűzzük még hozzá: nem illik görög templom homlokzatok mintájára készült hatalmas könyvszekrényekben olyan díszkötéses könyveket tartania, amiket sohasem olvasunk. Az olvasásra való hajlam, készség, az olvasás kultúrája nem kirakatick, hanem belső szükség, annál inkább, mert az olvasás mindig valamelyes benső magunkbavonultságot, tehát nem a hiúságnak, a külső világnak való tetszelgést jelent.

A tanult, művelt s főképen az esztétikai világnézet kultúráját tudatosan magába szítt ember elsősorban önmagának él, a maga gyönyörűségére, önmagának teremti

meg azt a tárgyi és szellemi környezetet, amelyből a legszebb földi siker, a – *harmónia* fakad.

Az olvasmány a lelki környezetünk, a legbizalmasabb mindennapi társaságunk. S amiképen helytálló az, hogy az embert barátjáról ismerni meg, aképen megcáfolhatatlan valóság: naomd meg, mit olvasol s megmondom, ki vagy.

Balzac mondja: a nyomornak és a gazdagságnak egyaránt megvan a maga livré je. Tegyük hozzá: az olvasmány is aféle livré, amiről az ember lelki világát, műveltségét majdnem teljes biztossággal fel lehet ismerni. Kérdezzenek meg egy „kölcsonkönyvtár”-tulajdonost vagy egy könyvtárórt, vajjon nem tudja-e majdnem holt bizonyosan, kivel van dolga, mikor könyvekért jelentkeznek. A „háztartási alkalmazottat” éppúgy felismeri, mint a szerény varrólányt, a gépíró kisasszonyt, a csupán kíváncsi, de minden magasabb kultúrától mentes „nagyságát”, a zsúrok „téma”-királynőjét, vagy az – olvasmány-smokkot, aki rendületlenül elolvas mindenfélét, csak azért, hogy mondhassa: „ezt is olvastam”. De felismeri a tudóst is, aki adatokat, az író, aki kortörténeti háttérrel keres a regényéhez, az újságírót, aki régi lapokból „idézni” akar, a szakembert, aki egy cikkét tekintélyek nyilatkozataival akarja alátámasztani, a régi korok szerelmesét, aki a nyakába veszi a fél várost, hogy megtudja, mit írt annak idején a „Hölgyfutár” a nok divatszertelenségeiről s végül – megérzi, mikor van könyvgourmanddal dolga, aki egy szép régi kötést, cím-

lapot, finom famentes papírt, tiszta nyomást, művészi illusztrációt tud mohó gyönyörűséggel élvezni, valamint ahogy megismeri a filozopter diákot, aki az „Ember tra-gédiájáról” akar doktori disszertációt összeollózni.

Következik pedig ebből, hogy – az olvasmány is az ember képeré és hasonlatosságára vagy teremtve. S figyeljék meg az újságolvasókat, a helyzet ugyanaz: mond meg, melyik lapot járatod s benne főképen mi érdekel, megmondom, ki vagy. Vagy nézzünk körül a vil-lamos-, kocsikban: az utasok olvasmányairól nagy álta-lánosságban következtetni lehet arra, miféle ember az útítársunk. A vasúton pedig az olvasás annak a jele, hogy nem óhajtunk az útítársainkról tudomást venni s a kezünkben levő könyvvel zárjuk el magunkat teljesen a köj nyezettiktől.

Az olvasás általában mindig bizonyos fokú elzárkó-zás, magunkba vonulás. A mai ideges korban, mikor a napi tülekedések és a munka az idegeinket agyongyötirik, amikor „társaságban” kell lennünk, akár a hivatalunk-ban, akár másutt, házon kívül vagyunk – végtelenül jól esik, ha olykor egyedül a magunké, helyesebben az olvas many ainké lehetünk.

Igaz, hogy – ez is *társasélet*. Sok az igazság abban, mikor azt mondjuk: „a könyveim társaságában”; ami azt jplenti, most végre teljesen a magunk társaságában vagyunk, ahol addig időzünk, amíg a magunk úri gyö-nyörűségére jól esik.

Egy íróembernek aféle konvencionális zsúron a sze-

mére vetették, hogy miért jár olyan ritkán társaságba. A válasz nem elégítette ki a zsúrhölgyeket, pedig elég érthető volt: járok felolvasásokra, előadásokra, olvasok sokat, írok cikkeket, könyveket, miközben úgy érzem, ezer és ezer emberrel beszélek, vitatkozom, lesem a kérdéseiket, felélek rájuk. Felvetek eszméket, gondolatokat s elképezem, mit szólnak hozzá, miféle ellenvetéseket tehetnek; buzdítok szépre, jóra, hasznosra, gyönyörűséggel olvasom a hozzám, az írásaim nyomán küldött leveleket, válaszolok rájuk, tartok előadásokat, olvasom a munkáimról megjelent kritikákat s eközben gondolatban mindig vitatkozom. Régi föliánsok, memoárok közt kutatok, régi művészeti kultúrák kiválóságainak a beszélgetéseit, írásait olvasom stb. stb. s mindezek után azt kell hallanom, „nem járok társaságba”, holott a jelen problémái és évezredek művelt társasága a – mindennapi társaságom s ez a társaság folyton szórakoztat, örömem telik benne, körében magamat egyedül soha nem érzem.

Az olvasmányaink a legszebb, a legideálisabb és a legtöbb hasznot hajtó társaság, de csak akkor, ha körében meg tudjuk becsülni magunkat.

Az olvasás *művészete* éppen az: a magunk egyéni stílusához, a magunk kultúrájához képest kell megválogatnunk, mit olvassunk s abból, amit olvastunk, csak annyit kell elfogadnunk, amennyit a tudatos kritikánk megenged. Régi szép mondás: alkotás közben valami mindig elforgácsolódik. Az asztalos nagy deszkákat fűrész-

szel szét, gyalul meg, míg egy kis bútordarabot elkészít. Hasonlóképen az írásműnél is egy csomó jegyzet esik el, mint forgács, de épp így az olvasásnál is: sokat kell olvasnunk, míg bennünk valami leszűrődik.

Ahhoz, hogy valaki írni tudjon, gondolkoznia kell tudnia; miután pedig a gondolkodás, amellet, hogy tehetség dolga, *fárasztó*, a legtöbb ember csak *olvas*, de nem gondolkodik, mert így kényelmesebb.

De mennyien visszaélnék ezzel a kényelemmel. Nem szólva azokról, akik – író szándékot fitogtatva, minduntalan azzal fenyegetnek, hogy tucatértékű gondolataikat „egyszer majd az újságba megírják” – az olvasók legtöbbször nem annyira írói művet, mint inkább „könyvet” olvas. Az írói műben nem azt keresik, mi a szép, hogyan fejt meg az író a maga elé tűzött problémákat, milyen a nyelvezete, milyen artisztikus, finom vagy erőteljes a stílusa, hogyan veti fel és miképpen építi és formálja a gondolatokat, hanem – egyedül a mesét, a mese-szöveget veszik észre, aminek nem a megírására, hanem a – *végére* kíváncsiak.

Az ilyenek az olvasás napszámosai, akik hetet-havat összeolvasnak s mindez semmi nyomot nem hagy rajtuk. A könyveket nem élvezik, hanem egymásután „legyűrik”, a fő a – rekord: hány könyvet olvasnak el évente.

Megint más csoport, amelyik még emennél is rosszabb: díszkötésű könyveket vesz, lehetőleg hazai és külföldi, klasszikusokat, Vörösmarty, Petőfi, Tompa, Arany, Shakespeare, Göthe, Schiller, Heine stb.; ezeket berakja

egy ormóttan nagy könyvszekrénybe s soha, el nem olvassa, legfeljebb a „könyvtárának” kiegészítésül szolgáló lexikonba pillant bele, mikor valami betegségének a tüneteit kívánja felismerni. Ezek az igazi nyárspolgárok, akiknél a könyvtár épp annyira nem az egyéniségükhöz mért szükséglet, mint az „ébenfa” zongora, az empire szalonbútor stb. Ezek majdnem olyanok, mint az a hadimilliomos, aki egyik fővárosi könyvtáránál – „négy méter” könyvet kért, mert – úgymond – ennyi hely vár még a könyvszekrényében betöltésre.

Az emelkedettebb ízlésű és fejlettebb kultúrájú olvasóval a könyvei vele élnek, éppúgy a környezetéhez, az egyéni kultúrájához, a *stílusához* tartoznak, mint az otthona, az öltözködése, az életmódja, a modora. Ezeknek az embereknek öröm egy-egy jó könyv felfedezése, boldogság a megszerzése, ami valósággal családi ünnepszámba megy. S amikor a könyvüket olvassák, ez nekik éppoly naiv öröm, akár csak a legboldogabb könyvolvasónak, a – *gyermeknek*, aki Robinsont, Ghillivert olvasva valósággal földi gyönyörűséget élvez, aminek az emléke az egész életén át végig kíséri. Az ilyen embereknél a könyv mély benyomást tesz; új gondolatokra, akarássokra, tettekre serkenti őket; az egész lelküket betölti és az energiájukat, a kedélyüket felvillanyozza. Ez tehát nem a „díszkötés” és a „könyvszekrény” szeretete, hanem a könyv belső értékének, sőt az – írónak s vele a gondolatoknak, az eszméknek, a tudománynak a kedve-

lése s a kifejező formák szépségeinek tudatos kritikával való esztétikai élvezete.

Mert – esztétikai élvezetet okozhat nemcsak a művészeti könyv vagy a kiváló íróművész belletrista műve, hanem a tudományos munka is, csak – jól legyen megírva és legyen, aki lélekkel tudja olvasni.

Az *újságolvasásnak* is megvan a maga művészete. S ezzel vonatkozásban különös nyomatékkal mutatunk rá arra a rendkívül nagy kulturális szerepre, amit a – könnyelműen vagy tájékozatlanságból oly sokszor ócsárolt napilapok betöltenek. A részletekről nem is szólva. elég ha rámutatunk, hogy az eseményeknek, a politikai, gazdasági, szociális és kulturális kérdések tömkelegének az a bámulatos *rendszerbefoglalása*, áttekinthetősége, amit egy újság nap-nap után nyújt, már egymagában méltó a legnagyobb tiszteletre. Azok a kritizáló újságolvasók, akik soha egy napihírt jól megírni, egy gondolatot, eszmét tömören, röviden s mégis a közönség szájaíze szerint egybefoglalni és előadni nem tudnának, akik közérdeknek szeretnék feltüntetni a legszemélyesebb családi vagy üzleti ügyeiket, akik az elfogultság hínárjából kigabalyodni alig tudnának, rendszerint megvető kézlegyintéssel nyilatkoznak a lapokról s azok munkatársairól. S valóban, a sajtónak a köztudatba átment nagy hatalma szükséges ahhoz, hogy az ilyenek felett fölényel tudjon napirendre térni.

A nyomtatott betűnek van egy csodálatos tulajdonsága. Ha hívatott író ír valamit, az sokkal szebbnek,

jobbnek hat nyomtatva, mint kéziratban. Viszont amit a „közönség köréből” való dilettánsok „gyönyörűnek” találnak a kéziratukban, az rendszerint laposnak, üresnek, unalmasnak, teljesen hatástalannak mutatkozik nyomtatásban. A különbség csak az, hogy egy „szerkesztő” ezt már a kéziratnál meglátja, míg a dilettáns még a kinyomatás után sem akarja elhinni.

Azok, akik a napilapokat egy keresztnévnek téves használata miatt már felszínességgel vádolják, – a napi lázas munka mentségétől eltekintve – gondoljanak csak arra, hogy az újság ma a képzelhető legnagyobb kultúr-tényező s hogy semminek a világon nincs oly nagy nevelő hatása, mint a lapoknak. Hiszen ezek keltik fel az érdeklődést nemcsak az események, de a szép, okos és hasznos dolgok iránt; ezek hívják fel a figyelmet a gazdasági, szociális és kulturális szükségletekre s azok kielégítésének módjára, ezek készítik elő, nevelik rá a közönséget arra, hogy a jó eszméket és a velük foglalkozó beszédeket, előadásokat, *könyveket*, olvasmányokat szeretettel, érdeklődéssel és okulással forgassák, vagyis: a napi újság az előkészítőjel minden emberi haladásnak. Az újságok dobják a közönség közé azokat az eszméket, melyek ott azután kiforrva, *közvéleménnyé* válnak s mint ilyenek, közös sorsunk és kultúránk irányításában lendületes, aktiv erővel közreműködnek.

S ha ezek után kérdeznék, mi az újságolvasás művésze, a felelet nagyon egyszerű: aképpen. kell újságot olvasni, hogy az olvasottak nyomán bennünk a közös

nagy emberi célok iránt való tartós érdeklődés és e célok szolgálatában – az egyéni felfogásunkhoz és kultúránkhoz mért akarások fakadjanak fel. A *többi*, amit a lapokban olvastunk, szótforgácsolódhatik, elmosódhatik, hiszen nem is azért írnak meg annyit, hogy minoren a fejünkben maradjon.

Az újságokban ne a *mondatokat*, hanem a *mondottakat* elemezzük; ne a részleteket bírálgassuk, hanem az *egészből* kiáradó egységes szellemet (ami természetesen pártlaponként más és más) vizsgáljuk és tegyük az egyéni véleményünkhöz képest magunkévá.

Az újság nem: történetírás, inkább memoár, ami nagy különbség. A történettudós és a memoáriró közt olyanfajta a különbség, mint a kémikus és a borkóstoló szőlősgazda között. A kémikus meg tudja mondani, miféle és mekkora mennyiségű vegyi alkatrészek vannak a borbán. A szakértő borkóstoló azonban a bort a nyelve hegyére veszi, megforgatja a szájában s így megérzi a bornak illatát, aromáját, erejét. A kémikus mint tudós, a borkóstoló mint gourmand vizsgálja a bort. A történettudós is inkább száraz vegelemző, a memoáriró már gourmand, aki maga is kedvtelésből, a maga gyönyörűségére ír, mteiga is élvező gourmandja annak a színdús, eleven, lüktető életnek, amit a tolla hegyére véve, érzi annak zamatját, illatát, erejét, felséges ízét. S bár a memoárnak nem. minden sora teljesen hitelt érdemlő, de az egésznek a *hangulatából* mégis a kor *hű képe* tárul elénk.

Így vagyunk az újságokkal is: belőlük is hangulat s a legaktuálisabb események és tervek hű képe tárul elénk s cseppet sem baj, ha nem minden soruk teljesen hitelt érdemlő. Már *ezért* sem szabad a lapokat ócsárolni, amit annál kevésbé érdemelnek meg, mert pl. a mi magyar napilapjaink is évről-évre jobbak, alaposabbak, tartalmasabbak és változatosabbak.

S visszatérve a könyvekre, szembe kell helyezkednünk azzal a gyakran hallott váddal, hogy az újságok *elnyomják* a könyvet. Ez két okból nem áll meg. Egyrészt: más a könyv célja, rendeltetése és más az újságé. Másrészt pedig, az újságok nemcsak hogy el nem nyomják a könyveket, hanem éppen ellenkezőleg, felhívják rájuk a figyelmet, sőt a közölt könyvkritikákkal és reklámokkal a közönséget a könyvek fokozottabb vásárlására és – megkedvelésére buzdítják, tehát végeredményképen a közönség érdeklődését és – az írók ambícióját növelik.

Az olvasmányaink tehát csak akkor válnak teljessé, ha újságot és könyvet *egyaránt* olvasunk. Amiképpen hiányos a csupán a könyvekből szerzett műveltség, annyira meg nem felelő a csupán a lapolvasásból táplálkozó kultúra.

Köztudomású, hogy a legtöbb újságot és könyvet az *írók* olvassák. A jó íróművész épúgy ért az írás, mint az olvasás művészetéhez. Mennyivel egyszerűbb a nagyközönség helyzete, amelynek elég, ha csupán az olvasás művészetében szerez kellő jártasságot.

Végül még egyet. Azok, akik az újságírókat felszínességgel vádolják, gondoljanak mindig arra, hogy százalékos arányban is sokkal több a felületes olvasó, mint a felszínes író. Hányszor hallani: „csak úgy felületesen olvastam”, ide akik ezt mondják, felháborodva nyilatkoznak az írók felszínességéről. Higyjék meg, az író alaposabban megfontolva írja sorjába a szavakat, mint ahogy a közönség olvassa.

Szokjuk meg, hogy – *alaposan* olvassunk, akár újságot, akár könyvet. És pedig nemcsak azért, mert magunknak használunk vele, hanem, mert bizony talán az *író* is megérdemli. A görögök, rómaiak, majd a renaissance korabeliek rendkívül alaposan olvastak. A régi írott betűk amúgy sem voltak könnyen áttekinthetők; stilizált formáik folytán igazán betűről-betűre való olvasásra kényszerítettek. A görögök és rómaiaknál pedig, akik tekercsre írtak, a tekercset olvasás előtt ki kellett teregetni s olvasás közben a két kézzel az asztalra leszorítva tartani. Ilymódon az olvasó teljesen oda volt kötve az olvasmányához, amit különben a görögök és rómaiak szívesen is vállaltak, mert nagyon elmélyedve olvastak s naponta nem többet, mint egy tekercset, ami ezer sornak felelt meg.

*

Báró Knigge egyik híres könyvében hosszasan fejtegeti, hogy a társaságban hogyan viselkedjünk az írókkal szemben. Azt mondja a többek közt: tiszteljük a gyengéiket, ne kívánjuk tőlük, hogy azonosítsák magu-

kat a könyvekben írottakkal, ne várjuk, hogy csupa szellemes mondás bugyogjon folyton az ajkukról, hiszen elvégre egyrészt ők is emberek, másrészt, nem mindegyik író tud rögtönözve oly szellemesen beszélni és felelni, mint ahogy az otthona csendjében a dolgozó-asztalánál *írni* tud. Egyébként szembe ne nagyon dicsérjük őket, mert teljesen felesleges, hogy már az életükben bebalzsamoztassanak az örökkévalóság számára.

Knigge ezeket több mint száz év előtt írta. Hogy ma is helytálló-e ezek a megjegyzései, az olvasóra bízunk. Mi csak annyit fűzünk hozzá: a lelkiismeretes jó író valóban nem vágyik arra, hogy a társaságban akár mint bálvány, akár mint orákulum szerepeljen, hanem teljesen megelégszik azzal, ha a munkáit a közönség nagy része olyan szeretettel fogadja, mint amilyennel azokat mint szerző megírni igyekezett. Az író csak annyit kér, hogy a műveit megértő lélekkel, jó szándékkal vegyék kézbe. S az az olvasó, aki az írói munkában észreveszi az *író*t, meglátja az író lelkét, felismeri a gondolat- és formaszépségeket s ezek nyomán esztétikai örömet érez, esetleg gondolatokra, tettekre serken - máris tudja, mi az olvasás művészete.

Levélfírás.

Asszonyom, Ön egy hosszú, de – bocsásson meg – kissé fecsegő levélben csak úgy odavetőleg kérdi tőlem, mi volna a módja annak, hogy a mai asszonyok is oly szellemes leveleket írjanak, mint Mme de Sévigné. Tanítson meg engem – folytatja Ön – a Sévigné asszony mesterségére s akkor megengedem, hogy a leveleimet ön rendezze sajtó alá.

Asszonyom, Ön igazi nő: a célja talán nem is komoly, de a teljesülés reménye már elég aihhoz, hogy vele vonatkozásban kegyet osztogasson: én legyek a szerencsés, kit a boldogság ér, hogy amit tőlem tanult, azért a nyilvánosság előtt ön szerepeltessen, én dicsérjem.

Asszonyom, ne haragudjék, de ön téved: a szellem toilletje más, mint az estélyi ruha, amely bár a szabó remeke, de mégis úgy szerepel, mint az Ön ötlete, ízlése, fantáziája.

Nem, asszonyom, a Sévigné leveleit nem lehet csak úgy eltanulni, a legkevésbé tőlem, de őtöle magától sem, mert ő sem tanulta sehol, senkitől. Ő nem levelet írni tanult, hanem tanult, sőt megtanult olaszul, spanyolul, latinul, ismerte Sallustius, Tacitus, Vergilius és Ariosto

műveit, járatos volt a művészetekben, ügyesen rajzolt, festett és énekelt, unalmas óráiban zeneszerzéssel is foglalkozott s ha ezek után üdülésre volt szüksége, nagy sétalovaglásokat tett s mindezekon felül francia volt, telve fájának espritjével. S mindez még nem elég, olyan *környezetben* élt, ahol *volt* miről beszélni és írni s ahol már csak azért is írtak, hogy a szellem lüktessen akkor is, ha az ajak már fáradt, vagy akkor is, ha a vendégek már hazamentek.

Asszonyom, ön bizonyára nem is sejtette, hogy a szellemes levélírás művészetének elsajátítása ilyen körülményes, hogy esetleg kell hozzá Tacitus, Tasso, rajz, festés, zene, sőt néha sétalovaglás is, de hiszen éppen ez a körülmény az, amit a mai kor s vele Ön is, teljesen elfelejtenek. Ön nem hibás, csak annyiban, hogy olyan, mint a modern többiek: könnyűszerrel megszerezhető vásári portékának nézik a szellemet s ha már azt hiszik – sikerült olcsó pénzen hozzájutniuk, máris a kirakatba akarják tenni.

A régiek nem kereskedtek így a szellemmel; Péter és Pál apostolok bölcs leveleket írtak, melyek evangéliummá lettek, Horácius a költészet szabályait mondta el essay értékű levelekben, Cicero és Plinius után egész gyűjtemény maradt, mely a renaissance híres levélíróinak szolgált mintául, akik közül – nem említve a magas-urások, pápák és fejenelmek íródíákjait- Poggio, Filelfo s legfőképen Pietro Bembo a művészi levélírásnak valóságos mesterei.

S óh, asszonyom, e levelekben nem annyira arról van szó, hogy mi történt velük tegnap, mit álmodtak, hol pletykáztak, sőt arról sem, milyen migrain vagy cselédmizéria dúlta fel kényes nyugalmukat, hanem inkább arra törekedtek, hogy a levél az íróművészetnek minél nagyobb teljességével kisugározza magából írójának tudományos képzettségét, szellemét, műveltségét

Petraria, akit mint költőt bizonyára ismerni méltóztatik, hasonlóképen szellemes levélíró, nem is szólva Coluccio Saultatiról, akinek leveleiben megtalálhatja csaknem mindazt, amit a mai napilapok és folyóiratok közölnek: híreket, politikai vezércikkeket, erkölcsi fejtegetéseket, művészeti kritikákat és tudományos értekezéseket.

Asszonyom, Ön bizonyára megijed, nem is gondolta, hogy a levélnek ilyen komoly formái is divatoztak, sőt talán még kevésbé sejtette, hogy a renaissance művelt, szellemes társasélete e leveleket kézről-kézre adta s tartalmukon felfrissült, új akarásokra lendült. De azért ne essék kétségbe, voltak már akkoriban is, akik műveltség és szellem nélkül, egyszeribe akarták a levélírást megtanulni: 1484-ben Anton Sorg, 1565-ben Fabri, 1679-ben Franz írják meg a levélírás „kézikönyvét”, természetesen elsősorban a szerelmesek használatára, amint azt a Franz környvének a címe is elárulja: „Neuaufgerichtete Liebes-Cammer, darin allerhanl höfliche verliebte Sendschreiben an das löbliche und anmuthige Frauenzimmer.”

S óh, Asszonyom, ha tudná, miket olvashatni ezekben a régi szerelmi levelezőkben: szinte megörvendezne neki, annyira telve üres szóvirágokkal. 1560-ban még csak azt írja a szerelmes ifjú: „mióta megláttalak, szeretlek”. 1660-ban már így írják: „mióta pillantásom reád tévedt, a vad szerelem folyama zúdult nagy áradatban a szívemre.”

De ne gondolja, hogy a XV-XVI. század szerelmes úri leányzói csak szóvirágokat írnak. Ez a kor a józan polgári gondolkodás kora, Johann Adolf von Glauburg frankfurti patrícius leánya, Orsolya, a vőlegényéhez írt szerelmes leveleiben, a jó egészséget kívánó bevezető sorok után – ruhát, ékszer, cipőt, selymet, bársonyt, csipkét kér vőlegényétől és a lelkére köti, hogy – ha drága is – küldje mihamarább őket.

Óh, asszonyom, mily boldog kor, mikor már a menyasszonyok így levelezhettek, ilyesmiket kívánhattak. Manapság ezért már asszonynak kell lenni és a férjnek egy fürdőhelyen más asszonyok társaságában kell mutatni s csak ez adja a jogot a drága feleségnek, hogy hasonló leveleket írhasson . . .

De – vigasztalja magát Asszonyom – a józan polgári középkor csakhamar véget ér, hogy átadja helyét aHoaroknak, majd a rokokónak, mely utóbbit a budapesti kávéházak berendezéséből és az operai ballettokból méltóztatik ismerni. S ebben a rokokóban, amelyben a női szellem soha többé el nem érhető magasságra szökken, amikor a nőnek a szíve és az agya valami csodálatos

túlfeszültségben tobzódik, a szellemes levélírónak *egész* raja bukkan elő, az élükön Liselotte, aki tud tartalmas, okos, szellemes, művelt, humoros, de – végtelen hosszadalmas is lenni. Nála a 25-30 oldalas levél mindenmapos, a szó legszorosabb értelmében, mert *naponta* reggel és este ilyen hosszú leveleket ír, mint ahogy akkoriban minden főúri dáma levélírással ébred s avval tér nyugovóra.

A rokokó dámái egész nap zajos társaságban, – jól esik tehát a reggel és az est csendjében kissé magukba szállni s a gondolataikat írásban kiönteni.

S mit gondol Asszonyom, a levélírásnak ez az áradata kit ér elsősorban, kire zúdul végnélkül: egy íróemberre, az akkor divatos, de mindörökké nagy írószellemre, Voltaire-ra, aki 1760-ban unottan említi Casanovának, hogy néhány év alatt 50.000, mondj ötvenezer levelet kapott – csak hölgyektől.

Óh, asszonyom, tudom, hogy ha most én Önnek ezt nem levélben, de szemtől-szembe ülve emliteném, ön türelmetlenül, sőt engem mélyen lesajnálva vágna közbe: „miért nem levelezhettem én is egy Voltaire-el.”

Én megértem önt, de vigasztalódjék: Voltaire válaszaiban sokszor nagyon goromba volt, majdnem olyan goromba, mint Nagy Erigyessel, akitől pedig szép lakást, ellátást és sok-sok aranyat is kapott. S az aranyeső mindig lecsillapította az érzékenységét, ami pedig nagy szó, mert ez a kor az érzékenység jegyében indult, hogy azután Göthe idejében a szenvelgés a tetőfokát érje.

Asszonyom, ön bizonyára comme il faut-nak tartja, hogy a modern nő egy-egy szomorúbb esemény alkalmából legalább is bánatos részvétet színleljen. A XVIII. század vége felé s a XIX. százra elején a nők sokkal érzékenyebbek voltak. A bon-ton-noz tartozott, hogy egy barátnő karkificamodásának híre hallatára. percekig tartó ájulásba essenek, egy ismerős halálhírére legalább is napokig az ágyat nyomják.

Képzelteti Asszonyom, milyenek lehettek e kor levelei: csupa érzékeny szenvelgés, fájdalom-sóhajok, reménytelen érzések és vágyak kínos vergődései. Divatba jött, hogy az ember az embertársait a maga fájdalmaival szórakoztassa, a lelkét, a szíve örömét és bánatát még ismeretlenek előtt is kitárja. Egymásnak ismeretlenek váltottak leveleket, melyekre könnyecseppeket ejtettek s melyekben gyógyulást keresnek szívük bánatára, tanácsot kérnek, mitévők legyenek.

S ami különösen a kedvére való lesz önnek, Asszonyom, ezek a levelek *hcuzuáltak*, hazudtak az érzést, a ezerelmet, a bajt, a csalódást, mert a fő az volt, ki tud szebb és taeghatóbb – *levelet írni*. Göthe mondta: „a jövő századok csodájára fognak járni annak a tartalmatlanságnak, ami ezekből a levelekből kiárad.”

Asszonyom, megérkeztünk, ön bizonyára van anyyira sablonos, vagy ha tetszik, „eredeti”, hogy Göthét elismeri s így bizonyára azt kívánja, járjak én is a csodálatára annak a tartalmatlanságnak, ami a mai levelekből és pedig a családi, baráti és szerelmes írásokból,

továbbá a politikusok nyílt leveleiből és a velük egyenlő értékű divatlevelekből felém árad. Mert hisz Önt, mint nőt, nem annyira a tartalmatlanság, mint inkább a csodálat érdekli, amiből részt kér, mellékes, hogy ennek oka szellemhiány, tartalmatlanság, vagy esetleg – zsenialitás.

Ne vegye rossz néven, de az ön csodálata még nem tesz szellemessé egyetlen levelet sem s hasonlóképen az, hogy Ön a Mme de Sévigné levélírószellemét szeretné elsajátítani, helyesebben – utánozni, még mindig nem elég ahhoz, hogy jó, okos, tartalmas és szellemes levelet írhasson.

Asszonyom, az ön tévedése ott rejlik, hogy Ön a levélbe, helyesebben a barátnőihez intézendő fecsegő soraiába akar szellemit belevinni, de nem gondolja meg, hogy a szellemesség nem „alkalmilag”, nem a levelezés magánhasználatára terem. A szellemet nem lehet csak úgy előhúzni az asztalfiókból, mint a káprázatos dobozokba zárt, rózsaszín selyemmel átkötött és bágyasztó parfümökkel illatosított finom velin papirost, avagy az arany és lila pecsétviaszkkal lezárandó kecses borítékot, amelyen halványzöld ötágú korona sejteti, hogy önnek – *nincs* családi címere.

Asszonyom, a szép levélpapír is lehet olyan, mint a pompázó ruha: esetleg csak arra való, hogy – szépség-hibákat takarjon el. Engedje meg, de a mai modern női levélpapíroknak fantasztikusan nagy terjedelme és – óh, mily elfelejtett azó: „szecessziós” formája inkább

fenyegető veszedelem mint szép ígért. Bocsásson meg a hasonlatért, a nő e vonatkozásban olyan, mint a vidéki földművesgazda, aki, ha az újságért tíz fillért adott, az utolsó betűig elolvassa: a nő is végig „írja.” a levélpapírt, bármily nagy is, mert nem az a fontos, hogy a mondánivalóinak, hanem a – *papírnak* a végére érjen.

Higye meg, Asszonyom, borzalom arra gondolni, hány levélpapírt fogyasztana ön akkor, ha önnek volna kedve írni a – *levélírásról*: a huszonnégy oldalos levél legutolsó oldalán bizonyára ott tündökölnék az Ön „szellemes” megjegyzése: „apropos, a levélírásról akartam írni, de – már előállt a kocsim, majd máskor Édesem, majd legközelebb!”

Bocsánat, ne échaufirozza magát: ilyenek a női levelek, még az öné is, aki pedig „egészen más”, mint a többi kényes dáma.

Asszonyom, ön csodálkozni fog: Mme de Sévigné nem „levelet” akart írni, hanem „*csak*” – *mondánivalói* voltak. Önök modernnek pedig éppen ellenkezőleg: mikor nincs semmi mondánivalójuk, akkor – „levelet” írnak.

Kérdés már most, melyik a helyesebb. Ön, Asszonyom, erre aképpen fog felelni: nem az a fontos, mi a helyes, hanem az, mi a kényelmesebb. S ez utóbbi kétségtelenül az: írni, végnélkül írni, hogy ezzel eltakarjuk a – gondolatszegénységünket.

Asszonyom, ön most ismét aprehendálni fog, mert mint ön egy „jótékony nőegyleti” gyűlésen megjegyezte, nem szereti a szegénység illatát. Bocsásson meg, de most

goromba leszek: ön hasonló ellenszenvvel viseltetik a „gondolat” illata iránt is. S amíg én, az egyszerű író, meg tudom bocsájtani bárkinek a szegénységét, addig ön: megbocsájt a – gondolathíánynak. Kettőnk közt éppen ez az áthidalhatatlan ellentét, ami csak azért nem vezet köztünk végleges szakításra, mert Önök asszonyok „véglegesen” csak akkor szakítanak, mikor már megvan a biztos elhatározásuk, hogy a jövőben is – jó barátságban akarnak velünk maradni.

Ennek reményében vitáztam önnel oly kegyetlenül s ha e vita során a« levélírás művészetét nem tanulta meg tőlem, bocsásson meg érte: majd legközelebb írok önnek egy hosszú, huszonnégy oldalas üres levelet, finom merített papíron, illatos borítékban, arany pecséttel, ötágú koronával s elfelejtek rá bélyeget ragasztani s akkor, Asszonyom, ön azt fogja mondani: ez az ember igazán érti, mi a levélírás művészete.

Addig is: „zárom e levelem” és maradok mindenkor „megértő” tisztelője s szerény alázattal e könyv írója:

a Szerző.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó a II. kiadáshoz.....	3
Előszó.....	5
Jó modor, – udvariasság.....	7
Lovagiasság. Nők tisztelete	22
Otthon. Lakás	41
Öltözködés. Divat	73
Szépségápolás	96
Terített asztal. Vendéglátás	105
Társaság. Szalonélet.....	132
A társalgás művészete.....	159
Szertartások. Etikett	171
Rang és mód.....	179
Fényűzés.....	187
Az ajándékozás művészete... ..	204
Az olvasás művészete	212
Levéliírás	224